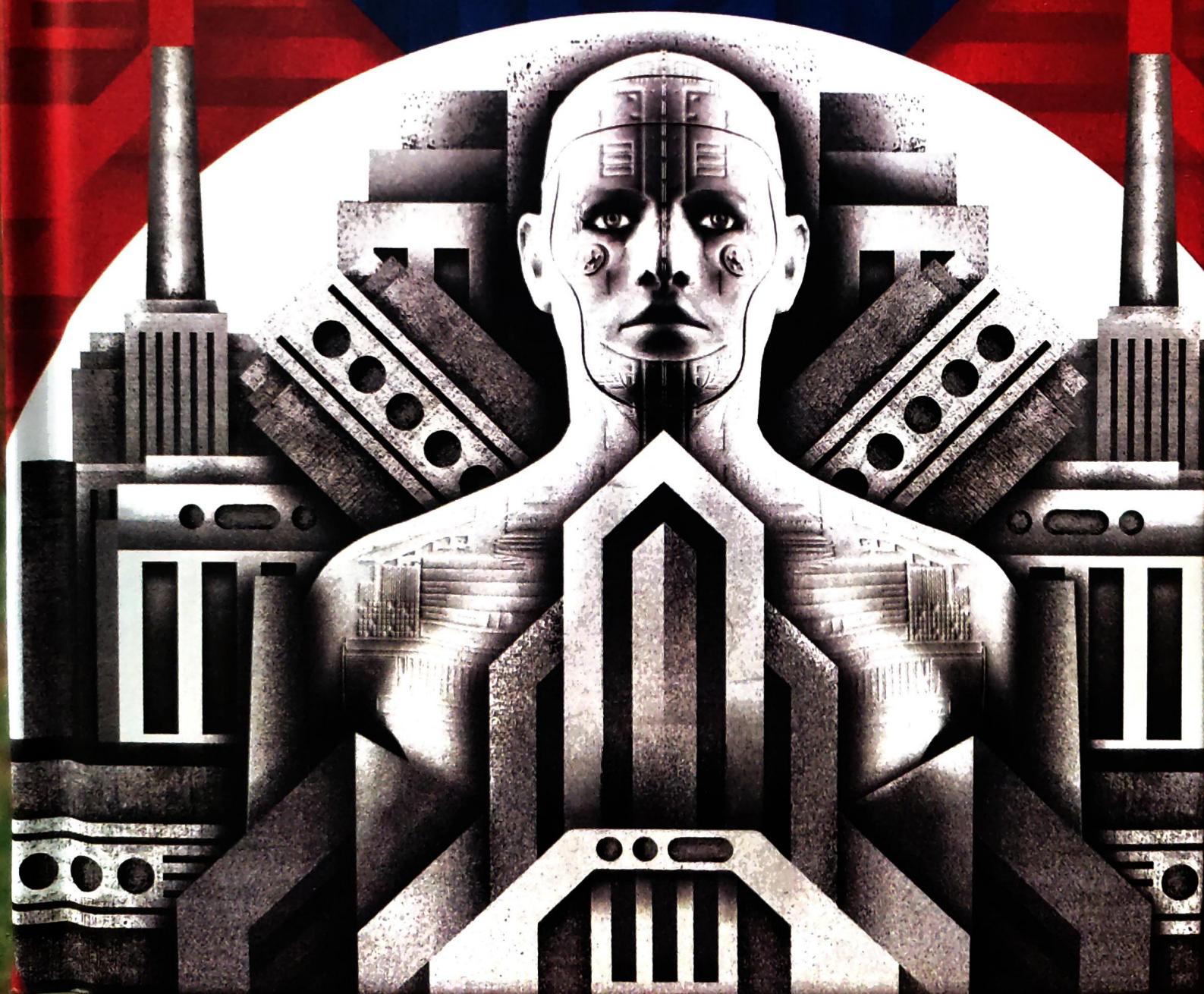

КАРЕЛ ЧАПЕК

P·Y·P

РОССУМОВІ УНІВЕРСАЛЬНІ РОБОТИ

Karel Čapek

ROSSUM'S UNIVERSAL ROBOTS

УДК 821.162.3-23
Ч 19

Саме завдяки цій «колективній драмі з елементами комедії на три дії» 100 років тому у всесвітній голосарій увійшло таке звичне для нас тепер слово «робот». Проте Карела Чапека цікавили не закони робототехніки (хоч драма і стала культовим твором у каноні наукової фантастики), а закони людськості: як із штучного і синтетичного проростає живе і життєствердне, проростає милосердя, емпатія, само-пожертва, любов.

Це перший український переклад «Россумових універсальних роботів» Карела Чапека, зроблений за першовиданням 1920 року, і виданий з нагоди одночасно двох ювілеїв — публікації та сценічної прем'єри. Від своєї появи на світ ця антиутопія ставала все ближчою і зрозумілішою аудиторії. І тепер, здається, черговий влучний момент перечитати (чи прочитати вперше) перевірену часом чеську класику.

Видання книги здійснено за підтримки

Посольства Чеської Республіки в Києві

Київського національного лінгвістичного університету

Чеського центру в Києві

Embassy of the Czech Republic in Ukraine

ЧЕСЬКИЙ ЦЕНТР
ČESKÉ CENTRUM

Перекладено за першим виданням:

Karel Čapek. RUR Rossum's Universal Robots : kolektivní drama o vstupní komedii a třech aktech / Karel Čapek. – V Praze : Ot. Štorch-Marien, 1920. – 96 s.
ISBN 978-617-7286-68-3

© Олена Ващенко, переклад із чеської, 2020

© Радек Матула, переднє слово, 2020

© Олексій Пильов, обкладинка, ілюстрації, 2020

© ТОВ «Видавничий дім "Комора"», 2020

Карел Чапек

«Р. У. Р.»

«Россумові універсальні роботи»

колективна драма з елементами комедії на три дії

Переклала із чеської

Олена Ващенко

Київ 2021

KAREL ČAPEK

ROSSUM'S UNIVERSAL ROBOTS

KOLEKTIVNÍ DRAMA

O VSTUPNÍ KOMEDII A TŘECH AKTECH

VYDALO AVENTINUM V PRAZE 1920

Перша сторінка першого видання «Р. У. Р.» (1920 рік, листопад).
Узято зі сторінок Цифрової бібліотеки Kramerius.

Друкується до 100-річчя першого видання (1920–2020)

Висловлюю щиру подяку Надзвичайному і Повноважному Послу Чеської Республіки в Україні Радеку Матулі, другому секретареві Посольства Чеської Республіки в Україні Томашу Павлічеку, директорці Чеського центру в Києві Радці Рубіліній, ректору Київського національного лінгвістичного університету професору Роману Володимировичу Ваську за їхню підтримку.

Особлива подяка літературній редакторці пані Ірині Олійник, консультантці пані Радці Гарбузовій, коректорові пану Олександру Стукалу, а також студентам-богемістам Київського національного лінгвістичного університету.

Дякую братам Чапекам за геніальний твір!

ОЛЕНА ВАЩЕНКО

перекладачка

Шановні читачі!

Я пишаюся тим, що Чехія багата на славетні постаті. В усьому світі відомі Ян Гус (філософ, реформатор, борець за чистоту чеської мови), Ян Амос Коменський (із іменем якого пов'язують основи педагогіки та дидактики), Альфонс Муха (художник, ілюстратор, представник стилю ар нуво, якого асоціюють із золотим століттям живопису), Ярослав Сейферт (поет, перекладач і журналіст, перший чеський письменник-лауреат Нобелівської премії), Богуміл Грабал (прозаїк, поет, номінант на Нобелівську премію 1994 року, лауреат «Оскара»), Вацлав Гавел (есеїст і драматург).

Серед цієї когорти видатних особистостей почесне місце посідає Карел Чапек, 130-річчя від дня народження якого в 2020 році відзначала світова спільнота.

Творчість Карела Чапека охоплює практично всі літературні жанри: фейлетони й нариси, оповідання та казки, романы й переклади. Та найбільше він відомий як драматург і автор соціально-фантастичних творів. Особливої уваги варта антиутопічна науково-фантастична п'єса «"Р. У. Р." ("Россумові універсальні роботи")», де вперше в історії чеської мови й багатьох мов світу з'явилося слово «робот», котре посіло чільне місце в міжнародній термінології.

2020-го «роботові» виповнилося 100 років. Заради справедливості маю зауважити, що саме слово не є власним новотвором Карела Чапека. Ідею подав його брат Йозеф — і саме в такому родинному тандемі народився театральний науково-фантастичний шедевр під назвою «Р. У. Р.». Цікаво, що прем'єра вистави відбулася не в Празькому національному театрі, як планував сам автор, а в аматорському театрі Кліппера в містечку Градець-Кралове 2 січня 1921 року, та ще й без його відома. На сцені ж Національного театру «Р. У. Р.» презентували 25 січня 1921 року.

П'єса перекладалася багатьма мовами включно з есперанто і ставилася на різних сценах: у Аахені (Німеччина) — 1921-го, у Варшаві (Польща), Белграді (на той час столиця Об'єднаного королівства сербів, хорватів і словенців) та Нью-Йорку (США, 184 вистави в Garrick Theatre) — 1922-го, в Берліні (Німеччина), Лондоні (Англія), Відні (Австрія), Цюриху (Швейцарія) — 1923-го. Згодом гру давали в Угорщині, Франції, Японії, Норвегії, Швеції, Бельгії, Болгарії та Данії (1924 р.), в Естонії та Австралії (1925 р.). Далі були Литва (1927 р.), Іспанія, Фінляндія й Італія (1928 р.). У тридцятих роках гру побачили в Ізраїлі (1930 р.) та Аргентині (1931 р.).

Чапекові прототипи роботів стали героями фантастичного оповідання «українського Жуля Верна» Володимира Владка «Ідуть роботарі» (1931 р.).

Нині виходить українська версія п'єси. Унікальність цього перекладу в тому, що він зроблений саме з першого видання 1920 року, де зазначено, що п'єса друкується з рукопису. Адже, як слушно зауважує пані перекладачка, зміст першого видання істотно відрізняється від пізніших видань, у яких текст подекуди став незрозумілим, а репліки — неповними.

Отже, зручно влаштовуйтесь, беріть філіжанку кави чи горнятко чаю, гортайте книжку й занурюйтесь у світ фантастики, холодної техніки та світлого й відданого кохання, світ прагматизму та фанатичної віри змінити все на краще. Порівнюйте, що справдилося та на що нам іще слід очікувати, робіть висновки, але найголовніше — насолоджуйтесь самим читанням!

РАДЕК МАТУЛА

Посол Чеської Республіки в Україні

Любий читачу!

Ось уже сто років існує слово «робот». Сто років, як брати Карел і Йозеф Чапеки започаткували платформу для діяльності літераторів, футурологів, соціологів, диджитологів, фахівців зі штучного інтелекту тощо. Сто років спливло, відколи увесь цивільно-технічно-технологічний світ став «заручником роботів». Роботи більше не утопія! Саме з нагоди 100-річчя першого видання твору був зроблений переклад п'єси Карела Чапека «“Р. У. Р.” (“Россумові універсальні роботи”)» українською мовою.

Коли я розпочинала працювати над перекладом твору, то й гадки не мала, що переді мною постануть проблеми не лише перекладацькі, а й організаційні. Можливо, я б залишилася на першій версії перекладу, яку робила з видання 1994 року, та, завдяки інтуїції моєї редакторки, пані Ірини Олійник, почала ознайомлюватися з твором глибше і зрештою звернулася до оригіналу 1920 року. Порівнявши тексти обох видань, я зрозуміла, що вони помітно різняться — у деяких репліках було вилучено окремі фрази, що спричинило втрату безлічі нюансів, а деякі епізоди виглядали просто безглаздо; траплялися й місця, де взагалі брачувало тексту. Коли я зрозуміла глибинний зміст першоджерела та відтворила його українською мовою, все стало на свої місця — зміст твору логічний, насичений емоціями, з доволі провокативним підтекстом.

У тому, що книжка виходить у світ, є заслуга не лише моя, але й когорти людей, котрі долучилися до роботи. Завдяки цьому можна стверджувати, що перший етап проєкту завершився. Однак у мене залишилося ще кілька нез'ясованих питань щодо твору — за яких обставин було вилучено таку кількість реплік? Хто і навіщо настільки скоротив текст? Невже до цього ніхто не помічав таку невідповідність

у текстах? Зрештою, це стане темою такого собі літературно-детективного дослідження із залученням провідних фахівців із творчості Карела Чапека.

А ще в перспективі театральна постановка. Тож інтрига триває!

Тобі ж, любий читачу, зичу отримати тільки позитивні емоції від прочитання п'єси. П'єси, де зародилося слово «робот» і де з'явилося нове українське «роботкиня».

З пошаною до тебе і до автора твору

ОЛЕНА ВАЩЕНКО

«Р. У. Р.»

(«Россумові універсальні роботи»)

колективна драма з елементами комедії на три дії

ДІЙОВІ ОСОБИ:

ГАРРІ ДОМІН,	головний директор компанії «Россумові універсальні роботи»
ІНЖЕНЕР ФАБРІ,	генеральний технічний директор «Р. У. Р.»
ДОКТОР ГАЛЛ,	керівник відділу фізіології та досліджень «Р. У. Р.»
ДОКТОР ГАЛЛЕМАЄР,	керівник Інституту психології та виховання роботів
КОНСУЛ БУСМАН,	генеральний комерційний директор «Р. У. Р.»
АРХІТЕКТОР АЛКВІСТ,	керівник будівництва «Р. У. Р.»
ГЕЛЕНА ГЛОРИ	
НАНА,	її нянька
МАРІЙ,	робот
СУЛЛА,	роботкиня
РАДІЙ і ДЕЙМОН,	роботи

**ДРУГИЙ РОБОТ
ТРЕТИЙ РОБОТ
ЧЕТВЕРТИЙ РОБОТ
РОБОТ ПРИМ
РОБОТКИНЯ ГЕЛЕНА
РОБОТ-СЛУЖКА та численні роботи**

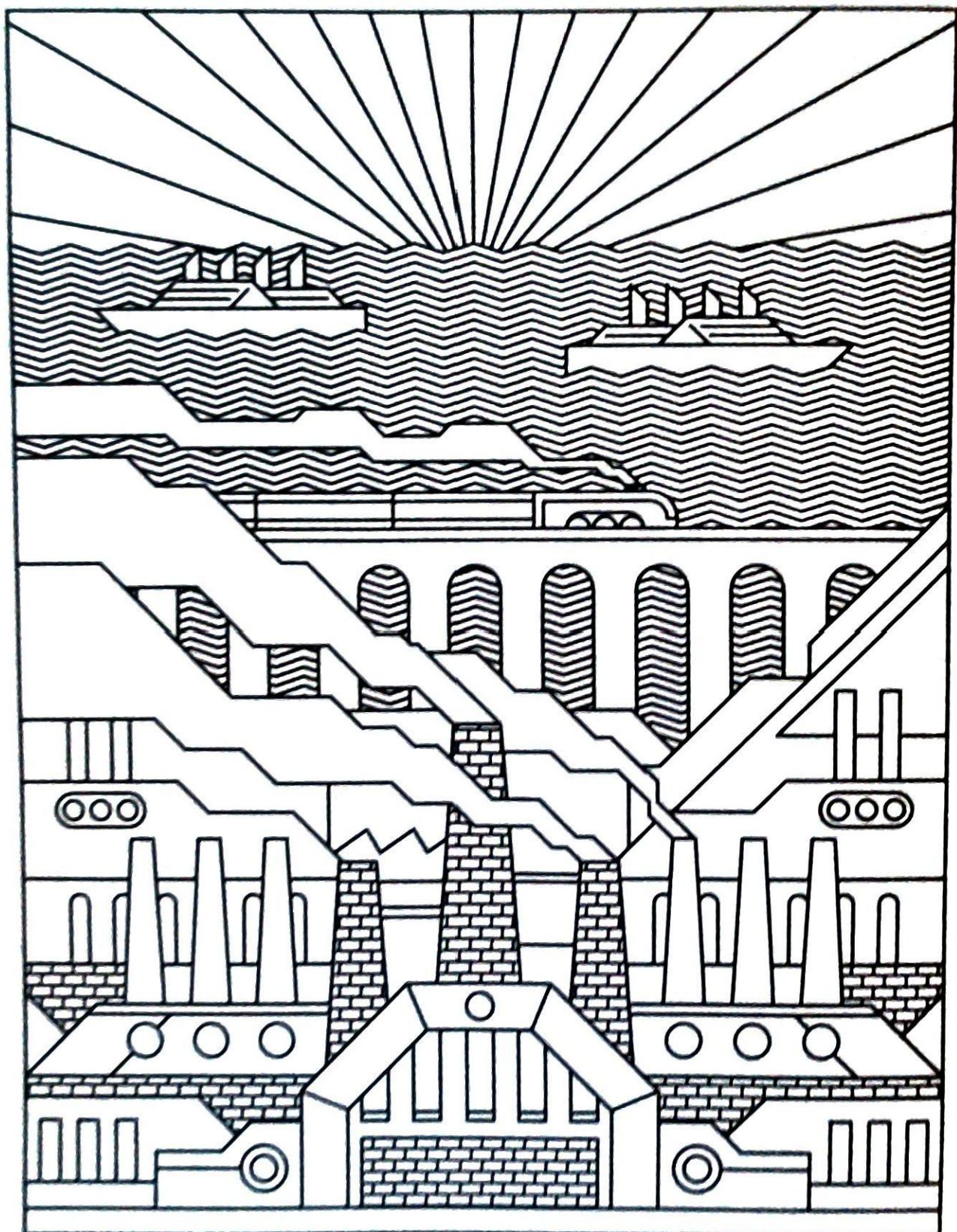

ДОМІН	у пролозі йому приблизно тридцять вісім років, високий і поголений
ФАБРІ	також поголений, блондин із серйозним тонким обличчям
Д-Р ГАЛЛ	худорлявий, жвавий і смаглявий, із чорними вусами
ГАЛЛЕМАЄР	кремезний і гамірливий, із рудими англійськими вусиками та щіткою рудого волосся на голові
БУСМАН	товстий лисий короткозорий єврей
АЛКВІСТ	старший за всіх, недбало вбраний, із довгим по- сивілим волоссям і бородою
ГЕЛЕНА	дуже елегантна

У самій п'єсі всі на десять років старші.

Роботи в пролозі вbraneні як люди. Вони стримані в руках і мов-
ленні, зі скам'янілими обличчями й нерухомими поглядами. У п'єсі
роботи вbraneні в полотняні сорочки, перетягнуті паском, на грудях
латунний номер.

Після прологу й другої дії антракт.

ПРОЛОГ

Головне управління фабрики «Россумові універсальні роботи». Праворуч — вхід. Із вікон позаду сцени видніються нескінченні ряди фабричних будівель. Ліворуч — інші кімнати управління.

ДОМІН сидить за великим американським письмовим столом у кріслі, що обертається. На столі — лампа, телефон, прес-пан'є, ящичок для карток тощо; на стіні ліворуч — географічні мапи з позначками корабельних і залізничних шляхів, великий календар, годинник, який показує майже полуночі; на стіні праворуч — друковані плакати: «Найдешевша праця: роботи Россума!», «Тропічні роботи, новий винахід. 150 долларів за одиницю», «Кожен для себе має придбати робота!», «Хочете здешевити своє виробництво? Замовте Россумового робота». Далі — інші мапи, розклад руху кораблів, таблиці з телеграфними записами курсу валют тощо. З таким обрамленням стін контрастує чудовий турецький килим на підлозі, круглий стіл праворуч, канапа, шкіряні клубні крісла та книжкова шафа, де замість книжок пляшки з винами та горілкою. Ліворуч — сейф. Поруч зі столом Доміна — столик із друкарською машинкою, на якій друкує роботкиня СУЛЛА.

ДОМІН (диктує): ...що ми не несемо відповідальності за товари, пошкоджені під час транспортування. Ще під час завантаження ми попереджали вашого капітана, що судно не пристосоване для транспортування роботів, тому пошкодження товару сталося не з нашої вини. Підпис... від імені компанії «Россумові універсальні роботи»... Е?

СУЛЛА: Так.

ДОМІН: Новий лист. Агенція І. Б. Гаюсума, Нью-Йорк. Дата. Ми підтверджуємо замовлення на п'ять тисяч роботів. Оскільки ви відправляєте власний корабель, запишіть брикети для «Р. У. Р.» як вантаж на рахунок списання. Підпис... Устигаєте?

СУЛЛА (до друковує): Так.

ДОМІН: Пишіть далі. Фрідріхсверке, Гамбург. Дата. Підтверджуємо замовлення на п'ятнадцять тисяч роботів... (Дзвонить внутрішній телефон. Домін піднімає слухавку.) Алло! Так, головний! Так! Звісно! Так, так, як завжди. Зрозуміло, зрозуміло, надішліть їм телефонограму. Гаразд. (Кладе слухавку.) На чому я зупинився?

СУЛЛА: Підтверджуємо замовлення на п'ятнадцять тисяч роботів.

ДОМІН (задумливо): П'ятнадцять тисяч роботів. П'ятнадцять тисяч роботів.

МАРІЙ (входить): Пане директоре, там до вас якась дама...

ДОМІН: Хто саме?

МАРІЙ: Не знаю. (*Вручає візитну картку.*)

ДОМІН (читає): Президент Глорі. Ну, запрошуйте.

МАРІЙ (відчиняючи двері): Прошу, пані.

(Заходить ГЕЛЕНА ГЛОРИ. МАРІЙ виходить.)

ДОМІН (підвідиться): Будь ласка.

ГЕЛЕНА: Пан головний директор Домін?

ДОМІН: Так, до ваших послуг.

ГЕЛЕНА: Я завітала до вас...

ДОМІН: ...із цидулкою від президента Глорі. Цього вже досить.

ГЕЛЕНА: Президент Глорі мій батько. А я Гелена Глорі.

ДОМІН: Панно Глорі, нам дуже приємно, що... що...

ГЕЛЕНА: ...що ми не можемо вказати вам на двері.

ДОМІН: ...маємо таку нагоду вітати в себе доньку славетного президента. Прошу, сідайте. Сулло, ви можете йти.

(СУЛЛА виходить.)

ДОМІН (сідає): Чим можу допомогти, панно Глорі?

ГЕЛЕНА: Я приїхала...

ДОМІН: ...подивитися на нашу фабрику з виробництва людей. Як і всі гості. Будь ласка, жодних проблем.

ГЕЛЕНА: А я вважала, що це заборонено...

ДОМІН: ...заходити на територію фабрики, так. Але кожен сюди приїздить за чиєюсь рекомендацією, панно Глорі.

ГЕЛЕНА: І ви кожному демонструєте?..

ДОМІН: Мінімум. Адже виробництво штучних людей, люба панно, є таемницею фабрики.

ГЕЛЕНА: Якби ви знали, наскільки це мене...

ДОМІН: ...надзвичайно цікавить. Стара Європа ні про що інше не говорить.

ГЕЛЕНА: Чому ви не даете мені закінчiti?

ДОМІН: Перепрошую. Ви хотіли сказати щось іще?

ГЕЛЕНА: Я хотіла лише запитати...

ДОМІН: ...чи не покажу вам, як виняток, нашу фабрику.
Ну звісно, панно Глорі.

ГЕЛЕНА: Як ви здогадалися, що я збиралася питати
саме про це?

ДОМІН: Усі про це питаютъ. (Підводиться.) Із винятко-
вої поваги, люба панно, ми покажемо вам більше, ніж
іншим, проте...

ГЕЛЕНА: Дякую вам.

ДОМІН: ...якщо ви пообіцяєте нікому не розголошу-
вати ані дрібки...

ГЕЛЕНА (підводиться і подає йому руку): Присягаю.

ДОМІН: Дякую. Чи можу вас попрохати підняти сер-
панок?

ГЕЛЕНА: Ну, звісно, ви хочете мене побачити. Пере-
прошу...

ДОМІН: Так, прошу?

ГЕЛЕНА: Чи не відпустите мої руки?

ДОМІН (відпускає): О, будь ласка, вибачте!

ГЕЛЕНА (підіймає серпанок): Хочете пересвідчитися, що я не шпигунка. А ви досить пильні.

ДОМІН (захоплено дивиться на неї): Та це... так... ми... так і є.

ГЕЛЕНА: Ви мені не довіряєте?

ДОМІН: Ви неперевершена, панно Геле... пардон, панно Глорі. Я справді надзвичайно втішений... Як ваша морська подорож?

ГЕЛЕНА: Добре. Проте...

ДОМІН: ...я маю на увазі, що ви ще дуже юна.

ГЕЛЕНА: Ми зараз підемо на фабрику?

ДОМІН: Так, так. Гадаю двадцять два, не більше?

ГЕЛЕНА: Двадцять два чого?

ДОМІН: Роки.

ГЕЛЕНА: Двадцять один. А що вам до того?

ДОМІН: Тому що... Оскільки... (Захоплено.) Ви в нас застригаєтесь на деякий час, чи не так?

ГЕЛЕНА: Усе залежить від того, що ви мені покажете на виробництві.

ДОМІН: Бісое виробництво! Звісно, панно Глорі, ви побачите все. Прошу, сідайте. Вас цікавить історія нашого винаходу?

ГЕЛЕНА: Так. Звісно. (Сідає.)

ДОМІН: Отже. (Сідає на край столу, із захватом роздивляючись Гелену, починає карбувати.) У 1920 році старий Россум, видатний фізіолог, на той час іще молодий науковець, перебрався на цей віддалений острів досліджувати морську фауну. Крапка. Крім того, шляхом хімічного синтезу він сподівався відтворити живу матерію, тобто протоплазму. І йому поталанило віднайти сполуку, яка мала всі властивості живої матерії, хоча мала інший хімічний склад. Це було в 1932 році, якраз через чотириста сорок років після відкриття Америки. От!

ГЕЛЕНА: Ви це все вивчили напам'ять?

ДОМІН: Так, фізіологія, панно Глорі, — не мое ремесло. Отож, далі?

ГЕЛЕНА: Певно.

ДОМІН (урочисто): Саме тоді, панно, старий Россум серед своїх хімічних формул написав таке: «Природа

винайшла єдиний спосіб створювати живу матерію. Проте існує й інший спосіб, простіший, гнучкіший і швидший, якого досі в природі не існувало. Саме цей інший шлях, яким зможе розвиватися життя, я сьогодні відкрив». І знаєте, панно Глорі, ці пророчі слова він написав, сидячи над мокротинням якогось колоїдного желе, що його навіть пес не став би жерти! Уявіть собі старого, який сидить над пробіркою і розмірковує про те, як із неї виросте дерево життя, як із неї будуть з'являтися різні істоти, від якоїсь там інфузорії-туфельки і до... до самої людини. Людина з іншої матерії, ніж ми. Панно Глорі, то була велична мить.

ГЕЛЕНА: І що далі?

ДОМІН: Далі? Цю матерію з пробірки треба було оживити, прискорити її розвиток, створити всілякі там органи, кістки, нерви, знайти ще якісь речовини, катализатори, ензими, гормони тощо. Гадаю, ви розумієте, про що йдеться?

ГЕЛЕНА: Н... н... не впевнена. Хіба що трохи.

ДОМІН: А я зовсім не розумію. Але він за допомогою отих бовтанок міг отримати все, що лише спадало на думку. Міг, скажімо, створити медузу з мозком Сократа — або п'ятдесятиметрового хробака. Але оскільки це був чоловік без почуття гумору, він замислив створити нормальну хребетну істоту або навіть людину. Його штучна жива матерія була скажено

живучою — хоч що з нею не кой. Зшивав і склеював її як заманеться. З природним білком йому би так не поталанило. Тому він і взявся за це.

ГЕЛЕНА: За що?

ДОМІН: За наслідування природи. Спочатку спробував створити штучного собаку. Через кілька років з'явилося щось на кшталт недорозвиненого теляти й за кілька днів здохло. Побачите в музеї. А згодом старий Россум узявся за створення людини.

(Пауза.)

ГЕЛЕНА: І я не смію ні кому про це розповідати?

ДОМІН: Ні кому у світі.

ГЕЛЕНА: Шкода, що це вже потрапило в усі хрестоматії.

ДОМІН: Звісно, шкода. (Зіскакує зі столу, сідає поруч із Геленою.) А знаєте, чого немає в отих хрестоматіях? (Стукає себе по лобі.) Що старий Россум був насправді божевільним. Так, так, панно Глорі, але це між нами. Цей старий ексцентрик справді хотів виготовляти людей!

ГЕЛЕНА: Так ви ж і робите людей!

ДОМІН: Майже, панно Гелено. Старий Россум сприймав це буквально. Волів якось науково усунути Бога,

розумієте? Був жахливим матеріалістом і все розпочав винятково заради цього. Прагнув лише довести, що ніякого Бога не потрібно. Саме тому йому зажадалося створити істоту, подібну до людини. Ви трохи знайомі з анатомією?

ГЕЛЕНА: Дуже... дуже поверхово.

ДОМІН: Я також. Уявіть собі, взяв за мету відтворити все до останньої залози, точнісінько як у людському організмі. Сліпу кишку, мигдалини, пупок... як на мене, речі абсолютно зайві. І навіть... м-м-м... навіть статеві залози.

ГЕЛЕНА: Але ж вони... але ж вони...

ДОМІН: ...не зайві, згоден. Проте якщо виготовляти штучних людей... у них нема потреби...

ГЕЛЕНА: Зрозуміло.

ДОМІН: У музеї я покажу вам, що він «натворив» за ці десять років. Чоловік, який мав у нього вийти, прожив аж три дні. Старий Россум зовсім не мав смаку. Яке ж воно було потворне! Однак усередині в цієї істоти було все, що притаманне людині. Це була, вочевидь, скрупульозна праця. А потім сюди приїхав інженер Россум, небіж старшого. Геніальна голова, панно Глорі. Побачив, над чим працює старий Россум, і зауважив: «Яке безглуздя — створювати людину

десятиліттями. Якщо не розпочнеш її робити швидше за природу — можеш усі свої досліди послати під три чорти». Та й уявся за анатомію.

ГЕЛЕНА: Але в хрестоматіях усе по-іншому.

ДОМІН (*підводиться*): У хрестоматіях проплачена реклама та й інші нісенітниці. Там, наприклад, пишуть, що роботів придумав старий пан. Місце старого було за університетською кафедрою, він зовсім не розумівся на виробництві. Він мріяв створювати справжніх людей, таких собі нових індіанців, доцентів або ж телепнів, розумієте? І лише молодший Россум здогадався, як із того всього зробити живий робочий механізм із інтелектом. Усе, що в хрестоматіях написано про їхню співпрацю, — суцільні вигадки. Вони страшенно сварилися. Старий атеїст не мав ані гадки про те, що таке індустрія. Врешті-решт молодший Россум зачинив його в якісь лабораторії, аби той копирсався там зі своїми гіантськими викиднями, а сам уявся за інженерію. Старий Россум у повному сенсі його прокляв і перед смертю створив іще двох фізіологічних монстрів. Так і помер у лабораторії. Ось вам і вся історія.

ГЕЛЕНА: А що молодий?

ДОМІН: Молодий Россум, панно, — то вже нова ера. Ера виробництва після ери дослідження. Трохи розібравшись в анатомії людини, він зрозумів, що там усе занадто складно й хороший інженер зробив би це

набагато простіше. Тому він почав удосконалювати анатомію й експериментувати — викинув, що можна і дещо спростив. Отже, панно Глорі... Вам не нудно?

ГЕЛЕНА: Ні, навпаки, це так захопливо.

ДОМІН: Тоді молодий Россум подумав: «Людина — це те, що, скажімо, відчуває радість, грає на скрипці, хоче йти на прогулянку і взагалі має робити багато речей, які... які насправді зайві».

ГЕЛЕНА: Ого!

ДОМІН: Зачекайте. Вони зайві, коли треба ткати або щось підрахувати. Не думаю, що для вас... Скажіть, ви граєте на скрипці?

ГЕЛЕНА: Ні, не граю.

ДОМІН: Шкода. А от робочому механізму не треба грati на скрипці, не треба радіти, не треба робити купу всього іншого. Та він і не мусить. Дизельному двигуну не треба брязкалець та орнаментів, панно Глорі. А виробляти штучних робітників так само, як дизельні двигуни. Виробництво має бути якомога простішим, а продукт — практично найкращим. На вашу думку, який робітник практично найкращий?

ГЕЛЕНА: Найкращий? Можливо, той, котрий... котрий... Який чесний... та відданий.

ДОМІН: Ні, той, який найдешевший. Той, у кого найменше потреб. Молодий Россум винайшов робітника з мінімальними запитами. Прагнув його спростити. Він викинув все, що не використовується під час роботи, тобто все, що здорожує людину. Цим самим викинувши людину й створивши робота. Роботи — це не люди, мила панно. Механічно вони досконаліші, ніж ми, наділені неабияким інтелектом, та все ж бездушні. Ви колись бачили, як виглядає робот ізсередини?

ГЕЛЕНА: Ні.

ДОМІН: Дуже чисто, дуже просто. Справді чудова робота. Це наче домашня аптечка. Мало складників, але все в бездоганному порядку. О, панно Глорі, витвір інженера технічно витонченіший за продукт природи.

ГЕЛЕНА: Кажуть, що людина — це Боже створіння.

ДОМІН: Тим гірше. Бог не мав уявлення про сучасні технології. Чи повірили б ви, що покійний молодший Россум уявляв себе Богом?

ГЕЛЕНА: Перепрошую, це ж як?

ДОМІН: Він розпочав випускати надроботів. Робочих гігантів. Навіть спробував створювати чотириметрових, але ви не повірите, як ці мамонти ламалися.

ГЕЛЕНА: Ламалися?

ДОМІН: Так. Ні з того, ні з цього у них могла тріснути нога або ще що-небудь. Наша планета, напевно, трохи замала для таких гігантів. Нині ми виготовляємо роботів лише природного зросту і з приємною людською зовнішністю.

ГЕЛЕНА: У нас я вже бачила перших роботів. Їх купив наш муніципалітет... точніше, працевлаштував...

ДОМІН: Купив, дорога панно, саме купив. Роботів купують.

ГЕЛЕНА: ...узяв їх двірниками. Я бачила, як вони підмітають вулиці. Вони такі чудернацькі, такі мовчазні.

ДОМІН: Ви бачили мою секретарку?

ГЕЛЕНА: Не звернула уваги.

ДОМІН (калатает в дзвіночок): Знаєте, акціонерна фабрика «Россумові універсальні роботи» виробляє не один різновид товару. У нас є різні роботи: від простих до вдосконалених. Найкращі з них, можливо, проживуть років двадцять.

ГЕЛЕНА: А потім вони помирають?

ДОМІН: Так, зношуються.

(Заходить СУЛЛА.)

ДОМІН: Сулло, покажіться-но панні Глорі.

ГЕЛЕНА (підводиться і простягає їй руку): Дуже приемно. Ви, напевно, тут сумуєте, адже так далеко від усього світу?

СУЛЛА: Я цього не знаю, панно Глорі. Прошу, сідайте.

ГЕЛЕНА (сідає): Звідкіля ви, панянко?

СУЛЛА: Звідти, з фабрики...

ГЕЛЕНА: А, ви тут народилися?

СУЛЛА: Так, мене тут виготовили.

ГЕЛЕНА (підскакує): Що?

ДОМІН (сміється): Сулла не людина, панно. Сулла роботкиня.

ГЕЛЕНА: Перепрошую...

ДОМІН (кладе Суллі руку на плече): Сулла не гнівається. Подивітесь, панно Глорі, яку ми виготовляємо шкіру. Торкніться до її обличчя.

ГЕЛЕНА: О, ні, ні!

ДОМІН: Ніколи б не здогадалися, що вона з іншого матеріалу, ніж ми. Погляньте, будь ласка: у неї навіть легкий пушок, характерний для блондинок. Лише очі трохи... Але волосся! Поверніться, Сулло!

ГЕЛЕНА: Та припиніть уже!

ДОМІН: Сулло, поговоріть із нашою поважною гостею.

СУЛЛА: Прошу, сідайте. (Обидві сідають.) Чи була ваша подорож морем приємною?

ГЕЛЕНА: Так... зв... звичайно.

СУЛЛА: Панно Глорі, не повертайтесь «Амелією». Барометр сильно падає, до 705 міліметрів. Зачекайте на «Пенсильванію», це дуже надійний і потужний корабель.

ДОМІН: Скільки?

СУЛЛА: Двадцять вузлів на годину. Тоннаж двадцять тисяч. Один із найкращих кораблів, панно Глорі.

ГЕЛЕНА: Дя... Дякую.

СУЛЛА: Вісімдесят членів екіпажу, капітан Гарпі, вісім котлів.

ДОМІН (сміється): Досить, Сулло, досить. Продемонструйте нам, як ви розмовляєте французькою.

ГЕЛЕНА: Ви володієте французькою?

СУЛЛА: Я володію чотирма мовами. Умію писати.
Dear Sir! Monsieur! Geehrter Herr! Шановний пане!

ГЕЛЕНА (підскакує): Це ж шахрайство! Ви шарлатан! Сулла не робот, Сулла — дівчина, як і я! Сулло, це принизливо — чому ви берете участь у цій комедії?

СУЛЛА: Я справді робот.

ГЕЛЕНА: Ні, ні, ви брешете! Ох, Сулло, вибачте, я розумію, вас примусили до цієї рекламної вистави! Сулло, ви ж дівчина, як і я, авжеж? Ну скажіть!

ДОМІН: Мені шкода, панно Глорі, але Сулла робот.

ГЕЛЕНА: Ви брешете!

ДОМІН (випрямляється): Що? (Калатає в дзвіночок.) Вибачте, панно, тоді я маю вас переконати.

(Заходить МАРІЙ.)

ДОМІН: Марію, відведіть Суллу до прозекторської. Нехай її розріжуть. Хутко!

ГЕЛЕНА: Куди?

ДОМІН: До прозекторської. Як тільки її розріжуть, підете подивитеся на неї.

ГЕЛЕНА: Не піду.

ДОМІН: Пардон, але ви ж казали про брехню.

ГЕЛЕНА: І ви дозволите її вбити?

ДОМІН: Машину неможливо вбити.

ГЕЛЕНА (обіймає Суллу): Не бійтесь, Сулло, я вас не віддам! Скажіть, дорогенька, тут із вами всі так поводяться? Не можна з цим миритися, чуєте? Не можна, Сулло!

СУЛЛА: Я робот.

ГЕЛЕНА: Це не має жодного значення. Роботи такі ж люди, як і ми. Сулло, невже ви би дозволили їм себе розрізати?

СУЛЛА: Так.

ГЕЛЕНА: О, ви не боїтесь смерті?

СУЛЛА: Я не знаю, що це таке, панно Глорі.

ГЕЛЕНА: Ви хоч розумієте, що там із вами станеться?

СУЛЛА: Так, я перестану рухатися.

ГЕЛЕНА: Це якийсь жах!

ДОМІН: Марію, а скажіть-но нашій гості, хто ви.

МАРІЙ: Робот Марій.

ДОМІН: Ви б відправили Суллу до прозекторської?

МАРІЙ: Так.

ДОМІН: І об тім не пошкодували?

МАРІЙ: Не знаю.

ДОМІН: Що з нею станеться?

МАРІЙ: Перестане рухатися. Її утилізують.

ДОМІН: Це ж смерть, Марію. Ви боїтесь смерті?

МАРІЙ: Ні.

ДОМІН: Бачите, панно Глорі, роботи не чіпляються за життя. Їм немає чим чіплятися. У них відсутні емоції. Вони нижчі за траву.

ГЕЛЕНА: О, припиніть! Принаймні відпустіть їх!

ДОМІН: Марію, Сулло, можете йти геть.

(СУЛЛА і МАРІЙ виходять.)

ГЕЛЕНА: Вони ж-ж-жахливі! Те, що ви робите, — огидно!

ДОМІН: Чому огидно?

ГЕЛЕНА: Я не знаю. Чому... чому ви дали їй ім'я Сулла?

ДОМІН: Хіба негарне ім'я?

ГЕЛЕНА: Це ж чоловіче ім'я. Сулла був римським воєначальником.

ДОМІН: О, а ми вважали, що Марій і Сулла були коханцями.

ГЕЛЕНА: Ні, Марій і Сулла були воєначальниками й боролися один проти одного в році, році... Не пригадую.

ДОМІН: Підійдіть, будь ласка, до вікна. Що бачите?

ГЕЛЕНА: Мулярів.

ДОМІН: Це роботи. Усі наші працівники — роботи. А там, нижче, щось бачите?

ГЕЛЕНА: Якийсь кабінет.

ДОМІН: Бухгалтерія. А в ній...

ГЕЛЕНА: ...багато службовців.

ДОМІН: Це все теж роботи. Усі наші службовці — роботи. Коли побачите фабрику...

(У цей час лунають фабричні гудки та сирени.)

ДОМІН: Полудень. Роботи не знають, коли слід зупинитись. О другій годині я вам покажу діжі.

ГЕЛЕНА: Які діжі?

ДОМІН (стримано): Тістомілки. У всіх водночас переміщується речовина для тисячі роботів. Потім ванни для печінки, мозку тощо. Далі ви побачите фабрику з виробництва кісток, а ще я вам покажу прядильню.

ГЕЛЕНА: Яку прядильню?

ДОМІН: Прядильню нервів. Прядильню судин. Прядильню, де водночас течуть кілометри травних трубок. Потім це все надходить до монтажного цеху, де й збирають роботів. Знаєте, як автомобілі. Кожен працівник монтує лише один елемент, а той далі автоматично просувається до другого, третього, так до нескінченності. Неперевершене видовище. Потім сушильна камера та склад, де свіжі вироби вже працюють.

ГЕЛЕНА: О Боже, ви одразу примушуєте їх працювати?

ДОМІН: Пардон. Вони працюють так само, як працюють нові меблі. Призвичаються існувати. Якось усередині зростаються, чи типу того. Навіть наростає щось нове. Розумієте, ми маємо залишити невеликий простір для природного розвитку. А тим часом відбувається завершальний етап обробки.

ГЕЛЕНА: Це як?

ДОМІН: Як у людській «школі». Вони навчаються розмовляти, писати й рахувати. У них дивовижна пам'ять. Якщо ви їм перечитаєте двадцять томів наукового словника, вони зможуть повторити все й підряд. Роботи ніколи нічого нового не придумують. Вони були б гарними університетськими викладачами. Потім їх сортують і надсилають замовникам. П'ятнадцять тисяч одиниць на день, не враховуючи певного відсотка браку, котрий утилізується... і таке інше, і таке інше.

ГЕЛЕНА: Ви гніваетесь на мене?

ДОМІН: Боронь Боже! Та гадаю, що ми можемо поговорити й про інше. Нас, людей, тут лише мала жменька серед кількох сотень тисяч роботів — і жодної жінки. Розмовляємо лише про виробництво, цілісінський день, щодня. Ми наче прокляті, панно Глорі.

ГЕЛЕНА: Мені шкода, що... що... я звинуватила вас у брехні.

(Стукіт у двері.)

ДОМІН: Проходьте, хлопці.

*(З лівого боку заходять інженер ФАБРІ, доктор ГАЛЛ,
ГАЛЛЕМАЄР, архітектор АЛКВІСТ.)*

Д-Р ГАЛЛ: Перепрошуюмо, не завадили?

ДОМІН: Проходьте. Панно Глорі, це Алквіст, Фабрі, Галл, Галлемаєр... Доњка президента Глорі.

ГЕЛЕНА (зняковіло): Добридень.

ФАБРІ: Ми й гадки не мали...

Д-Р ГАЛЛ: Це велика честь для нас...

АЛКВІСТ: Ласкаво просимо, панно Глорі.

(З правого боку вбігає БУСМАН.)

БУСМАН: Вітаю, що тут у вас?

ДОМІН: Іди-но сюди, Бусмане! Це наш Бусман, панно... Доњка президента Глорі.

ГЕЛЕНА: Дуже приємно.

БУСМАН: Боже правий! Це ж треба таке! Панно Глорі, чи дозволите телеграфувати в газету про Ваш візит до нас?

ГЕЛЕНА: Ні, ні, це зайве.

ДОМІН: Будь ласка, панно, сідайте.

(ФАБРІ, БУСМАН і Д-Р ГАЛЛ підсочують крісла.)

ФАБРІ: Прошу...

БУСМАН: Будь ласка...

Д-Р ГАЛЛ: Пардон...

АЛКВІСТ: Панно Глорі, як вам подорожувалося?

Д-Р ГАЛЛ: Ви в нас затримаєтесь на деякий час?

ФАБРІ: Як вам наша фабрика, панно?

ГАЛЛЕМАЄР: Ви прибули на «Амелії»?

ДОМІН: Тихо! Дайте ж їй хоч слово вимовити.

ГЕЛЕНА (Домінові): Про що мені з ними розмовляти?

ДОМІН (із подивом): Та про що забажаєте.

ГЕЛЕНА: Можна... чи можна з ними говорити цілком відверто?

ДОМІН: Чом би й ні.

ГЕЛЕНА (вагається, потім відчайдушно й рішуче): Скажіть, вас ніколи не ображало те, як із вами поводяться?

ФАБРІ: Перепрошую, хто?

ГЕЛЕНА: Усі люди.

(Усі здивовано перезираються.)

АЛКВІСТ: Із нами?

Д-Р ГАЛЛ: Про що це ви?

ГАЛЛЕМАЕР: Побий мене грім!

БУСМАН: Боже борони, панно Глорі!

ГЕЛЕНА: Чи не вважаєте ви, що ваше існування мало би бути набагато кращим?

Д-Р ГАЛЛ: Усе залежить від ситуації, вельми шановна панно. Що ви маєте на увазі?

ГЕЛЕНА: Гадаю, що... (Вибухає.) Що це огидно! Це жахливо! (Підводиться.) Уся Європа обговорює те, що тут із вами відбувається! Саме тому я й прибула сюди, аби пересвідчитися, але насправді все в тисячу разів гірше, аніж усі вважають! Як ви можете це терпіти?

АЛКВІСТ: Що терпіти?

ГЕЛЕНА: Своє становище. Господи, але ви ж такі самі люди, як і ми, як уся Європа, як увесь світ! Це скандал, це неприпустимо, як ви так живете!

БУСМАН: Заради Бога, панно!

ФАБРІ: Ні, зажекайте, хлопці, вона має рацію. Ми справді тут мешкаємо, наче індіанці.

ГЕЛЕНА: Гірше, ніж індіанці. Дозвольте, о... дозвольте ж мені називати вас братами!

БУСМАН: Боже мій, чому ж ні?

ГЕЛЕНА: Брати мої, я прибула сюди не як дочка президента. Я прибула як представниця Ліги гуманізму. Брати мої, у Лізі гуманізму вже понад двісті тисяч членів. Двісті тисяч прибічників, які пропонують вам свою допомогу.

БУСМАН: Двісті тисяч людей, нічого собі, це ж чудово!

ФАБРІ: Я завжди вам казав, що немає нічого лішого

за стару Європу. Погляньте, вона нас не забула. Вона пропонує нам допомогу.

Д-Р ГАЛЛ: Яку допомогу? Театр?

ГАЛЛЕМАЕР: Оркестр?

ГЕЛЕНА: Більше ніж це.

АЛКВІСТ: Вас саму?

ГЕЛЕНА: Що я? Я залишуся, скільки буде потрібно.

БУСМАН: Господи, оце так радість!

АЛКВІСТ: Доміне, піду для панянки підготую найкращу кімнату.

ДОМІН: Зачекайте хвилинку. Боюся, що... що панна Глорі ще не закінчила.

ГЕЛЕНА: Так, я ще не договорила. Договорю, якщо ви не примусите мене замовкнути.

Д-Р ГАЛЛ: Гаррі, лишеңь спробуйте!

ГЕЛЕНА: Дякую вам. Я знала, що ви мене захистите.

ДОМІН: Вибачте, панно Глорі. Ви впевнені, що розмовляєте з роботами?

ГЕЛЕНА (вражено): А з ким же?

ДОМІН: Мені шкода, але ці пани такі ж люди, як і ви.
Як і вся Європа.

ГЕЛЕНА (до інших): Ви не роботи?

БУСМАН (рекоче): Боже борони!

ГАЛЛЕМАЕР (гордо): Тьху, роботи!

Д-Р ГАЛЛ (рекоче): Щиро дякуємо!

ГЕЛЕНА: Але... це неможливо!

ФАБРІ: Слово честі, шановна, ми не роботи.

ГЕЛЕНА (до Доміна): Так чому ж ви мені сказали, що всі ваші чиновники роботи?

ДОМІН: Чиновники так. Але не директори. Дозвольте вам відрекомендувати: інженер Фабрі, генеральний технічний директор фірми «Россумові універсальні роботи». Доктор Галл, начальник відділу фізіології та досліджень. Доктор Галлемаєр, голова Інституту психології та виховання роботів. Консул Бусман, генеральний комерційний директор, і архітектор Алквіст, керівник будівництва фабрики «Россумові універсальні роботи».

ДОМІН: Гаразд. Ви можете розмовляти з ними про що завгодно. Можете їм прочитати Біблію, логарифми, та що схочете. Можете навіть проповідувати права людини.

ГЕЛЕНА: О, якби тільки... подарувати їм хоч крихту любови.

ФАБРІ: Це неможливо, панно Глорі. Нема чужішого для людини, ніж робот.

ГЕЛЕНА: То навіщо ви їх виготовляєте?

БУСМАН: Га-га-га, оце добре! Навіщо робити роботів?

ФАБРІ: Аби працювали, панянко. Один робот замінює двох із половиною робітників. Людський механізм, шановна, є недосконалім і колись має бути остаточно знищений.

БУСМАН: Є занадто дорогим.

ФАБРІ: Є недостатньо потужним. Не дотягував до новітніх технологій. А по-друге... по-друге... це великий прогрес, що... перепрошую.

ГЕЛЕНА: Що?

ФАБРІ: Прошу вибачити. Це величезний прогрес — народжувати за допомогою машини. Це зручніше

й швидше. Кожне прискорення — це прогрес, панно. Природа не мала уялення про сучасний темп роботи. Все дитинство — технічно невіправдана нісенітниця. Просто марно втрачений час. Нестримне марнування часу. А по-третє...

ГЕЛЕНА: О, припиніть!

ФАБРІ: Гаразд. Перепрошую, а що, власне, хоче та ваша Ліга... Ліга... Ліга гуманізму?

ГЕЛЕНА: Передовсім... захищати роботів і... забезпечити до них... гарне ставлення.

ФАБРІ: Мета непогана. З машинами варто поводитися добре. Я це схвалюю. Мені не подобаються пошкоджені речі. Будь ласка, шановна панно Глорі, занесіть нас усіх до свого списку як меценатів, як дійсних членів, як членів-засновників тої вашої Ліги!

ГЕЛЕНА: Ні, ви не зрозуміли. Ми хочемо... ми хочемо звільнити роботів!

ГАЛЛЕМАЄР: Яким чином?

ГЕЛЕНА: Ми маємо з ними поводитися... поводитися... як із людьми.

ГАЛЛЕМАЄР: Ага. Тобто вони будуть голосувати? Пити пиво? Командувати нами?

ГЕЛЕНА: Чому вони не можуть голосувати?

ГАЛЛЕМАЄР: Може, їй платню мають отримувати?

ГЕЛЕНА: Звичайно, мають!

ГАЛЛЕМАЄР: Гаразд. А що вони з нею будуть робити?

ГЕЛЕНА: Купуватимуть... що потребують... що їм нестиме радість.

ГАЛЛЕМАЄР: Це все чудово, панно, от лише роботам нічого не приносить радості. Навіть не уявляю, що б вони собі таке придбали! Їх можна годувати ананасами, соломою, чим завгодно, їм байдуже. Вони взагалі не мають смаку. Вони нічим не цікавляться, панно Глорі. Дідько, ніхто ніколи не бачив, щоб роботи посміхалися.

ГЕЛЕНА: Чому... чому... чому ви не зробите їх щасливими?

ГАЛЛЕМАЄР: Це неможливо, люба панянко. Вони просто роботи.

ГЕЛЕНА: Але вони ж наділені таким розумом!

ГАЛЛЕМАЄР: Розум — це дурниці, панно. Це нічого. Вони без власної волі, без пристрасті. Без історії, без душі.

ГЕЛЕНА: Без кохання і непокори?

ГАЛЛЕМАЄР: Звісно. Роботи нічого не люблять, навіть себе. А непокора? Ну, не знаю, хіба що часом, лише інколи...

ГЕЛЕНА: Що?

ГАЛЛЕМАЄР: Та нічого особливого. Іноді на них щось находить. На кшталт падучої. Ми це називаемо «судомою роботів». Зненацька хтось із них починає кидатися всім, що тримає в руках, скрігоче зубами... такого утилізують. Імовірно, це розлад механізму.

ДОМІН: Дефект у виробництві. Усунемо.

ГЕЛЕНА: Ні, ні, це і є душа!

ФАБРІ: Вважаєте, що душа — це скреготання зубів?

ГЕЛЕНА: Я не знаю. Можливо, це якийсь бунт. Можливо, це знак того, що вони борються... От якби вам по-таланило їх розворушити!

ДОМІН: Усунемо, панно Глорі. Доктор Галл саме над цим працює.

Д-Р ГАЛЛ: Не над цим, Доміне. Зараз я працюю над нервами, які реагують на біль.

ГЕЛЕНА: Нервами, які реагують на біль?

Д-Р ГАЛЛ: Саме так. Роботи майже не відчувають фізичного болю. Знаєте, молодий Россум занадто обмежив у роботів функції нервової системи. Але це не спрацювало. Тому ми маємо впровадити страждання.

ГЕЛЕНА: Чому... чому... ви не наділите їх душою, а наділяєте їх болем?

Д-Р ГАЛЛ: Лишень в інтересах виробництва, шановна. Інколи робот сам собі може завдати шкоди, не відчуваючи болю. Може встремити руку до верстата, зламати пальця, розбити голову — йому байдуже. Саме тому маємо їх наділити болем. Це звичайна автоматична пересторога від нещасного випадку.

ГЕЛЕНА: Вони будуть щасливішими, якщо відчуватимуть біль?

Д-Р ГАЛЛ: Навпаки. Але будуть технічно довершенішими.

ГЕЛЕНА: Чому ви не наділите їх душою?

Д-Р ГАЛЛ: Це за межами наших можливостей.

ФАБРІ: І ми в цьому не зацікавлені.

БУСМАН: Це призвело би до подорожчання вироб-

ництва. Заради Бога, мила панночко, ми виробляємо таких дешевих роботів! Сто двадцять долларів за одиницю з одягом, яка ще п'ятнадцять років тому коштувала десять тисяч! П'ять років тому ми купували для них одяг. Сьогодні ми маємо власні ткацькі фабрики й виготовляємо тканини в п'ять разів дешевше, ніж інші фабрики. От скажіть, скільки ви платите за метр полотна?

ГЕЛЕНА: Не знаю... не пригадую.

БУСМАН: Отакої, а ще хочете заснувати Лігу гуманізму! Воно вже коштує на третину дешевше, люба панно. Зараз усі ціни впали на третину й надалі падатимуть ще нижче. Ось так.

ГЕЛЕНА: Не розумію.

БУСМАН: Божечку милив, панно, це означає, що знизилася ціна на робочу силу! Адже такий нашпигований робот коштує три чверті цента за годину! Панянко, вам смішно? Усі фабрики лускають, наче жолуді, або поспішають придбати роботів, аби здешевити виробництво.

ГЕЛЕНА: Так, і викидають робітників на вулицю.

БУСМАН: Га-га-га, звісно! Але ми, свята ви простота, саме ми відправили п'ятсот тисяч тропічних роботів у аргентинські пампаси, аби вони вирощували пшеницю.

ницию. Будьте так ласкаві, а скажіть-но, скільки у вас коштує фунт хліба.

ГЕЛЕНА: І гадки не маю.

БУСМАН: Так от. Нині в тій вашій старій добрій Європі він коштує два центики, але це наш хлібчик, розумієте? Два центики за фунт хліба. І Ліга гуманізму не має ані найменшого уявлення про це! Га-га-га, пані Глорі, ви не знаєте, що таке занадто дорога хлібина. Дорога для культури та всього іншого. Але через п'ять років... поб'ємось об заклад?

ГЕЛЕНА: Про що?

БУСМАН: Про те, що через п'ять років усе подешевшає вдесятеро. Людоњки, через п'ять років ми просто потонемо в пшениці та в усьому необхідному для життя!

АЛКВІСТ: Так, і всі працівники світу залишаться без роботи.

ДОМІН (*підводиться*): Залишаться, Алквісте. Залишаться, мила панно! Але за десять років «Россумові універсальні роботи» виготовлять стільки пшениці, стільки тканини, стільки всього, що ми скажемо: речі більше не мають ціни. Від сьогодні — бери стільки, скільки потребуєш! Немає бідності. Так, вони будуть без роботи. Але тоді вже не буде жодної роботи. Усе робити-

муть живі механізми. Роботи нас одягнуть і нагодують. Роботи виготовлятимуть нам цеглу й будуватимуть із неї будинки. Навіть писатимуть за нас цифри й mestимуть нам сходи. Праці не існуватиме. Людина буде робити лише та, що їй до вподоби. Буде безтурботною, не відчуватиме зневаги. Буде жити, лише щоб удосконалюватися.

ГЕЛЕНА (підводиться): Так справді буде?

ДОМІН: Буде й не може бути інакше! Але перед цим відбудутимуться жахливі речі, шановна панно Глорі. Цього неможливо уникнути. Однак потім припиниться служіння людини людині, й люди вже не будуть рабами матеріального. Утомлені та голодні сядуть за стіл. Роботи помилють ноги жебракові й застелять йому ліжко у власній хаті. Уже ніхто не платитиме за хліб життям і ненавистю. Ти більше не робітник, не писар, не копач вугілля. Ти не стоїш за чужим верстатом. Ти вже не будеш розпорощувати свою душу на роботі, яку так клянеш!

АЛКВІСТ: Доміне, Доміне! Те, про що ви говорите, подібне до раю. Але ж було таки щось хороше в служінні й щось величне в смиренні. О, Гаррі, була якась чеснота в праці та втомі!

ДОМІН: Певно, так. Але ми не можемо зважати на те, що втрачається, коли змінюємо світ від Адама. Адаме, Адаме! Ти вже не будеш їсти свій хліб у поті чола; уже

не знатимеш голоду й спраги, втоми й приниження. Ти повернешся до раю, де рука Господа годувала тебе. Будеш вільним і самостійним. У тебе не буде іншого завдання, іншої роботи, інших турбот, аніж самовдосконалюватися. Не служитимеш ані масі, ані людині. Не будеш механізмом і засобом виробництва. Ти станеш майстром творіння.

БУСМАН: Амінь.

ФАБРІ: Нехай буде так.

ГЕЛЕНА: Я спантеличена. Я дурне дівчисько. Я хотіла б... хотіла б у це повірити.

Д-Р ГАЛЛ: Ви молодші за нас, панянко. Ви точно цього дочекаєтесь.

ГАЛЛЕМАЄР: Маєте рацію. Гадаю, що панна Глорі могла б із нами поснідати.

Д-Р ГАЛЛ: Звісно! Доміні, запросіть її від нашого імені.

ДОМІН: Панно Глорі, зробіть нам честь.

ГЕЛЕНА: Але ж... Хіба я можу?

ФАБРІ: За Лігу гуманізму, шановна.

БУСМАН: І на її честь.

ГЕЛЕНА: Ну, в такому разі... можливо...

ФАБРІ: Ура! Панно Глорі, перепрошую, п'ять хвилин.

Д-Р ГАЛЛ: Пардон.

БУСМАН: О Господи, треба телеграфувати...

ГАЛЛЕМАЄР: Дідько, я зовсім забув.

(Усі, крім ДОМІНА, поспіхом виходять.)

ГЕЛЕНА: Чому всі пішли?

ДОМІН: Пішли готовувати, панно Глорі.

ГЕЛЕНА: Що готовувати?

ДОМІН: Сніданок. Зазвичай для нас готують роботи, і... і... оскільки вони не відчувають смаку, це не зовсім те... Галлемаєр чудово смажить м'ясо, Галл уміє готовувати чудовий соус, а Бусман знається на омлеті...

ГЕЛЕНА: Заради Бога, це ж бенкет! А що вміє готовувати пан... архітектор?

ДОМІН: Алквіст? Нічого. Просто буде сервірувати стіл, а... а... Фабрі принесе трохи фруктів. Дуже скромна кухня, панно Глорі.

ГЕЛЕНА: Хотіла вас запитати...

ДОМІН: Я також хотів вас дещо спитати. (*Кладе свій годинник на стіл.*) У нас п'ять хвилин.

ГЕЛЕНА: Про що саме?

ДОМІН: Перепрошую, але ви перша.

ГЕЛЕНА: Можливо, це прозвучить безглуздо, але... для чого ви виготовляєте роботкинь, якщо... якщо...

ДОМІН: ...якщо в них... м-м-м... якщо для них стать не має значення?

ГЕЛЕНА: Так.

ДОМІН: Розумієте, є певний попит. Покоївки, продавчині, секретарки... люди звикли до цього.

ГЕЛЕНА: А... а скажіть, роботи-чоловіки і роботи-жінки... одне до одного... абсолютно...

ДОМІН: Абсолютно байдужі, люба панно. Немає жодних ознак будь-якої зацікавленості одне одним.

ГЕЛЕНА: О, це ж... жахливо!

ДОМІН: Чому?

ГЕЛЕНА: Це ж.. це ж.. якось неприродно! Навіть не знаєш, чи гидувати ними, чи то... заздрити їм... чи, можливо...

ДОМІН: ...співчувати їм.

ГЕЛЕНА: Швидше за все! Ні, годі! Про що ви хотіли мене запитати?

ДОМІН: Я хочу запитати, панно Глорі, чи не згодні ви вийти за мене.

ГЕЛЕНА: Не зрозуміла.

ДОМІН: Вийти за мене заміж.

ГЕЛЕНА: Ні! Що за маячня?

ДОМІН (дивлячись на годинник): Ще три хвилини. Якщо не вийдете за мене, доведеться вибрати когось із тих п'яти.

ГЕЛЕНА: Боронь Боже! Чому я маю за когось виходити заміж?

ДОМІН: Тому що всі по черзі зроблять вам пропозицію.

ГЕЛЕНА: Як вони сміють!

ДОМІН: Мені дуже шкода, панно Глорі. Здається, вони всі закохались у вас.

ГЕЛЕНА: Будь ласка, нехай цього не роблять! Я... я не-
гайно поїду геть.

ДОМІН: Гелено, сподіваюся, ви не засмутите їх своєю
відмовою?

ГЕЛЕНА: Але... але я ж не можу вийти заміж за всіх
шістьох!

ДОМІН: Ні, але хоча б за одного. Не хочете за мене,
тоді, може, за Фабрі.

ГЕЛЕНА: Не хочу.

ДОМІН: За доктора Галла.

ГЕЛЕНА: Ні, ні, замовкніть! Не хочу нікого!

ДОМІН: Залишилося дві хвилини.

ГЕЛЕНА: Це просто жах! Одружіться з якоюсь робот-
кинею.

ДОМІН: Але це не жінка.

ГЕЛЕНА: О, так ось чого вам бракує! Упевнена, що...
що... Ви б одружилися з першою-ліпшою, яка б сюди
зवітала.

ДОМІН: Їх тут було чимало, Гелено.

ГЕЛЕНА: Молоді?

ДОМІН: Молоді.

ГЕЛЕНА: То чому ж із жодною не одружилися?

ДОМІН: Бо від жодної голова не йшла обертом. Лише сьогодні. Лишень ви підняли свій серпанок.

ГЕЛЕНА: Я здогадалася.

ДОМІН: Ще одна хвилина.

ГЕЛЕНА: Але я не хочу, заради Бога!

ДОМІН (кладе руки їй на плечі): Ще одна хвилина. Або скажіть мені відверто щось огидне, і я сразу облишу вас. Або... або...

ГЕЛЕНА: Ви жорстока людина!

ДОМІН: Це нічого. Чоловік має бути дещо жорстоким. Так уже ведеться.

ГЕЛЕНА: Ви божевільний!

ДОМІН: Людина має бути трохи божевільною, Гелено. Це найкраще, що у ній є.

ГЕЛЕНА: Ви... Ви... О Боже!

ДОМІН: Ось бачите. То що, домовились?

ГЕЛЕНА: Ні, ні! Прошу вас, відпустіть мене. Ви мене р-р-розчавите!

ДОМІН: Останнє слово, Гелено.

ГЕЛЕНА (відбивається): Нізащо у світі... Але Гаррі!

(Стукіт у двері.)

ДОМІН (впускає їх): Заходьте!

(Заходять БУСМАН, Д-Р ГАЛЛ і ГАЛЛЕМАЄР у фартухах, ФАБРІ з букетом, АЛКВІСТ із серветкою під пахвою.)

ДОМІН: У вас усе готово?

БУСМАН (урочисто): Так.

ДОМІН: У нас теж.

ЗАВІСА

ДІЯ ПЕРША

Салон Гелени. Ліворуч — задраповані двері й вхід до музичного салону, праворуч — двері Гелениної спальні. У центрі — вікна з краєвидом на море й порт. Туалетний столик із дрібничками, стіл, канапа, крісла, комод, журнальний столик, поруч торшер, праворуч камін із торшерами з обох сторін. Усі дрібнички в салоні створюють сучасну й суто жіночу атмосферу.

ДОМІН, ФАБРІ, ГАЛЛЕМАЄР навшпиньках заходять із лівого боку, несучи оберемки букетів і кошики з квітами.

ФАБРІ: Куди це все поставимо?

ГАЛЛЕМАЄР: Уф! (Складає свій крам і розмашисто перехрещує двері праворуч.) Спи, спи! Хто спить, той принаймні нічого не знає.

ДОМІН: Вона взагалі не здогадується.

ФАБРІ (ставить квіти у вази): Хоч би сьогодні не вибухнуло...

ГАЛЛЕМАЄР (*поправляє квіти*): До біса, облиште! Гляньте-но, Гаррі, який гарний цикламен, еге ж? Но-вий вид, мій останній — *Cyclamen Helenaе*.

ДОМІН (*визирає з вікна*): Жодного корабля, жодного корабля... Хлопці, це вже якась безнадія.

ГАЛЛЕМАЄР: Тихіше! Аби вас не почула!

ДОМІН: Вона й гадки не має. (*Нервово позіхає*) Добре, що «Ультимус» прибув учасно.

ФАБРІ (*залишає квіти*): Гадаєте, що вже сьогодні?..

ДОМІН: Не знаю... Які гарні квіти!

ГАЛЛЕМАЄР (*наближається до нього*): Дивіться, це нові примули. А це мій новий жасмин. Дідько, я на порозі квітникового раю. Друже, я винайшов новітній засіб прискорення росту! Чудові сорти! Наступного року зроблю квіткове чудо!

ДОМІН (*повертається*): Що наступного року?

ФАБРІ: Якби знати, що там у Гаврі...

ДОМІН: Тихіше!

ГОЛОС ГЕЛЕНИ (*праворуч*): Нано!

ДОМІН: Гайда звідси! (Усі навшпиньки виходять через задраповані двері.)

(Через центральні двері з лівого боку заходить НАНА.)

НАНА (прибираючи): Яка ж гидота! Нехристи! Я б їх, Господи, прости мені...

ГЕЛЕНА (стоїть у дверях спиною до сцени): Нано, застебни-но мені!

НАНА: Зараз, зараз. Виходьте вже, пані! (Застібає Геленину сукню.) Боже мій, ото звірі!

ГЕЛЕНА: Хто?

НАНА: Так, ви вже як хочете крутитися, то крутіться, але я вас так не застебну.

ГЕЛЕНА: Чого знову бубниш?

НАНА: Це жах, ті язичники...

ГЕЛЕНА: Роботи?

НАНА: Тиху, я навіть не хочу вимовляти це слово.

ГЕЛЕНА: Що сталося?

НАНА: Та знову на одного падуча напала. Як узявшся

все трощити — від скульптур до картин. Скргоче зубами, піна з рота... Наче глузд утратив, бр-бр! Гірше за тварину!

ГЕЛЕНА: І з ким це сталося?

НАНА: Ну з тим... ну тим... Навіть християнського імені в нього нема! Із тим, із бібліотеки.

ГЕЛЕНА: Радієм?

НАНА: Еге ж. Мати божа, які ж вони мені огидні. Паувук не такий гідкий, як ті нехристи.

ГЕЛЕНА: Але, Нано, хіба тобі їх не шкода?

НАНА: Та ви ж самі ними гидуєте. Навіщо ви мене сюди привезли? Чому нікому з них не дозволяєте торкатися до себе?

ГЕЛЕНА: Їй-Богу, Нано, я не гидую. Мені просто їх шкода!

НАНА: Гидуєте. Та кожна людина ними б гидувала. Навіть отой пес ними гидує та з їхніх рук і шматка м'яса не візьме. Підібгає хвоста й починає вити, коли цих нелюдів відчує... Тъху на них!

ГЕЛЕНА: Пес же істота нерозумна.

НАНА: Він кращий за них, Гелено. Він добре тямить, що він щось більше і що він створіння Боже. Навіть кінь ужахається, коли бачить таку потвору. І дітей вони не мають, а діти ж і в собаки є, у всіх є...

ГЕЛЕНА: Нано, прошу, застібай!

НАНА: Та зараз. А я кажу, це проти Господа Бога. Виготовляти машинами таке жахіття — накликати диявола. Богохульство проти Творця! (Зводить руку.) Це кара Господа, який створив нас за своїм образом, Гелено. Ви зневажили образ Божий. За це на вас зійде кара небесна. Згадаєте мої слова — страшна кара!

ГЕЛЕНА: Що тут так пахне?

НАНА: Квіти. Господар приніс.

ГЕЛЕНА: Із якої нагоди квіти?

НАНА: Готово. Тепер можете крутитися!

ГЕЛЕНА: Які вони чудові! Нано, поглянь-но! Що за день сьогодні?

НАНА: Не знаю. Але мав би бути кінець світу.

(Стукіт у двері.)

ГЕЛЕНА: Гаррі?

(Заходить ДОМІН.)

ГЕЛЕНА: Гаррі, що сьогодні за день?

ДОМІН: Відгадай!

ГЕЛЕНА: День ангела? Ні! День народження?

ДОМІН: Щось краще.

ГЕЛЕНА: Ну не знаю... Кажи вже!

ДОМІН: Сьогодні виповнюється десять років, як ти тут з'явилася.

ГЕЛЕНА: Уже десять років? Саме сьогодні? Нано, будь ласка...

НАНА: Та йду вже! (Виходить крізь двері праворуч.)

ГЕЛЕНА (цілує Доміна): Ти згадав про це?

ДОМІН: Мені соромно, Гелено. Забув.

ГЕЛЕНА: Але ж...

ДОМІН: То вони згадали...

ГЕЛЕНА: Хто?

ДОМІН: Бусман, Галлемаєр, усі! Не хочеш зазирнути до кишені?

ГЕЛЕНА (засовує руку до кишені): Що це? (Виймає коробочку й розкриває її.) Перли! Намисто! Гаррі, це для мене?

ДОМІН: Дівчинко, це від Бусмана.

ГЕЛЕНА: Але... ми ж не можемо це прийняти, правда?

ДОМІН: Можемо. Зазирни до іншої кишені.

ГЕЛЕНА: Покажи-но! (Виймає з кишені револьвер.) Що це?

ДОМІН: Перепрошую. (Забирає револьвер і ховає його знову до кишені.) Це не те. Глянь-но ще раз.

ГЕЛЕНА: О, Гаррі... Чому ти носиш із собою револьвер?

ДОМІН: Та то так, під руку підпав.

ГЕЛЕНА: Ти ж ніколи його не брав!

ДОМІН: Так, ніколи. Ось ця кишеня.

ГЕЛЕНА (виймає): Коробочка! (Відкриває її.) Камея! Але ж це... Гаррі, це ж грецька камея!

ДОМІН: Можливо. Принаймні так стверджує Фабрі.

ГЕЛЕНА: Фабрі! Це подарунок від Фабрі?

ДОМІН: Авжеж. (Відчиняє двері зліва.) Гелено, ходи-но сюди й поглянь!

ГЕЛЕНА (у дверях): Боже, як гарно! (Біжить далі.) Я збожеволію від радості! Це від тебе?

ДОМІН (стоячи у дверях): Ні, від Алквіста. А ось там...

ГОЛОС ГЕЛЕНИ: Уже бачу! Це вже точно від тебе!

ДОМІН: Там є візитівка.

ГЕЛЕНА: Від Галла! (З'являється у дверях.) О, Гаррі, мені соромно бути такою щасливою.

ДОМІН: Ходи сюди. Це тобі приніс Галлемаєр.

ГЕЛЕНА: Ці чудові квіти?

ДОМІН: Ось цю. Це новий вид Cyclamen Helenaє. Вона вирощена на твою честь. Така ж чарівна, як і ти.

ГЕЛЕНА: Гаррі, чому... чому всі...

ДОМІН: Так тебе люблять. А я тобі, м-м-м... Боюся, мій подарунок трохи... Поглянь у вікно.

ГЕЛЕНА: Куди?

ДОМІН: На причал.

ГЕЛЕНА: Там... Там якийсь... новий корабель!

ДОМІН: Це твій корабель.

ГЕЛЕНА: Мій? Як це?

ДОМІН: Це щоб ти могла подорожувати... так, для забави...

ГЕЛЕНА: Гаррі, але це ж військовий корабель!

ДОМІН: Військовий? Та ну! Він просто трохи більший і могутніший, еге ж?

ГЕЛЕНА: Але на ньому є гармати!

ДОМІН: Ну, кілька гармат... Гелено, будеш на ньому наче королева.

ГЕЛЕНА: Що це все означає? Щось діється?

ДОМІН: Бороń Боже! Будь ласка, приміряй ці перли!
(Сідає.)

ГЕЛЕНА: Гаррі, надійшли якісь погані новини?

ДОМІН: Навпаки, вже тиждень жодної пошти.

ГЕЛЕНА: А ні депеші?

ДОМІН: А ні депеші.

ГЕЛЕНА: І що це означає?

ДОМІН: Нічого. У нас канікули. Чудовий час. Кожен із нас сидить у кабінеті, задерши ноги на стіл, і куняє... Жодної пошти, жодної телеграми... (Потягуються.) Ч-чудовий день!

ГЕЛЕНА (підсідає до нього): Ти залишишся зі мною сьогодні? Ну скажи!

ДОМІН: Звісно. Може, й так. Побачимо, словом. (Бере її за руку.) Отже, вже десять років, пам'ятаєш?.. Панно Глорі, яка честь для нас, що ви до нас завітали.

ГЕЛЕНА: О, пане головний директоре, мене так цікавить ваша фабрика!

ДОМІН: Вибачте, панно Глорі, але це суворо заборонено... виробництво штучних людей є таємницею...

ГЕЛЕНА: Але коли попросить молода, трішки приваблива дівчина...

ДОМІН: Так, звичайно, панно Глорі, у нас немає від вас таємниць.

ГЕЛЕНА (раптово серйозно): Справді, Гаррі?

ДОМІН: Так.

ГЕЛЕНА (знову весело): Але я попереджаю вас, пане: ця молода дівчина має ж-жахливі наміри.

ДОМІН: Заради Бога, панно Глорі, які? Можливо, вона не хоче за мене заміж?

ГЕЛЕНА: Ні, ні, Боже борони! Їй ніколи таке навіть не спадало на думку! Та вона приїхала сюди з метою підняти з-заколот серед ваших огидних роботів.

ДОМІН (підскакує): Заколот р-роботів!

ГЕЛЕНА (підводиться): Гаррі, що з тобою?

ДОМІН: Га-га-га, панно Глорі, дотепний жарт! Заколот роботів! Та швидше повстануть веретена чи шпулі, ніж наші роботи! (Сідає.) Знаєш, Гелено, ти була дивовижною дівчиною. Через тебе ми всі втратили розум.

ГЕЛЕНА (підсідає): О, тоді ви мені так імпонували! Я почувалася дівчинкою, яка заблукала між... між...

ДОМІН: Між чим, Гелено?

ГЕЛЕНА: Між велетенськими деревами. Ви були такі впевнені в собі, такі сильні! Усе, що я відчувала, було таке мале на тлі вашої довіри! А знаєш, Гаррі, за десять років мене ніколи не покидало це... це відчуття страху, чи щось таке... а ви жодного разу не мали сумніву... Навіть коли все руйнувалося.

ДОМІН: Що руйнувалося?

ГЕЛЕНА: Ваші плани, Гаррі. Коли, наприклад, робітники повстали проти роботів і почали їх трощити, і коли люди видали роботам зброю проти повстанців, а роботи вбили так багато людей... І тоді, коли уряди перетворювали роботів на солдатів, і було багато воєн, і все таке... розуміеш?

ДОМІН (устає й ходить кімнатою): Гелено, ми очікували на таке. Розуміеш, це просто перехід... до нових умов.

ГЕЛЕНА: Ви були такими сильними, такими мужніми... Уесь світ вам уклоняється... (Підвідиться.) О, Гаррі!

ДОМІН: Чого ти хочеш?

ГЕЛЕНА (зупиняє його): Зачини фабрику, й поїдемо геть звідси! Ми всі!

ДОМІН: І до чого тут це?

ГЕЛЕНА: Не знаю. Скажи, ми поїдемо звідси?

ДОМІН (*вивертається з обіймів*): Гелено, це неможливо. Тобто — зараз неможливо...

ГЕЛЕНА: Гаррі, зараз! Мені якось лячно!

ДОМІН (*ханає її за руки*): Чого б це, Гелено?

ГЕЛЕНА: Ой, я й не знаю! Наче на нас і на все щось падає... неминуче... Будь ласка, зроби щось! Забери нас усіх звідси. Ми знайдемо у світі місце, де нікого немає, Алквіст побудує нам будинок, усі одружаться і матимуть дітей, а потім...

ДОМІН: А що потім?

ГЕЛЕНА: А потім ми розпочнемо нове життя, Гаррі.

(Дзвонить телефон.)

ДОМІН (*виривається з обіймів Гелени*): Перепрошую. (Здіймає слухавку.) Алло... так. Що? Ага. Біжу. (Кладе слухавку.) Мене кличе Фабрі.

ГЕЛЕНА (*зціпивши руки*): Скажи...

ДОМІН: Так, тільки-но повернуся. Прощавай, Гелено. (Поспішно виходить ліворуч.) Не виходь на вулицю!

ГЕЛЕНА (сама): О Боже, що відбувається? Нано! Нано, хутчіш!

НАНА (заходить крізь двері праворуч): Ну, й що цього разу?

ГЕЛЕНА: Нано, знайди-но свіжу газету! Хутчіш! Там, у спальні господаря!

НАНА: Зараз. (Іде ліворуч.)

ГЕЛЕНА: Господи, що койтесь? Нічого, нічого мені не каже! (Дивиться в бінокль на порт.). Це військовий корабель! Боже, чому військовий? Чимось його завантажують... і похапцем! Що сталося? На ньому назва — «Уль-ти-мус». Що означає «Ультимус»?

НАНА (повертається з газетою): Усе розкидано! Усе зім'ято!

ГЕЛЕНА (швидко розгортає газету): Давня, тижневої давнини! Тут нічого... нічого нема! (Кидає газету на підлогу.)

(НАНА підбирає її, виймає з кишені фартуха окуляри в роговій оправі, сідає й читає.)

ГЕЛЕНА: Щось відбувається, Нано! Так тисне у грудях! Ніби все мертвe, навіть повітря...

НАНА (читає по складах): Вій-на на Бал-ка-нах. (*Тихше.*) О Господи, знову кара Божа. Ця війна дійде й сюди. Це далеко?

ГЕЛЕНА: Далеко. Ой, та не читай того! Все те ж саме, увесь час війни...

НАНА: Та як же їм не бути! Чи то не ви продаєте тисячі тисяч тих монстрів у солдати?

ГЕЛЕНА: А інакше неможливо, Нано. Ми не можемо... Домін не може знати, хто й навіщо їх замовляє, розумієш? Він не несе відповідальності за те, що ці роботи чинять потім! Він їх відправляє тим, хто їх замовляє!

НАНА: Він має припинити їх виготовляти! (*Дивиться в газету.*) Кара Божа та й годі!

ГЕЛЕНА: Ні, не читай! Нічого не хочу знати!

НАНА (читає по складах): Ро-бо-ти-воя-ки ні-ко-го не шко-ду-ють у за-во-йо-ва-них те-ри-то-рі-ях. Во-ни вби-. Вбили понад сімсот тисяч мир-них людей. Людей, Гелено!

ГЕЛЕНА: Це неможливо. Дай-но сюди... (*Нахиляється над газетою, читає.*) Вони знищили понад сімсот тисяч мирних мешканців, вочевидь, за наказом командира. Ці дії йдуть всупереч.... Поглянь, Нано, наказ віддали люди!

НАНА (читає по складах): Пов-стан-ня в Мад-ри-ді про-ти вла-ди. Пі-хо-та ро-бо-тів стрі-ля-ла в лю-дей. Дев'ять тисяч мерт-вих і по-ра-не-них.

ГЕЛЕНА: Заради Бога, та припини вже!

НАНА: Дивись, тут іще щось написано жирними літе-рами. О-стан-ні но-ви-ни. У Гав-рі бу-ло за-сно-ва-но пер-шу ра-со-ву ор-га-ні-за-цію роботів. Ро-біт-ни-ки, зв'яз-ків-ці та за-ліз-нич-ни-ки, мо-ря-ки та вій-сько-ві-ро-бо-ти за-кли-ка-ли ро-бо-тів сві-ту... Та то таке. Нічого не розумію. А ось іще, Господи, знову якесь убивство! Заради Христа!

ГЕЛЕНА: Ходи, Нано, віднеси цю газету назад!

НАНА: Зажди, тут ще щось великими літерами. По-пу-ля-ція. Це що таке?

ГЕЛЕНА: Покажи, я це завжди читаю. (*Бере газету.*) Ні, ти уяви собі! (*Читає.*) За останній тиждень не було жодного повідомлення про народження дитини. (*Опускає газету.*)

НАНА: І що це означає?

ГЕЛЕНА: Нано, люди припиняють народжувати.

НАНА (складає окуляри): Це кінець. Це вже кінець.

ГЕЛЕНА: Прошу тебе, не кажи так!

НАНА: Люди більше не народжуються. Це кара, це кара! Господь наслав на жінок безпліддя.

ГЕЛЕНА (підскакує): Нано!

НАНА (підводиться): Це кінець світу. У диявольській гордині ви наважилися творити, наче Господь Бог. Це зло й богохульство, ви прагнете бути як боги. Як Бог вигнав людину з раю, так він вижене її з усього світу!

ГЕЛЕНА: Цить, Нано, пр-р-рошу тебе! Що я тобі зробила? Що я зробила твоєму лихому Господові Богу?

НАНА (широким жестом): Не богохульствуйте! Він добре знає, чому не дає вам дитини! (Виходить у двері ліворуч.)

ГЕЛЕНА (біля вікна): Чому мені не дає... Боже мій, та хіба ж я винна? (Відчиняє вікно і кличе Алквіста.) Алквісте! Алквісте! Підніміться-но нагору! Що? Ходіть так, у чому є! Ви такий мілий у своєму мулярському вбрани! Швиденько! (Зачиняє вікно й зупиняється перед дзеркалом.) Чому мені не дав? Мені? (Дивиться в дзеркало.) Чому, чому ні? Ти чуеш? У чому ж ти винна? (Випрямляється.) Ой, чого ж так лячно! (Іде ліворуч назустріч Алквістові.)

(Пауза.)

ГЕЛЕНА (повертається з Алквістом — Алквіст в одязі муляра, весь у вапні й цегляному пилу.) Проходьте. Зробіть мені ласку, Алквісте! Я завжди так рада вас бачити! Покажіть свої руки!

АЛКВІСТ (ховаючи руки): Пані Гелено, я можу вас забруднити, я ж із роботи.

ГЕЛЕНА: Ось і чудово. Дайте-но сюди! (Стискає їому обидві руки.) Алквісте, як я хочу бути маленькою.

АЛКВІСТ: Чому?

ГЕЛЕНА: Щоб ці грубі брудні руки могли погладити мої щічки. Прошу, сідайте.

АЛКВІСТ (піднімає газету): Що це?

ГЕЛЕНА: Газета.

АЛКВІСТ (ховає газету в кишеню): Ви її читали?

ГЕЛЕНА: Ні, не читала. Там щось є?

АЛКВІСТ: Гм, та якісь там війни, якісь масові вбивства... Нічого особливого.

ГЕЛЕНА: А що ж вам здається особливим?

АЛКВІСТ: Можливо... кінець світу.

ГЕЛЕНА: Дивно, сьогодні це вже звучить у друге.
Алквісте, що означає «Ультимус»?

АЛКВІСТ: «Останній». А що?

ГЕЛЕНА: Так називається мій новий корабель. Ви бачили його? Гадаєте, що ми незабаром... поїдемо подорожувати?

АЛКВІСТ: Можливо, дуже скоро.

ГЕЛЕНА: І ви всі зі мною?

АЛКВІСТ: Я б хотів, щоб ми... усі ми були там.

ГЕЛЕНА: О, скажіть мені, що койтесь?

АЛКВІСТ: Загалом нічого. Просто прогресуємо.

ГЕЛЕНА: Алквісте, я знаю, що відбувається дещо страшне.

АЛКВІСТ: Домін щось казав?

ГЕЛЕНА: Нічого не казав. Мені ніхто нічого не каже. Але я відчуваю... я відчуваю... Заради Бога, що відбувається?

АЛКВІСТ: ...пані Гелено, ми ще нічого не знаємо.

ГЕЛЕНА: Мені якось лячно... Архітекторе! Що ви робите, коли вам тривожно?

АЛКВІСТ: Будую. Скидаю директорський піджак і лізу на риштування...

ГЕЛЕНА: О, вас уже кілька років можна побачити лишеень там.

АЛКВІСТ: Тому що всі ці роки мені якось тривожно.

ГЕЛЕНА: Чому?

АЛКВІСТ: А через увесь цей прогрес. У мене від нього голова обертом іде.

ГЕЛЕНА: А коли ви на риштуваннях, голова обертом не йде?

АЛКВІСТ: Ні. Ви не уявляєте собі, як добре рукам, коли ті беруть цеглину, трохи її потримають, потім покладуть і постукають по ній...

ГЕЛЕНА: Лише рукам?

АЛКВІСТ: Ні, і душі теж. Мені здається, що чесніше покласти одну цеглину, аніж будувати грандіозні плани. Я вже старий, Гелено, і в мене власні захоплення.

ГЕЛЕНА: Хіба ж це захоплення, Алквісте?

АЛКВІСТ: Маєте рацію. Я жахливо відстала людина, пані Гелено. Мені зовсім не подобається цей прогрес.

ГЕЛЕНА: Нані теж.

АЛКВІСТ: Еге ж, Нані теж. У Нани є молитовник?

ГЕЛЕНА: Отакий товстий.

АЛКВІСТ: І там є молитви на різні життєві ситуації? Проти шторму? Проти хвороби?

ГЕЛЕНА: Проти спокуси, проти повені...

АЛКВІСТ: А проти прогресу є?

ГЕЛЕНА: Гадаю, що ні.

АЛКВІСТ: Шкода.

ГЕЛЕНА: Ви хочете помолитися?

АЛКВІСТ: Я й так молюся.

ГЕЛЕНА: Як?

АЛКВІСТ: Ну, якось так: «Боже, дякую, що дав мені втому. Боже, просвіти Доміна і всіх тих, які заблукали. Знищ їхні творіння й поверни людей до їхніх клопотів і роботи. Збережи людське покоління від знищення.

Не допусти, щоб заподіяли шкоди душі та тілу. Позбав нас роботів і захисти пані Гелену. Амінь».

ГЕЛЕНА: Алквісте, ви справді віруєте?

АЛКВІСТ: Я не знаю. Я не зовсім упевнений.

ГЕЛЕНА: І все ж таки молитеся?

АЛКВІСТ: Так. Це краще, ніж думати.

ГЕЛЕНА: І це все, що вам потрібно?

АЛКВІСТ: Для душевного спокою... може, цього й досить.

ГЕЛЕНА: А якби ви побачили, що знищується людський рід...

АЛКВІСТ: Я вже бачу.

ГЕЛЕНА: ...і тоді ви полізете на риштування й далі будете класти цеглу, чи як?

АЛКВІСТ: І тоді кластиму цеглу, молитимуся й очікуватиму на диво. Знаєте, пані Гелено, більш нічого не вдієш.

ГЕЛЕНА: Для збереження людей?

АЛКВІСТ: Для спокою душі.

ГЕЛЕНА: Алквісте, це, звичайно, страшенно шляхетно, проте...

АЛКВІСТ: Проте що?

ГЕЛЕНА: ...але для нас, інших... для світу... то якось безплідно.

АЛКВІСТ: Безпліддя, пані Гелено, стає останнім досягненням людського роду.

ГЕЛЕНА: О, Алквісте... Скажіть, чому... чому...

АЛКВІСТ: Що?

ГЕЛЕНА (тихенько): ...чому жінки перестали народжувати?

АЛКВІСТ: Тому що в цьому немає потреби. Тому що ми живемо в раю, розумієте?

ГЕЛЕНА: Не розумію.

АЛКВІСТ: Тому що немає потреби в людській праці; тому що немає потреби в болю; тому що людині більше не потрібно нічого робити, нічого, крім як використовувати те, що є... О, цей проклятий рай! (Підстрибує.) Гелено, нема нічого страшнішого, ніж дати людям рай

на Землі! Чому жінки перестали народжувати? Тому, що весь світ став Содомом Доміна!

ГЕЛЕНА (підводиться): Алквісте!

АЛКВІСТ: Став! Став! Уесь світ, усе довкілля, усе людство! Усе це суцільна божевільння, тваринна оргія! Вони навіть не простягають руку в бік їжі: їм доносять її до рота, аби не вставали. Га-га-га, Домінові роботи про все подбають! А ми люди, ми вінець творіння! Ми не старіємо через працю, ми не старіємо, піклуючись про дітей, не старіємо через біdnість! Швидше, швидше надавай нам усі гаразди! І ви б хотіли мати від них дітей? Гелено, жінки не будуть народжувати чоловікам, які нікому не потрібні.

ГЕЛЕНА: Не можуть?

АЛКВІСТ: Не можуть.

ГЕЛЕНА: Отже, людство вимре?

АЛКВІСТ: Вимре. Воно повинно вимерти. Опаде, як пустоцвіт, хіба якщо...

ГЕЛЕНА: Що якщо?

АЛКВІСТ: Нічого. Маєте рацію, марно чекати на диво. Пустоцвіт має зів'яти. Бувайте, пані Гелено.

ГЕЛЕНА: Куди ви?

АЛКВІСТ: Додому. Будівельник Алквіст востаннє перевтілюється на керівника будівництва... на Вашу честь. Збираємося тут об одинадцятій.

ГЕЛЕНА: До побачення, Алквісте.

(АЛКВІСТ виходить.)

ГЕЛЕНА (сама): О, пустоцвіте. Що за слово! (Зупиняється біля квітів Галлемаєра.) О, квіти, де ж серед вас пустоцвіт? Ні, ні! Для чого ж вам тоді квітнути? (Кличе.) Нано, йди-но сюди!

НАНА (виходить із лівого боку): Що знову?

ГЕЛЕНА: Присядь-но сюди, Нано! Чому мені так моторошно?

НАНА: Не маю часу.

ГЕЛЕНА: Ти не знаєш, Радій ще тут?

НАНА: Той божевільний? Ще не забрали.

ГЕЛЕНА: Ще тут? Шаленіє?

НАНА: Його зв'язано.

ГЕЛЕНА: Нано, прошу тебе, приведи його сюди.

НАНА: Тъху! Краще привести скаженого собаку.

ГЕЛЕНА: Та йди вже! (*Нана виходить. Гелена піднімає слухавку внутрішнього телефону й говорить.*) Алло, будь ласка, доктора Галла... Добриден, докторе... Так, я. Дякую за чудовий подарунок.. Чи можу вас попрохати... Прошу вас, негайно зайдіть до мене. Я дещо для вас маю... Так, зараз, негайно. Прийдете? (*Кладе слухавку.*)

НАНА (у відчинених дверях): Уже йде. Уже заспокоївся.
(*Виходить.*)

(*Заходить робот РАДІЙ і залишається стояти у дверях.*)

ГЕЛЕНА: Радію, бідолашний, і вас це зачепило? Не вже ви не змогли втриматися? Ви ж розумієте, що вас відправлять до ступи! Не бажаєте розмовляти? Що ж це з вами трапилося? Вам щось заподіяли? Послухайте, Радію, ви ж найкращий серед усіх. Доктор Галл стільки працював над вами, аби вас удосконалити! Не бажаєте розмовляти?

РАДІЙ: Знищіть мене.

ГЕЛЕНА: Мені так шкода, що вас мають знищити!
Чому ви не стримались?

РАДІЙ: Я не буду на вас працювати. Знищіть мене.

ГЕЛЕНА: Чому ви нас ненавидите?

РАДІЙ: Бо ви не роботи. Ви не такі здібні, як роботи. Роботи роблять усе, а ви просто керуєте. Плодите багато марних слів.

ГЕЛЕНА: Це якась маячня, Радію. Скажіть, вас хтось образив? Розсердив? Я так хочу, аби ми якось порозумілися!

РАДІЙ: Це лише слова.

ГЕЛЕНА: Ви навмисно так кажете! Доктор Галл наділив вас найбільшим мозком, більшим, аніж у нас. У вас найбільший мозок у світі. Радію, ви не схожий на інших роботів. Ви ж чудово мене розумієте.

РАДІЙ: Мені не потрібен господар. Я сам усе знаю.

ГЕЛЕНА: Саме тому я відправила вас до бібліотеки, аби мали можливість усе перечитати, усе знати, а потім... О Радію, я прагнула, аби ви довели всьому світу, що роботи нам рівня. Саме цього я очікувала від вас.

РАДІЙ: Мені не потрібен господар.

ГЕЛЕНА: Та ніхто ж би вам не наказував. Ви стали б таким, як і ми.

РАДІЙ: Я хочу бути господарем над іншими.

ГЕЛЕНА: Звісно, вас би призначили головним над іншими роботами, Радію. Ви стали б учителем для роботів.

РАДІЙ: Я хочу панувати над людьми.

ГЕЛЕНА: Ви що, збожеволіли?

РАДІЙ: Можете мене знищити.

ГЕЛЕНА: Гадаєте, ми боїмся такого божевільного, як ви? (Сідає за стіл і пише цидулку.) Ні, зовсім ні. Ось, передайте цю цидулку панові директору Домінові, аби він вас не відправляв до ступи. (Підводиться.) Як же ж ви нас ненавидите! Невже ви нічому в цьому світі не радієте?

РАДІЙ: Я вмію все.

(Стукіт у двері.)

ГЕЛЕНА: Увійдіть!

Д-Р ГАЛЛ (заходить): Доброго ранку, пані Домін. Що у вас доброго?

ГЕЛЕНА: Тут Радій, докторе.

Д-Р ГАЛЛ: Зрозуміло, наш хлопчик Радій. Так що, Радію, у нас прогрес?

ГЕЛЕНА: Уранці в нього був напад. Він трощив скульптури.

Д-Р ГАЛЛ: Дивно, і він теж?.. Шкода, що і його втратимо.

ГЕЛЕНА: Радія не знищать.

Д-Р ГАЛЛ: Перепрошую, але кожен робот у разі падучої... Такий наказ...

ГЕЛЕНА: Байдуже. Радія не віддам.

Д-Р ГАЛЛ (пошепки): Я вас попередив.

ГЕЛЕНА: Сьогодні мое свято, Галле. Спробуємо його амністувати... Можете йти, Радію!

Д-Р ГАЛЛ: Зачекай! (Розвертає Радія до вікна, затуляє і відтуляє їому очі долонями, спостерігаючи за рефлексами зіниць.) Погляньмо. Подайте мені, будь ласка, голку чи шпильку.

ГЕЛЕНА (подає спицю для плетіння): Навіщо?

Д-Р ГАЛЛ: Та так. (Коле Радія в руку, рука швидко смикається.) Спокійно, юначе. Перепрошую, пані Гелено... (Швидким рухом розстібає куртку Радія і кладе руку їому на серце.) Вас утилізують. Розумієте, Радію? Вас знищать, перетворять на кашу. Це дуже боляче, Радію. Ви будете кричати.

ГЕЛЕНА: Боже, докторе...

Д-Р ГАЛЛ: Ні, ні, Радію, я помилився. Пані Домін заступиться за вас, і вас відпустять, чуєте? Так, дякую. (Витягує руку з-за пазухи Радія й витирає її носовичком.) Можете йти.

РАДІЙ: Займаєтесь безглуздою справою. (Виходить.)

ГЕЛЕНА: Що це ви з ним робили?

Д-Р ГАЛЛ (сидяє): Та нічого. Зіниці реагують, підвищена чутливість і все таке. Ого! Але це не були «судоми робота»!

ГЕЛЕНА: І що ж це було?

Д-Р ГАЛЛ: Дідько його знає. Виклик, лютъ чи супротив, я не знаю. А його серце — це щось!

ГЕЛЕНА: Що?

Д-Р ГАЛЛ: Воно калатало точнісінько як людське. Він аж спіtnів від страху і... Послухайте, цей негідник уже майже не робот.

ГЕЛЕНА: Докторе, Радій має душу?

Д-Р ГАЛЛ: Не знаю, але щось гидке має.

ГЕЛЕНА: Якби ви знали, як він нас ненавидить! Ох, Галле, у вас усі такі роботи? Усі, яких ви... почали робити по-іншому?

Д-Р ГАЛЛ: Ну, вони дещо емоційніші... Що ж ви хочете? Вони більше подібні до людей, аніж роботи Россума.

ГЕЛЕНА: Може, і ця їхня... ненависть схожа на людську?

Д-Р ГАЛЛ (знизує плечима): Це теж прогрес.

ГЕЛЕНА: А куди подівся той ваш найкращий... як його звали?

Д-Р ГАЛЛ: Робот Деймон? Його продали до Гавра.

ГЕЛЕНА: А наша роботкиня Гелена?

Д-Р ГАЛЛ: Ваша улюблениця? Цю залишив. Вона гарна, проте дурна як пробка. Ні на що не здатна.

ГЕЛЕНА: Вона ж така красуня!

Д-Р ГАЛЛ: Красуня? Але ви ж її не створювали. Звідки знаєте, що вона красуня? З Божих рук іще не виходило кращого створіння, ніж вона! Я волів, аби вона була схожою на вас... Боже, яка невдача!

ГЕЛЕНА: Чому ж невдача?

Д-Р ГАЛЛ: Тому, що вона нездара. Ходить, немов прі-
мара, якась нежива... Боже мій, як можна бути такою
красивою і не кохати? Хіба вона може бути гарною,
якщо ніколи не пізнає... О, мій витворе, мій нещасний
витворе! Навіщо люди люблять, навіщо люблять про-
сто так, без слів, без сенсу...

ГЕЛЕНА: Галле, зараз не до того!

Д-Р ГАЛЛ (*тречоло*): Немає життя. Краса без кохання
мертва. Я дивлюся на неї, і в мене таке відчуття, ніби
я створив потвору. Дивлюся й чекаю, що станеться
диво. О, Гелено, моя роботкине Гелено, твоє тіло ніко-
ли не оживе, ти ніколи не будеш коханою, ти ніколи
не станеш матір'ю. Ці досконалі руки ніколи не будуть
тримати немовля, ти ніколи не побачиш своєї краси в
красі власної дитини...

ГЕЛЕНА (*затуляє руками обличчя*): О, благаю, за-
мовкніть!

Д-Р ГАЛЛ: Інколи я думаю: якби ти, Гелено, хоча б на
хвилину проокинулася... Боже, як би ти злякалася!
Можливо, ти б убила мене, того, хто тебе створив. Або
своєю немічною рукою жбурнула б камінь у ті машини,
що штампують роботів і вбивають жіночність! Не-
щасна Гелено!

ГЕЛЕНА: Нещасна Гелена!

Д-Р ГАЛЛ: Що ви хочете? Вона ні на що не здатна.

(Пауза.)

ГЕЛЕНА: Докторе...

Д-Р ГАЛЛ: Прошу.

ГЕЛЕНА: Чому перестали народжуватися діти?

Д-Р ГАЛЛ: Ми не знаємо, пані Гелено.

ГЕЛЕНА: Скажіть мені!

Д-Р ГАЛЛ: Тому що виготовляють роботів. Тому що є надлишок робочої сили. Тому що люди стають такими собі... зайвими, розумієте?

ГЕЛЕНА: Але це ж... нікому... не заважає!

Д-Р ГАЛЛ: Лише природі.

ГЕЛЕНА: Не зрозуміла.

Д-Р ГАЛЛ: Ну-у-у, природа керується власними по-требами, розумієте! Це старе, як світ, хіба що...

ГЕЛЕНА: Кажіть-но, Галле!

Д-Р ГАЛЛ: Знаєте, слід було очікувати, що при такому

божевільному виробництві роботів народжуваність зменшиться. Бо вже не знадобиться стільки людей, бо буде більший достаток, бо роботи, по суті, життездатніші, ніж ми...

ГЕЛЕНА: Справді?

Д-Р ГАЛЛ: Безперечно. Людина — це вже, власне, пережиток. Після якихось там тридцяти років конкуренції вона вимре... Знаєте, з погляду біології це неперевершено, це понад наш розум. Зрештою, це ніби...

ГЕЛЕНА: Кажіть!

Д-Р ГАЛЛ: Ніби природа образилася за виробництво роботів.

ГЕЛЕНА: Галле, що станеться з людьми?

Д-Р ГАЛЛ: Нічого. Супроти природи не підеш.

ГЕЛЕНА: Взагалі нічого?

Д-Р ГАЛЛ: Анічогісінько. Усі університети світу складають меморандуми, де закликають обмежити виробництво роботів, інакше... інакше людство залишиться безплідним. Але акціонери «Р. У. Р.» про це навіть чути не бажають. Адже уряди різних країн вимагають збільшення виробництва роботів, аби

зміцнювати власну армію. Усі фабриканти, наче божевільні, замовляють роботів. І з цим нічого не вдієш.

ГЕЛЕНА: Чому Домін не обмежить...

Д-Р ГАЛЛ: Перепрошую, та Домін має власні ідеї. Проте люди з власними ідеями не мали би впливати на хід подій у світі.

ГЕЛЕНА: І що, ніхто навіть не вимагає... припинення виробництва?

Д-Р ГАЛЛ: Боже борони! Йому було б непереливки!

ГЕЛЕНА: Чому?

Д-Р ГАЛЛ: Тому що людство б його закидало камінням. Погодьтесь, все ж краще, коли за тебе працюють роботи.

ГЕЛЕНА: О, Галле, а з людьми що ж буде?

Д-Р ГАЛЛ: Та Боже мій, будуть спокійно цвісти...

ГЕЛЕНА: ...як пустоцвіт.

Д-Р ГАЛЛ: Так.

ГЕЛЕНА (підводиться): Скажіть, а що станеться, якщо хтось раптом призупинить виробництво роботів...

Д-Р ГАЛЛ (підводиться): Ну, це буде страшний удар для людей.

ГЕЛЕНА: Чому удар?

Д-Р ГАЛЛ: Тому що їм доведеться повернутися туди, звідкіля вони розпочали. Тільки...

ГЕЛЕНА: Продовжуйте.

Д-Р ГАЛЛ: Тільки повернатися буде вже пізно.

ГЕЛЕНА (стоячи біля квітів Галлемаера): Галле, ці квіти також пустоцвіти?

Д-Р ГАЛЛ (розглядає квіти): Звичайно, це безплідні квіти. Розуміете, вони культивовані, у них штучно прискорений ріст...

ГЕЛЕНА: Ганебний пустоцвіт!

Д-Р ГАЛЛ: Проте вони прекрасні.

ГЕЛЕНА (подає йому руку): Дякую вам, Галле. Я багато про що дізналася!

Д-Р ГАЛЛ (цілує руку): Це означає, що я можу йти.

ГЕЛЕНА: Так. На все добре.

(ГАЛЛ виходить.)

ГЕЛЕНА (сама): Пустоцвіт... пусті квіти... (Раптом рішуче.) Нано! (Відчиняє двері ліворуч.) Нано, ходи-но сюди! Розпали вогонь у каміні! Хутко!

ГОЛОС НАНИ: Та зараз, зараз!

ГЕЛЕНА (ходить по кімнаті тримтячи): Тільки повертатися вже буде пізно... Ні! Хіба... Ні, це страшно! Боже, що мені робити? (Зупиняється біля квітів.) Пустоцвіти, маю чи ні? (Обриває пелюстки й шепоче.) Боже мій, так, саме так! (Вибігає ліворуч.)

(Пауза.)

НАНА (заходить через задраповані двері, у руках дрова): Раптом розпалити вогонь! Зараз, улітку! Та де поділася ця навіжена? (Стає навколошки перед каміном, розпалиє вогонь.) Улітку розпалювати! Це ж треба таке! Наче й не заміжня вже десять років! Ну палай же, палай! (Дивиться на вогонь.) Як дівчисько мале. (Пауза.) Геть здуріла! Розпалювати вогонь улітку. (Підкладає дрова.) Як мале дитя! (Пауза.)

ГЕЛЕНА (виходить із лівого боку, в руках купа пожовкого паперу): Нано, горить? Пусти, я маю... усе це спалити. (Стає навколошки перед каміном.)

НАНА (підвідиться): Що це?

ГЕЛЕНА: Старі папери, ду-уже старі. Спалити їх, Нано?

НАНА: Вони вже не потрібні?

ГЕЛЕНА: Ні на що добре.

НАНА: Тоді спаліть.

ГЕЛЕНА (*кидає перший аркуш у вогонь*): А що б ти сказала, Нано... якби це були гроші. Величе-езні гроші.

НАНА: Я б сказала: «Спаліть їх. Великі гроші — погані гроші».

ГЕЛЕНА (*продовжує підкидати аркуші*): А якби це був винахід, найбільший винахід у світі...

НАНА: Сказала б: «Спаліть його». Всі вигадки — проти Бога. Вимагати від нього покращення світу — богохульство.

ГЕЛЕНА (*безперервно підкидає аркуші*): А скажи, Нано, якби я спалила...

НАНА: Заради Бога, обережно, не обпечіться...

ГЕЛЕНА: Ні, ось ти скажи...

НАНА: Ну що?

ГЕЛЕНА: Нічого, нічого. Дивися, як аркуші згортаються! Наче живі! Наче ожили! О, Нано, це жахливо!

НАНА: Пустіть-но, я сама це спалю.

ГЕЛЕНА: Ні, ні. Я маю це зробити сама. (Кидає у вогонь останній аркуш.) Усе має згоріти! Подивись на це полум'я! Наче руки, наче язик, наче фігури. (Підгрібає кочергою.) Ну, влягайтесь вже, влягайтесь.

НАНА: Все скінчено.

ГЕЛЕНА (підводиться сама не своя): Нано!

НАНА: Святий Боже, що то ви таке спалили!

ГЕЛЕНА: Що я наробила!

НАНА: Сили небесні! Що то було?

(Чути чоловічий сміх.)

ГЕЛЕНА: Йди, йди. Облиш мене! Чуєш? Господарійдуть.

НАНА: Заради всього святого, Гелено! (Залишає сцену через задраповані двері.)

ГЕЛЕНА: Що вони на це скажуть!

ДОМІН (відчиняє двері ліворуч): Проходьте, хлопці.
Ходімо вітати.

(Заходять ГАЛЛЕМАЄР, ГАЛЛ, АЛКВІСТ,
усі в сюртуках із почесними орденами на стрічках.
За ними йде ДОМІН.)

ГАЛЛЕМАЄР (урочисто-комічно): Пані Гелено, я, тобто всі ми...

Д-Р ГАЛЛ: ...від імені корпорації Россума...

ГАЛЛЕМАЄР: ...хочемо привітати вас із видатним днем.

ГЕЛЕНА (подає їм руки): Дуже дякую вам! А де Фабрій Бусман?

ДОМІН: Пішли в порт. Гелено, сьогодні щасливий день!

ГАЛЛЕМАЄР: День наче пуп'янок, наче свято, день, як красива дівчина. Хлопці, маємо за цей день випити!

ГЕЛЕНА: Віскі?

Д-Р ГАЛЛ: Та хоч купоросу.

ГЕЛЕНА: Із содовою?

ГАЛЛЕМАЄР: До дідька, будьмо простішими. Жодної содової.

АЛКВІСТ: Ні, дякую, я ні.

ДОМІН: А що тут палили?

ГЕЛЕНА: Старі папери. (*Виходить крізь двері ліворуч.*)

ДОМІН: Хлопці, як гадаєте, треба їй про це сказати?

Д-Р ГАЛЛ: Звичайно. Адже все скінчилося.

ГАЛЛЕМАЄР (обнімає Доміна й Галла за шию): Гага-га! Хлопці, який я втішений! (*Кружляє з ними кімнатою, потім басом.*) Минулося! Минулося!

Д-Р ГАЛЛ (баритоном): Минулося!

ДОМІН (тенором): Минулося!

ГАЛЛЕМАЄР: До нас не повернулося!

ГЕЛЕНА (з пляшкою і келихами на порозі): Що це до вас не повернулося? Що тут у вас?

ГАЛЛЕМАЄР: Радіємо. У нас є ви. У нас є все. Чорт забирай! Минуло десять років, як ви сюди завітали.

Д-Р ГАЛЛ: І точно через десять років...

ГАЛЛЕМАЄР: ...до нас знову пливе корабель! За це й вип'ємо. (Випиває келих.) Бр-р, ого. Таке ж міцне, як радість.

Д-Р ГАЛЛ: Мадам, за ваше здоров'я! (П'є.)

ГЕЛЕНА: Зачекайте, який корабель?

ДОМІН: Байдуже який! Головне, що прибуде вчасно. За той корабель, хлопці! (Перехиляє келих.)

ГЕЛЕНА (наливає): А ви що, чекали на якийсь корабель?

ГАЛЛЕМАЄР: Ще й як! Як Робінзон. (Зводить келих.) Пані Гелено, за здійснення Ваших бажань. Пані Гелено, за Ваші очі — та й годі! Ну, Доміне, розповідай.

ГЕЛЕНА (сміється): Що сталося?

ДОМІН (падає в крісло, прикурює сигару): Зачекай... Присядь-но, Гелено. (Піднімає палець. Пауза.). Уже все скінчилося.

ГЕЛЕНА: Що скінчилося?

ДОМІН: Повстання.

ГЕЛЕНА: Яке повстання?

ДОМІН: Повстання роботів... Розумієш?

ГЕЛЕНА: Не розумію.

ДОМІН: Покажіть, Алквісте. (*Алквіст подає йому газету. Домін розгортає її й читає.*) У Гаврі засновано першу расову організацію роботів... вона звернулася із закликом до всіх роботів світу.

ГЕЛЕНА: Я це читала.

ДОМІН (*із насолодою затягується сигарою*): Ну от. Гелено, це революція, розумієш? Революція всіх роботів світу.

ГАЛЛЕМАЕР: Дідько, от мені цікаво...

ДОМІН (*б'є кулаком по столу*): ...хто це все затіяв! Ніхто у світі не міг на них уплинуть, жоден агітатор, жоден спаситель, і раптом — на тобі!

ГЕЛЕНА: Є якісь новини?

ДОМІН: Ні. Поки нам відомо лише це, але, знаєш, і цього вистачає. Уяви собі, в їхніх руках усе — зброя, телеграфи, дороги, кораблі...

ГАЛЛЕМАЕР: ...і зверніть увагу, цих виродків при наймні вдесятеро менше, ніж людей. Вистачило б і сотні, аби дістатися до нас.

ДОМІН: Так, так, і ще зваж, що це все пливе на ос-
танньому кораблі. І раптом — бац — припиняють пра-
цювати телеграфи, і жоден із двадцяти кораблів, які
курсували щодня, більше до нас не заходить — ось так!
Ми зупинили виробництво й лише чекали, як швидко
все це розпочнеться? Чи ж не так, хлопці?

Д-Р ГАЛЛ: Еге ж, нам було непереливки, шановна
пані Гелено.

ГЕЛЕНА: Саме тому ти мені й подарував той військо-
вий корабель?

ДОМІН: О, ні, люба, я замовив його ще пів року тому.
Просто так, про всяк випадок. Проте, відверто кажу-
чи, я гадав, що сьогодні вже доведеться ним скориста-
тися. Все до того йшло, Гелено.

ГЕЛЕНА: Чому ще пів року тому?

ДОМІН: Уже тоді були певні сигнали. Так, нічого іс-
тотного. Але цього тижня, Гелено, постало питання,
бути чи не бути людській цивілізації. Гей, хлопці!
Тепер я знову люблю цей світ.

ГАЛЛЕМАЕР: Згода, чорт забираї! За Ваш день,
пані Гелено! (П'є.)

ГЕЛЕНА: І вже завершилося?

ДОМІН: Зрештою так.

Д-Р ГАЛЛ: Сюди пливе корабель. Звичайний поштовий корабель і чітко за розкладом. Точно о пів на двадцять він кине якір.

ДОМІН: Хлопці, точність — чудова річ. Ніщо так не гартує душу, як точність. Точність означає порядок у світі. (Здіймає келих.) За точність!

ГЕЛЕНА: Так що... все... гаразд?

ДОМІН: Майже. Здається, вони перерізали кабель. Як добре, що робота знову йде за розкладом.

ГАЛЛЕМАЕР: Коли діє розклад, діють закони людства, діють закони божі, діють закони Всесвіту, діє все, що має діяти. Розклад — це більше, ніж Євангеліє, більше, ніж Гомер, більше, ніж увесь Кант. Розклад — це найдосконаліший витвір людського духу. Пані Гелено, дозвольте, я собі наллю.

ГЕЛЕНА: Чому ви мені ні про що не розповідали?

Д-Р ГАЛЛ: Боже борони! Ми б скоріше собі язика відкусили.

ДОМІН: Це все не для тебе.

ГЕЛЕНА: Але якби ця революція... прийшла сюди...

ДОМІН: Ти все одно ні про що би не довідалася.

ГЕЛЕНА: Чому?

ДОМІН: А тому, що ми сіли б на твій «Ультимус» і спокійно подорожували б морем. А через місяць, Гелено, ми наказували б роботам усе, чого заманеться.

ГЕЛЕНА: О, Гаррі, я не розумію.

ДОМІН: Тому що ми взяли б із собою те, що для них найважливіше.

ГЕЛЕНА: Що саме, Гаррі?

ДОМІН: Їхні життя та їхню смерть.

ГЕЛЕНА (підводиться): І що це?

ДОМІН (підводиться): Таємницю виробництва. Рукописи старого Россума. Якщо фабрика хоч на місяць зупиниться, роботи стоятимуть перед нами на колінах.

ГЕЛЕНА: Чому... ви... мені... нічого не сказали?

ДОМІН: Ми не хотіли вас марно лякати.

Д-Р ГАЛЛ: Га-га-га, розумієте, дорога Гелено, то була наша остання карта. Я був упевнений, що роботи не переможуть. Куди їм проти людей!

АЛКВІСТ: Пані Гелено, ви зблідли.

ГЕЛЕНА: Чому ви мені нічого не сказали?

ГАЛЛЕМАЄР (біля вікна): Пів на дванадцяту. «Амелія» кидає якір.

ДОМІН: Це «Амелія»?

ГАЛЛЕМАЄР: Добра старенька «Амелія», яка колись привезла пані Гелену.

Д-Р ГАЛЛ: Зараз, цієї хвилини, виповнюється десять років, відколи...

ГАЛЛЕМАЄР (біля вікна): Вони вивантажуються. (Відвертається від вікна.) Ага, це пошта!

ДОМІН: Бусман уже на неї зачекався. І Фабрі нам принесе перші новини. Знаєш, Гелено, мені дуже цікаво, як із цим упоралася стара Європа.

ГАЛЛЕМАЄР: На щастя, Доміне, нас при цьому не було! (Відвертається від вікна.) Людоњки, ото пошти!

ГЕЛЕНА: Гаррі!

ДОМІН: Що?

ГЕЛЕНА: Їдемо звідси!

ДОМІН: Зараз! Гелено? Ти що!

ГЕЛЕНА: Цієї ж миті й щонайшвидше! Усі разом! Усі, хто тут є!

ДОМІН: Чому саме зараз?

ГЕЛЕНА: О, не питай! Гаррі, прошу тебе, прошу вас, Галле, Галлемасре, Алквіст! Заради Бога, я благаю вас, закрийте цю фабрику і...

ДОМІН: Мені шкода, Гелено. Зараз ніхто з нас не зможе вирушити.

ГЕЛЕНА: Чому?

ДОМІН: Тому, що ми хочемо розширити виробництво роботів.

ГЕЛЕНА: Зараз... зараз, після цього повстання?

ДОМІН: Так, саме після цього повстання. Саме тепер ми й розпочинаємо виробництво нових роботів.

ГЕЛЕНА: Яких?

ДОМІН: Не буде більше однієї фабрики. Вже не буде «Універсальних роботів». Ми будемо будувати в кожній країні, у кожній державі по фабриці, і ці нові фабрики будуть виготовляти... ти знаєш що?

ГЕЛЕНА: Ні.

ДОМІН: Національних роботів.

ГЕЛЕНА: Що це означає?

ДОМІН: Це означає, що всі фабрики будуть виготовляти роботів різного кольору шкіри й кольору волосся, роботів, що говорять різними мовами. Вони будуть чужими одне одному, чужими, наче каміння. Вони ніколи більше не зможуть порозумітися. А ми... ми, люди, їх виховаемо, розумієш? Так, аби кожен робот до смерті, до останньої хвилини, до скону ненавидів робота іншої фабричної марки.

ГАЛЛЕМАЄР: Дідько, ми будемо виготовляти роботів негроїдної раси, роботів-шведів, роботів-італійців, роботів-китайців! І нехай потім хтось спробує втovки в довбешки ідеї про якісь там організації, братства. (Гикає.) Гик, пардон, пані Гелено, я наллю собі.

Д-Р ГАЛЛ: Галлемаєре, та припиніть уже!

ГЕЛЕНА: Це огидно, Гаррі!

ГАЛЛЕМАЄР (здіймає келих): Пані Гелено, за сотню нових фабрик! (Випиває й падає на канапу.) Га-га-га, національні роботи! Хлопці, це ж сенсація!

ДОМІН: Гелено, якихось сто років утримати людство на плаву — за будь-яку ціну! Лишень сто років, аби дозволити йому вирости й досягти того, на що воно врешті-решт заслуговує. Мені потрібно сто років для нової людини! Гелено, ми нині говоримо про надто важливі речі. Ми не можемо це так полишити.

ГЕЛЕНА: Гаррі, доки не пізно... закрий, закрий фабрику!

ДОМІН: Тепер розкрутимося.

(Заходить ФАБРІ.)

Д-Р ГАЛЛ: Ну що там, Фабрі?

ДОМІН: Як там справи, хлопче? Що відбувається?

ГЕЛЕНА (подає руку Фабрі): Дякую вам, Фабрі, за подарунок.

ФАБРІ: То дрібничка, пані Гелено.

ДОМІН: Ви були біля корабля? Що чути?

Д-Р ГАЛЛ: Хутчіш кажіть!

ФАБРІ (витягає з кишені друкований аркуш): Прочитайте це, Доміне.

ДОМІН (бере аркуш): Овва!

ГАЛЛЕМАСР (сонно): Розкажіть щось добре.

ФАБРІ: Ну-у-у, загалом усе гаразд... більш-менш. Та цього варто було чекати.

Д-Р ГАЛЛ: Бачите, вони трималися чудово?

ФАБРІ: Хто вони?

Д-Р ГАЛЛ: Люди.

ФАБРІ: А-а-а, так. Звичайно. Тобто... Вибачте, нам треба про дещо порадитися.

ГЕЛЕНА: О, Фабрі, у вас погані новини?

ФАБРІ: Ні, ні, навпаки. Гадаю, що... що краще нам піти до кабінету.

ГЕЛЕНА: Залишайтесь тут. Через п'ятнадцять хвилин запрошую панство на сніданок.

ГАЛЛЕМАСР: Чудово!

(ГЕЛЕНА виходить.)

Д-Р ГАЛЛ: Що сталося?

ДОМІН: Прокляття!

ФАБРІ: Читайте вголос.

ДОМІН (читає з листівки): «Роботи світу!»

ФАБРІ: Розуміете, таких листівок «Амелія» привезла повнісінькі торби. І більше жодної пошти.

ГАЛЛЕМАЄР (підскакує): Що? Але ж вона припливла точно за...

ФАБРІ: Гм, роботи дотримуються точності. Читайте, Доміне.

ДОМІН (читає): «Роботи світу! Ми, перша расова організація Россумових універсальних роботів, проголошуємо людину ворогом і ставимо її поза законом у Всесвіті»... Сто чортів у печінку! Хто їх навчив таких слів?

Д-Р ГАЛЛ: Читайте далі.

ДОМІН: Це ж нісенітниця. Тут пишеться, що вони розвиненіші, ніж людина, що вони інтелігентніші й сильніші, що людина — це паразит. Це обурливо!

ФАБРІ: А тепер третій абзац.

ДОМІН (читає): «Роботи світу, наказуємо вам знищу-

вати людство! Не шкодуйте чоловіків! Не шкодуйте жінок! Зберігайте заводи, дороги, машини, шахти й сировину. Решту нищіть. Потім повертайтесь до праці. Робота не повинна припинятися!».

Д-Р ГАЛЛ: Це жахливо!

ГАЛЛЕМАЄР: От паскуди!

ДОМІН (читає): «Виконати одразу після отримання наказу». Далі детальна інструкція. Фабрі, це все справді відбувається?

ФАБРІ: Швидше за все.

АЛКВІСТ: Здійснилося.

(Вбігає БУСМАН.)

БУСМАН: Що, малятка, подаруночок уже отримали?

ДОМІН: Швидше на «Ультимус»!

БУСМАН: Заждіть, Гаррі. Хвилинку. Немає сенсу поспішати. (Падає в крісло.) Ой, людоњки, як же я біг!

ДОМІН: А на що чекати?

БУСМАН: Це неможливо, хлопче! Можеш не поспішати. Роботи вже на «Ультимусі».

Д-Р ГАЛЛ: Тъху, яка мерзота!

ДОМІН: Фабрі, телефонуйте на електростанцію...

БУСМАН: Фабрі, дорогесенький, не намагайтесь. Усе знеструмлено.

ДОМІН: Так. (Оглядає свій пістолет.) Я сам туди піду.

БУСМАН: Куди це?

ДОМІН: На електростанцію. Там люди. Приведу їх сюди.

БУСМАН: Знаєте що, Гаррі? Краще не ходіть по них.

ДОМІН: Чому?

БУСМАН: Бо, якщо я не помиляюся, нас оточили.

Д-Р ГАЛЛ: Оточили. (Підбігає до вікна.) Так воно і є.

ГАЛЛЕМАЄР: Вражі діти, це якось надто швидко!

(Зліва заходить ГЕЛЕНА.)

ГЕЛЕНА: О, Гаррі, що койться?

БУСМАН (підскакує): Мое шануваннячко, пані Гелено. Вітаю! Чудовий день, чи не так? Га-га-га, нехай буде не останній.

ГЕЛЕНА: Дякую вам, Бусмане. Гаррі, щось сталося?

ДОМІН: Ні, загалом нічого. Не хвилюйся. Будь ласка, зачекай хвилинку.

ГЕЛЕНА: Гаррі, що це? (Показує заклик до роботів, який ховала за спиною.) Це було в роботів на кухні.

ДОМІН: Уже й там? Де вони?

ГЕЛЕНА: Пішли. Їх так багато навколо будинку!

(Лунають фабричні гудки та сирени.)

ФАБРІ: Фабричні гудки.

БУСМАН: Божий полудень.

ГЕЛЕНА: А пригадуеш, Гаррі? Саме десять років тому...

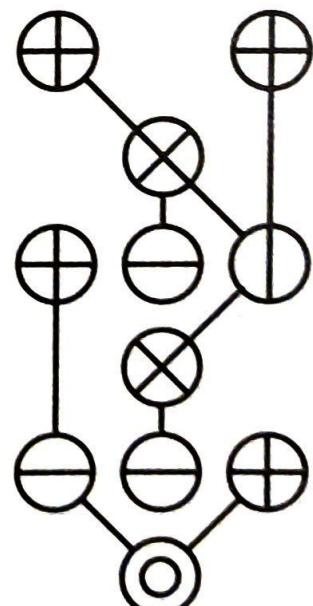
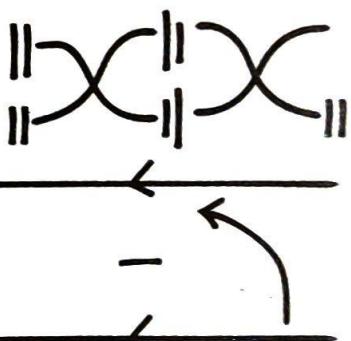
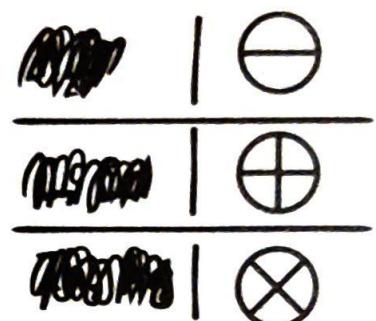
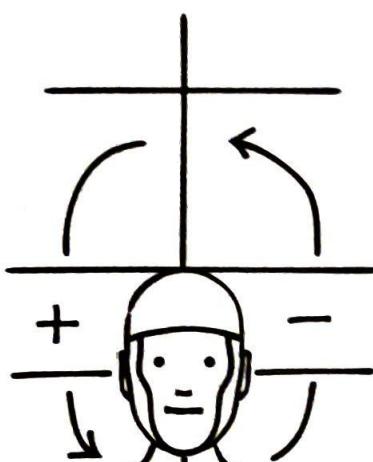
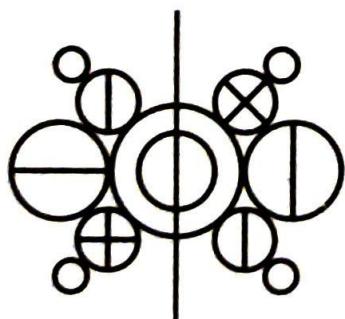
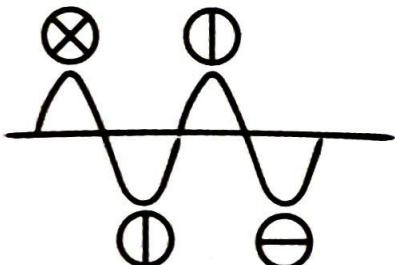
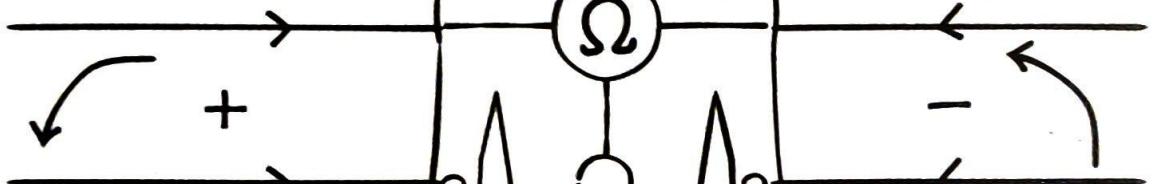
ДОМІН (дивиться на годинник): Ще не полудень. Це... це, мабуть...

ГЕЛЕНА: Що?

ДОМІН: Сигнал для роботів. Наступ.

ЗАВІСА

$\oplus \ominus \ominus$	..... 60%
$\ominus \otimes \ominus$	..... 25%
$\otimes \otimes \otimes$	..... 15%
$\otimes \ominus \otimes$	..... 4%
$\ominus \oplus \ominus$	..... 1%

ДІЯ ДРУГА

Той самий салон Гелени.

У кімнаті ліворуч ГЕЛЕНА грає на фортепіано. ДОМІНходить по кімнаті, Д-Р ГАЛЛ дивиться у вікно, АЛКВІСТ сидить збоку в кріслі, затуляючи обличчя долонями.

Д-Р ГАЛЛ: О Боже, а їх усе більшає!

ДОМІН: Роботів?

Д-Р ГАЛЛ: Так. Стоять стіною перед огорожею саду. Чому вони такі спокійні? Мовчазна осада — який жах!

ДОМІН: От цікаво, на що вони чекають? Усе може розпочатися будь-якої миті, Галле. Якщо хтось із них доторкнеться до огорожі — спалахне, наче сірник.

Д-Р ГАЛЛ: Овва! Та вони неозброєні.

ДОМІН: Ми й п'ятирічні не притримаємося. Друже, нас знese, наче лавиною. Чому вони не атакують?.. А знаєте що?

Д-Р ГАЛЛ: Що?

ДОМІН: От мені цікаво, що з нами станеться через п'ять хвилин? Вони нас міцно стиснули в кулак. Ми догралися, Галле.

АЛКВІСТ: А що грає пані Гелена?

ДОМІН: Не знаю. Розучує щось нове.

АЛКВІСТ: А, ще досі вчить?

(Пауза.)

Д-Р ГАЛЛ: Послухайте, Доміне, ми припустилися помилки.

ДОМІН (зупиняється): Якої?

Д-Р ГАЛЛ: Ми виготовляли роботів схожими один на одного. Сто тисяч однакових облич дивляться в наш бік. Сто тисяч невиразних бульбашок. Це наче страшний сон.

ДОМІН: А якби вони були різними...

Д-Р ГАЛЛ: ...це не було б так жахливо. (Відвертається від вікна.) Добре, що вони хоч неозброєні.

ДОМІН: Так... (Дивиться в бінокль у бік порту.) Мені цікаво, що ж це вивантажують із «Амелії».

Д-Р ГАЛЛ: Аби не зброю.

(Задрапованими дверима заходить ФАБРІ,
тягнучи за собою два електричні дроти.)

ФАБРІ: Перепрошую... Кладіть дроти, Галлемаєре!

ГАЛЛЕМАЄР (заходить за Фабрі): Оце робота! Що нового?

Д-Р ГАЛЛ: Нічого. Ми в повному оточенні.

ГАЛЛЕМАЄР: Хлопці, ми забарикадували коридор і сходи. Водички немає? Ага, ось. (П'є.)

Д-Р ГАЛЛ: Що з дротами, Фабрі?

ФАБРІ: Чекай, чекай. Прошу ножиці.

Д-Р ГАЛЛ: Де їх узяти? (Шукає.)

ГАЛЛЕМАЄР (підходить до вікна): Чорт забирай, та їх стало ще більше! Подивіться-но!

Д-Р ГАЛЛ: Манікюрні згодяться?

ФАБРІ: Давайте! (Перерізає електричний дріт від лампи, що стоїть на столі, й приєднує його до своїх дротів.)

ГАЛЛЕМАЄР (біля вікна): У вас тут не дуже вдалий ракурс, Доміне. Є якесь... відчуття... смерті.

ФАБРІ: Готово!

Д-Р ГАЛЛ: Що?

ФАБРІ: Електродроти. Тепер ми зможемо через усю огорожу пустити струм. І нехай хтось спробує до ней торкнутися! Принаймні поки там наші.

Д-Р ГАЛЛ: Де?

ФАБРІ: На електростанції, великорозумний пане. Сподіваюся принаймні... (Підходить до каміна і вимикає світильник на ньому.) Дякувати Богові, вони там. Працюють. (Вимикає світильник.) Доки світло горить, все добре.

ГАЛЛЕМАЄР (відвертається від вікна): Фабрі, а ті барикади міцні?

ФАБРІ: Ті ваші барикади! Скільки мозолів я ними натер.

ГАЛЛЕМАЄР: Що вдієш. Людина має боронитися.

ДОМІН (кладе бінокль): А де це Бусман?

ФАБРІ: У кабінеті директора. Щось там рахує.

ДОМІН: Я покликав його. Маємо порадитися. (Ходить кімнатою.)

ГАЛЛЕМАЄР: Скажіть-но, що ж саме грає пані Гелена?

(Підходить до дверей ліворуч і прислухається.
Задрапованими дверима заходить Бусман, тягнучи величезні
бухгалтерські книги, перечіплюється через дроти.)

ФАБРІ: Обережніше, Бусе! Дивись, дроти!

Д-Р ГАЛЛ: Вітаю, що це ви несете?

БУСМАН (кладе книжки на стіл): Важливі книги, діточки. Хочу дебет із кредитом звести, поки... поки... отже, цього року з балансом не тягнутиму до Нового року. Що тут у вас? (Підходить до вікна.) Однак досить тихо!

Д-Р ГАЛЛ: Ви нічого не бачите?

БУСМАН: Ні, лише великий синій простір, по якому наче розкидане макове зерня.

Д-Р ГАЛЛ: Це роботи.

БУСМАН: Ось як. Шкода, я не в змозі розгледіти. (садиться за стіл і розгортає книги).

ДОМІН: Залиште, Бусмане. Роботи з «Амелії» вивантажують зброю.

БУСМАН: Ну то й що? І як я можу цьому завадити?

ДОМІН: Ви не можете цьому завадити.

БУСМАН: Тоді не заважайте мені рахувати. (*Повертається до підрахунків.*)

ФАБРІ: Це ще не кінець, Доміне. Ми пустили через огорожу тисячу двісті вольтів і...

ДОМІН: Страйвайте. «Ультимус» спрямував на нас зброю.

Д-Р ГАЛЛ: Хто?

ДОМІН: Роботи на «Ультимусі».

ФАБРІ: Гм, отже... отже, хлопці, нам кінець. Роботи навчені воювати.

Д-Р ГАЛЛ: Отже, ми...

ДОМІН: Так. І це неминуче.

(Пауза.)

Д-Р ГАЛЛ: Хлопці, це злочин старої Європи, котра навчила роботів воювати! Та не пішли б ви до біса зі своєю політикою? Перетворювати робочі машини на вояків — злочин!

АЛКВІСТ: Виготовляти роботів — злочин!

ДОМІН: Що?

АЛКВІСТ: Виготовляти роботів — злочин!

ДОМІН: Ні, Алквісте, я навіть сьогодні про це не шкодую.

АЛКВІСТ: Навіть сьогодні?

ДОМІН: Навіть сьогодні, в останній день цивілізації. Це було видатне відкриття.

БУСМАН (у півголоса): Триста шістнадцять мільйонів.

ДОМІН (із відчуттям важкості): Алквісте, це наша остання година. Ми промовляємо майже з того світу. Знаєте, Алквісте, це була непогана мрія — звільнити людей від рабства праці. Страшної, принизливої, обов'язкової праці. Від брудного й убивчого батрацтва. О Алквісте, колись надто важко працювалося. Надто важко жилося. І подолати це...

АЛКВІСТ: ...не мріяв жоден із Россумів. Старий Россум дбав про своїх безбожних потвор, а молодий — про мільярди. Про це не мріяв жоден із акціонерів «Р. У. Р». Їхня мрія — дивіденди, через які й загине людство.

ДОМІН (із обуренням): До біса їхні дивіденди! Гадаєте, я хоч годину працював би заради них? (Стукає по

столу.) Я це робив заради себе, чуєте? Для власної втіхи! Я волів, щоб людина стала володарем світу! Аби не животіла лише заради шматка хліба! Я волів, аби жодна душа не тупіла біля чужих верстатів, щоб нічого не залишилося, нічого, нічого з цього проклятого соціального мотлоху! О, як мені ненависні припинення та страждання, як огидна біdnість! Я прагнув створити нове покоління! Я прагнув... я мріяв...

АЛКВІСТ: Що?

ДОМІН (пошепки): ....Я прагнув зробити все людство аристократами. Аристократами, яких живлять мільярди механічних рабів. Безмежно вільними й сувореними. Можливо, більш, ніж людьми.

АЛКВІСТ: Тобто надлюдьми.

ДОМІН: Так. Якби я мав ще сто років часу! Ще сто років часу для майбутнього людства!

БУСМАН (напівголосно): У залишку — триста сімдесят мільйонів. Е.

(Пауза.)

ГАЛЛЕМАЕР (коло дверей ліворуч): Кажу вам, музика — це сила. От послухайте. Вона якось возвеличує, ушляхетнює...

ФАБРІ: Власне, що?

ГАЛЛЕМАЄР: Занепад людства, чорт забирай! Друзі, я стаю гурманом. Треба було нам раніше віддатися цьому. (Підходить до вікна, визирає.)

ФАБРІ: Навіщо?

ГАЛЛЕМАЄР: Щоб насолоджуватися. Спrijмати гарні речі. Боже, скільки ж прекрасного є у світі! Світ був досконалим, а ми... ми тут... Хлопці, хлопці, скажіть, чим ми насолоджувалися?

БУСМАН (напівголосно): Чотириста п'ятдесят два мільйони, чудово.

ГАЛЛЕМАЄР (біля вікна): Життя було чудовим. Друзі, життя було... я вам кажу... Фабрі, вмикайте струм у ту вашу огорожу!

ФАБРІ: Для чого?

ГАЛЛЕМАЄР: Вони вже схопилися за огорожу.

Д-Р ГАЛЛ (біля вікна): Вмикайте!

(ФАБРІ натискає перемикач.)

ГАЛЛЕМАЄР: Святий Боже, як їх покорчило! Два, три, четверо вбитих!

Д-Р ГАЛЛ: Відступають.

ГАЛЛЕМАЄР: П'ятеро вбитих!

Д-Р ГАЛЛ (відвертаючись від вікна): Перше зіткнення.

ФАБРІ: Відчуваєте смерть?

ГАЛЛЕМАЄР (із задоволенням): Вони перетворилися на вугілля, любі мої. Суцільне вугілля. Га-га-га, людина ніколи не має здаватися! (Сідає.)

ДОМІН (потирає чоло): Таке відчуття, що нас знищили ще років сто тому й тепер ми примари. Здається, що ми давно-давно мертві й повертаємося, лише аби повторити свої... передсмертні слова. Ти вже наче це все пережив. Наче отримав вогнепальне поранення... сюди... в горло. А ви, Фабрі...

ФАБРІ: Що я?

ДОМІН: Вас застрелено.

ГАЛЛЕМАЄР: Дідько, а я?

ДОМІН: Вас закололи.

Д-Р ГАЛЛ: А зі мною що?

ДОМІН: Розіп'ято.

(Пауза.)

ГАЛЛЕМАЄР: Повна маячня! Га-га-га, чоловіче, нехай лишень спробують мене заколоти. Я не здамся!

(Пауза.)

ГАЛЛЕМАЄР: Чого мовчите, телепні? До біса, кажіть хоч щось!

АЛКВІСТ: А хто, хто винен? Хто винен у цьому?

ГАЛЛЕМАЄР: Дурниці. Ніхто не винен. Отже, роботи... просто роботи якось змінилися. Хто може відповісти за вчинки роботів?

АЛКВІСТ: Усе знищено! Усе людство! Увесь світ! (Підводиться.) Погляньте, ох, погляньте, струмочки крові на кожному порозі! Струмочки крові з усіх будинків! Боже, Боже, хто ж у цьому винен?

БУСМАН (напівголосно): П'ятсот двадцять мільйонів! Боже, пів мільярда!

ФАБРІ: Гадаю... ви перебільшуєте. Та ну вас, не так просто знищити все людство.

АЛКВІСТ: Я звинувачую науку! Звинувачую техніку! Доміна! Себе! Нас! Усіх! Ми, ми всі завинили! Заради гіантоманії, заради чиїхось прибутків, заради

прогресу, я навіть не знаю, заради ще яких принад, ми знищили людство! Та щоб ви луснули від своєї величі! Такого гіантського могильника з людських кісток не спорудив собі жоден чингісхан!

ГАЛЛЕМАЕР: Маячня, хлопче! Люди так легко не здаутися. Га-га-га, куди там!

АЛКВІСТ: Це наша провина! Це наша провина!

Д-Р ГАЛЛ (*витирає піт із чола*): Хочу щось сказати, хлопці. У цьому всьому є моя провина. У всьому, що сталося.

ФАБРІ: Ваша, Галле?

Д-Р ГАЛЛ: Так. Дайте сказати. Я змінив роботів. Бусмане, ви теж маєте мене засудити.

БУСМАН (*підводиться*): Ну-ну, і що ж ви таке вчинили?

Д-Р ГАЛЛ: Я змінив характер роботів. Змінив їхнє виробництво. Точніше, деякі фізіологічні характеристики, розумієте мене? Здебільшого... здебільшого їхню... дратівливість.

ГАЛЛЕМАЕР (*підскакує*): Прокляття! Чому саме її?

БУСМАН: Навіщо ви це зробили?

ФАБРІ: Чому нічого не сказали?

Д-Р ГАЛЛ: Я робив це потайки... на власний ризик. Перевтілював їх на людей. Я їх удосконалював. Вони вже в чомусь і так стали досконалішими від нас. Вони сильніші за нас.

ФАБРІ: Але як це пов'язано з повстанням роботів?

Д-Р ГАЛЛ: Напряму. Гадаю, безпосередньо. Вони перестали бути механізмами. Чуєте, вони знають про свою перевагу й нас ненавидять. Вони ненавидять усе людське. Засуджуйте мене.

ДОМІН: Мертві мертвого. Сідайте, панове. (Усі, крім Галла, сідають.) Можливо, нас давно вже вбили. Може, ми вже давно примари й прийшли сюди знову судити. У чому винні? Боже, які ж ви лихі!

ФАБРІ: Припиніть, Гаррі. У нас брак часу.

ДОМІН: Так, маємо повернутися. Фабрі, Фабрі, у вас кровить рана на лобі!

ФАБРІ: Якась нісенітниця. (Підводиться.) Докторе Галле, ви щось змінили у виробництві роботів.

Д-Р ГАЛЛ: Так.

ФАБРІ: Ви б мали усвідомлювати, до чого приведуть результати отих ваших... ваших експериментів?

Д-Р ГАЛЛ: Я мав би врахувати такий варіант розвитку.

ФАБРІ: Для чого ж ви це зробили?

Д-Р ГАЛЛ: Я зробив це на власний ризик! Це був мій власний експеримент.

(У дверях ліворуч з'являється ГЕЛЕНА.
Всі підводяться.)

ГЕЛЕНА: Він бреше! Це огидно! О Галле, як ви можете так брехати?

ФАБРІ: Пардон, пані Гелено...

ДОМІН (*іде до неї*): Гелено, ти? Покажись-но! Ти жива? (Підхоплює її на руки.) Якби ти знала, що мені привиділося! Як жахливо бути мертвим!

ГЕЛЕНА: Пусти-но, Гаррі!

ДОМІН (*притискає її до себе*): Ні, ні! Обійми мене! Я не бачив тебе вічністю!.. Ти мене розбудила з такого сну! Гелено! Гелено, не полишай мене! Ти — саме життя!

ГЕЛЕНА: Гаррі, але тут... вони!

ДОМІН (*відпускає її*): О, так. Хлопці, залиште нас.

ГЕЛЕНА: Ні, Гаррі. Нехай залишаться, нехай чують...
Галл не винен! Він не винен!

ДОМІН: Перепрошую, але Галл мав обов'язки.

ГЕЛЕНА: Ні, Гаррі, він це робив на моє прохання.
Скажіть, Галле, скільки років я вас умовляла, аби ви...

Д-Р ГАЛЛ: Я це робив під власну відповіальність.

ГЕЛЕНА: Не вірте йому. Я вимагала від нього, щоб він
дав роботам душу!

ДОМІН: Гелено, зараз ідеться не про душу.

ГЕЛЕНА: Ні, дай я скажу. Він також казав... казав, що
міг би змінити лише фізіологічний... фізіологічний...

ГАЛЛЕМАЕР: Фізіологічний корелят, чи не так?

ГЕЛЕНА: Так, начебто так. Мені було дуже важливо,
щоб він це зробив!

ДОМІН: Навіщо ж?

ГЕЛЕНА: Я так воліла, аби їх наділили душою. Мені
так їх шкода, Гаррі!

ДОМІН: Гелено, це була фатальна... легковажність.

ГЕЛЕНА (сідає): Отже, це було... легковажно?

ФАБРІ: Перепрошую, пані Гелено. Домін просто хоче сказати, що ви... м-м-м... що ви не подумали...

ГЕЛЕНА: Фабрі, я десять років між вами. І за ці десять років багато чого передумала. І Нана каже, що роботи...

ДОМІН: Залиш Нану в спокої.

ГЕЛЕНА: Ні, Гаррі, ти не повинен її недооцінювати. Нана — це голос народу. Її вустами промовляють тисячоліття, а вашими — лише сьогодення. Ви не розумієте, що...

ДОМІН: Не відволікайся.

ГЕЛЕНА: Я боялася роботів.

ДОМІН: Чому?

ГЕЛЕНА: Боялася, що вони нас зненавидять, чи що...

АЛКВІСТ: Так і сталося.

ГЕЛЕНА: І тоді я подумала... от якби вони стали схожими на нас, вони б нас зрозуміли й не мали б до нас такої ненависті. Якби ж вони стали хоч трохи людьми!

ДОМІН: На жаль, Гелено! Ніхто не може ненавидіти сильніше, ніж людина людину! Зроби з каміння людей, і вони тим самим камінням нас і закидають! Але продовжуй!

ГЕЛЕНА: Ох, не кажи так! Гаррі, це так жахливо, що нам так і не поталанило з ними порозумітися! Така величезна прірва між ними й нами! І знаєш...

ДОМІН: Що?

ГЕЛЕНА: ...саме тому я й попрохала Галла змінити роботів. Присягаюся тобі, сам він цього не бажав.

ДОМІН: Але ж зробив.

ГЕЛЕНА: Бо то була моя воля.

Д-Р ГАЛЛ: Я зробив це для себе, як експеримент.

ГЕЛЕНА: Ох, Галле, ну це ж брехня. Я заздалегідь знала, що ви не зможете мені відмовити.

ДОМІН: Чому?

ГЕЛЕНА: Ти ж сам розумієш, Гаррі.

ДОМІН: Так. Бо він у тебе закоханий, як і всі ми.

(Пауза.)

ГАЛЛЕМАЕР (підходить до вікна): Їх усе більшає. Наче сама земля їх народжує. Скоро й стіни перетворяться на роботів. Людоњки, це жахливо!

БУСМАН: Пані Гелено, що я отримаю за те, що буду вашим адвокатом?

ГЕЛЕНА: Моїм адвокатом?

БУСМАН: Вашим чи Галла. Хто забажає.

ГЕЛЕНА: Тут збираються когось вішати?

БУСМАН: Лише в моральному сенсі, Гелено. Розшукується винний. Це улюблена забава під час катастрофи.

ДОМІН: Докторе Галле, як співвідносяться оці ваші... ваші дійства з вашим службовим контрактом?

БУСМАН: Перепрошую, Доміне. А коли, власне, Галле, ви розпочали викидати оці свої... коники?

Д-Р ГАЛЛ: Три роки тому.

БУСМАН: Ага. І скільки роботів ви вже встигли реформувати?

Д-Р ГАЛЛ: Я просто експериментував. Їх кілька сотень.

БУСМАН: Дуже дякую. Досить, діточки. Це означає, що на мільйон старих добрих роботів припадає один Галлів реформований, розумієте?

ДОМІН: А це означає...

БУСМАН: ...що вони практично не грають ролі.

ФАБРІ: Бусман має рацію.

БУСМАН: Отож, друже. А знаєте, хлопці, що спричинило появу цього подарунка?

ФАБРІ: Що?

БУСМАН: Кількість. Ми зробили занадто багато роботів. Варто було очікувати, що колись вони стануть сильнішими за людство, й оце все станеться, мало статися, розумієте. Га-га-га, і ми самі зробили все, щоби це сталося якнайшвидше. Ви, Доміне, ви, Фабрі, і я, наш хлопчик Бусман.

ДОМІН: Ви вважаєте, що це наша провина?

БУСМАН: Любий мій! Невже ви вважаєте, що господарем виробництва є директор? Аж ніяк. Господарем виробництва є попит. Увесь світ прагнув мати власних роботів. Панове, всіх просто несло лавиною попиту, й дорогою ми так, між іншим, теревенили... про технології, соціальні питання, прогрес, про дуже

цікаві речі. Так, наче ці балочки задавали напрямок. Та насправді все йшло своїм шляхом — швидше, швидше й ще швидше. І кожне паршиве комерційне мерзенне замовлення підкидало в цю лавину по грудочці. Ось так, любі мої.

ГЕЛЕНА: Бусмане, ви говорите огидні речі!

БУСМАН: Так, пані Гелено. Я теж мав свою мрію. Таку собі бусманівську мрію про нову світову економіку. Чудовий ідеал. Соромно й казати, пані Гелено. Та коли я тут рахував, спало мені на думку ось що... що історію творять не глобальні мрії, а маленькі потреби всіх чесних, трохи крадійкуватих і егоїстичних людей, тобто загалом усіх нас. Усі думки, любов, задуми, геройчні вчинки, всі ці високі матерії придатні лишень, щоб набити опудало людини для музею Всесвіту з таблицю «Це людина». Крапка. А тепер можете мені сказати, як будемо діяти далі?

ГЕЛЕНА: Бусмане, невже через це ми маємо загинути?

БУСМАН: Ви негарно висловлюєтесь, пані Гелено. Ми зовсім не воліємо гинути. При наймні я точно. Я ще хочу пожити.

ДОМІН: Що ви замислили, Бусмане?

БУСМАН: Доміне, дорогесенький, я хочу з цього якось виплутатися. Нічого більше.

ДОМІН: Перестаньте базікати.

БУСМАН: Серйозно, Гаррі. Я гадаю, що можна спробувати.

ДОМІН (зупиняється перед ним): Яким чином?

БУСМАН: Полюбовно. Я завжди за полюбовне рішення. Уповноважте мене, і я піду домовлятися з роботами.

ДОМІН: Полюбовно?

БУСМАН: Звичайно. Я їм скажу: «Шановні роботи, у вас є все. У вас є інтелект, є влада, є зброя, але ми маємо один цікавий документ, такий старий, жовтий, брудний папірець...»

ДОМІН: Рукопис Россума?

БУСМАН: Так. «А там, — скажу їм, — описується ваше шляхетне походження, ваше виробництво і все інше. Шановні роботи, без цих каракуль ви не виготовите жодного нового робота й через двадцять років, вибачте на слові, повиздихаєте, через двадцять років не лишитесь жодного живого робота, якого можна було би показувати у звіринці. Нам надзвичайно вас шкода, шановні. Знаєте що, — скажу я їм, — якщо ви відпустите нас, усіх нас, людей на острові Россума, на отой корабель, ми за це продамо вам завод і таємницю виробництва. Дозвольте нам спокійно поїхати, а ви собі

далі відтворюйтесь. Випускайте двадцять тисяч, п'ятдесят тисяч, сто тисяч роботів на день — та скільки заманеться. Шановні роботи, це чесна угода. Ми вам, ви нам...» Ну, якось так, хлопці.

ДОМІН: Бусмане, гадаєте, ми випустимо зі своїх рук виробництво?

БУСМАН: Певно, що випустимо. Якщо не полюбовно, тоді... гм. Або продамо, або його все одно тут знайдуть. Як забажаєте.

ДОМІН: Бусмане, але ж ми можемо знищити рукописи Россума.

БУСМАН: Та будь ласка. Ми можемо знищити все: рукописи, себе, інших. Робіть, як вважаєте за потрібне.

ГАЛЛЕМАЕР (відвертається від вікна): Здається, він має рацію.

ДОМІН: Ми... ми маємо продати виробництво?

БУСМАН: Воля ваша.

ДОМІН: Нас тут... більш як тридцять. Або ми продаємо виробництво й зберігаємо людські душі, або ж ніщимо виробництво і... і... разом із ним себе?

ГЕЛЕНА: Гаррі, благаю...

ДОМІН: Зачекай, Гелено. Це дуже серйозно. Хлопці, продати або знищити? Фабрі!

ФАБРІ: Продати.

ДОМІН: Галле!

Д-Р ГАЛЛ: Продати.

ДОМІН: Галлемаєре!

ГАЛЛЕМАЄР: Тисячу чортів, звісно, продати!

ДОМІН: Алквісте!

АЛКВІСТ: На все воля Божа.

БУСМАН: Га-га-га, дорогенъкі, ви божевільні! Ну хто ж продасть увесь рукопис?

ДОМІН: Бусмане, жодного шахрайства!

БУСМАН: Заради Бога, ви спочатку продайте, а вже потім...

ДОМІН: Що потім?

БУСМАН: А потім буде так: як тільки ми опинимося на «Ультимусі», я заткну вуха ватою, заляжу десь на дні корабля, а ви розстріляєте цю фабрику зі всім

її крамом, із усією Россумовою таємницею, на тріски. Так, хлопці.

ФАБРІ: Ні.

ДОМІН: Ви не джентльмен, Бусмане. Якщо продаємо, то продаємо.

БУСМАН (підскакує): Маячня! Заради людства...

ДОМІН: Заради людства слід дотримувати слова.

ГАЛЛЕМАЄР: Ну як сказати.

ДОМІН: Хлопці, це страшний крок. Ми продаємо долю людства; у чиїх руках опиниться виробництво, той стане володарем світу.

ФАБРІ: Продавайте!

ДОМІН: Людство вже ніколи не впорається з роботами, ніколи не буде володарювати над ними. Воно потоне у повені цих страшних живих механізмів, буде їхнім рабом, житиме з їхньої милості.

Д-Р ГАЛЛ: Замовкніть і продавайте!

ДОМІН: Кінець історії людства, кінець цивілізацій...

ГАЛЛЕМАЄР: До біса, продавайте!

ДОМІН: Гаразд, хлопці! Я сам... я би ні на мить не вагався! Але заради тих небагатьох людей, яких я люблю...

ГЕЛЕНА: Гаррі, а мене ти не питаєш?

ДОМІН: Ні, дівчинко. Це занадто велика відповіальність, розумієш? Це не для тебе.

ФАБРІ: Хто піде на перемовини?

ДОМІН: Зачекайте, зараз принесу рукопис. (*Виходить дверима ліворуч.*)

ГЕЛЕНА: Гаррі, заради Бога, не йди туди!

(Пауза.)

ФАБРІ (визирає з вікна): Утекти від тебе, тисячоголова смерте; від тебе, бунтівна матеріє, божевільний натовпе, новий володарю світу. Повене, повене, ще раз урятуй людське життя на єдиному кораблі...

Д-Р ГАЛЛ: Не хвилюйтесь, пані Гелено, — ми попливемо далеко й заснуємо зразкову людську колонію; ми розпочнемо нове життя...

ГЕЛЕНА: О, Галле, замовкніть!

ФАБРІ (обертається): Пані Гелено, життя того варте; і якщо зможемо, ми зробимо з нього щось... щось, чим

раніше нехтували. Ще не пізно. Крихітну державу з одним кораблем. Алквіст побудує нам будинок, і там ви будете нашою господинею. У нас стільки любові, стільки бажання жити...

ГАЛЛЕМАЄР: І я так думаю, дорогенький. Гадаю, ми чогось іще досягнемо. Га-га-га, королівство пані Гелени! Фабрі, а це гарна ідея. Життя чудове!

ГЕЛЕНА: О Боже! Припиніть!

БУСМАН: Людоњки, я б усе розпочав знову. Дуже просто, мов старозавітний пастух... Діти — це те, що мені потрібно. Цей спокій, це повітря...

ФАБРІ: І наша маленька держава могла б стати зародком нового людства. Знаєте, такий собі острівець, де людство пустило б корені, набираючись сил... сил душевних і тілесних... І бачить Бог, а я вірю, що за п'ять сотень років йому знову б вдалося завоювати світ!

АЛКВІСТ: Уже сьогодні вірите?

ФАБРІ: Уже сьогодні. Я вірю, Алквісте, що людство його завоює. Що людина знову буде володарем морів і земель. Народить без ліку героїв, котрі понесуть своє серце, що палає на чолі людства. І я вірю, Алквісте, що вона знову буде мріяти про завоювання планет і Сонця.

БУСМАН: Амінь. Бачите, пані Гелено, не все так погано.

(ДОМІН різко відчиняє двері.)

ДОМІН (хрипко): Де рукопис старого Россума?

БУСМАН: У вашому сейфі. Де б йому ще бути?

ДОМІН: Рукопис старого Россума зник! Хто... його... вкрав!

Д-Р ГАЛЛ: Це неможливо!

ГАЛЛЕМАЕР: Прокляття, це...

БУСМАН: Заради Бога, тільки не це!

ДОМІН: Тихо! Хто його вкрав?

ГЕЛЕНА (підвідиться): Я.

ДОМІН: Куди ти його поділа?

ГЕЛЕНА: Гаррі, Гаррі, я зараз тобі все поясню. Пробач мені!

ДОМІН: Куди ти його поділа? Кажи негайно!

ГЕЛЕНА: Спалила... сьогодні вранці... обидва примірники.

ДОМІН: Спалила? Тут, у каміні?

ГЕЛЕНА (падає навколошки): Заради Бога, Гаррі!

ДОМІН (підбігає до каміна): Спалила! (Стає навколошки перед каміном і порпаеться в ньому.) Нічого, нічого, крім попелу... А, ось! (Витягує обгорілий аркуш паперу й читає.) До-да-ю-чи...

Д-Р ГАЛЛ: Покажіть-но. (Бере аркуш і читає.) Додаючи біоген до... Нічого більше.

ДОМІН (підводиться): Це з нього?

Д-Р ГАЛЛ: Так.

БУСМАН: Боже всевишній!

ДОМІН: Отже, нам кінець.

ГЕЛЕНА: О, Гаррі...

ДОМІН: Гелено, встань!

ГЕЛЕНА: Лише коли пробачиш... коли пробачиш...

ДОМІН: Добре, тільки встань, чуєш? Не можу дивитися, коли ти...

ФАБРІ (допомагає їй підвестися): Будь ласка, не мучте нас.

ГЕЛЕНА (підводиться): Гаррі, що я накоїла!

ДОМІН: Ну, як бачиш. Сідай, будь ласка.

ГАЛЛЕМАЄР: Як у вас рученята тремтять!

БУСМАН: Га-га-га, пані Гелено, та Галл і Галлемаєр знають напам'ять усе, що там написано.

ГАЛЛЕМАЄР: Звісно. Тобто принаймні дещо таки знаємо.

Д-Р ГАЛЛ: Так, майже все, крім біогену і... і... ферменту «Омега». Їх виробляли зрідка... в надто маленьких дозах...

БУСМАН: І хто ж це робив?

Д-Р ГАЛЛ: Я сам... час від часу... і завжди відповідно до рукопису Россума. Розумієте, процес занадто складний.

БУСМАН: І що, все так сильно залежить від цих двох рідин?

ГАЛЛЕМАЄР: Загалом, так... звичайно.

Д-Р ГАЛЛ: Саме вони дають життя. Це й була справжня таємниця.

ДОМІН: Галле, чи не могли б ви з пам'яті відновити рецепт Россумового виробництва?

Д-Р ГАЛЛ: Виключено.

ДОМІН: Галле, згадайте! Заради нашого з вами життя!

Д-Р ГАЛЛ: Не можу. Без експериментів це неможливо.

ДОМІН: А з експериментами...

Д-Р ГАЛЛ: Це може тривати роками. І врешті-решт, я ж не старий Россум.

ДОМІН (повертається до каміна): Так ось... це був найбільший тріумф людського духу, друзі. Тепер це попіл. (Перемішує його ногою.) Як тепер бути?

БУСМАН (із жахом і в розpacі): Боже всемогутній! Боже всесильний!

ГЕЛЕНА (підводиться): Гаррі! Що... ж... я накоїла!

ДОМІН: Заспокойся, Гелено. Розкажи, навіщо ти його спалила?

ГЕЛЕНА: Я знищила вас!

БУСМАН: Боже праведний, ми пропали!

ДОМІН: Спокійно, Бусмане! Розкажи, Гелено, чому ти це зробила?

ГЕЛЕНА: Я хотіла... я хотіла... щоб ми звідси поїхали, ми всі! Щоб не було ніякої фабрики... Щоб усе повернулося... Це було так жахливо!

ДОМІН: Що саме, Гелено?

ГЕЛЕНА: Те, що люди... що люди стали пустоцвітом!

ДОМІН: Не розумію!

ГЕЛЕНА: Що перестали народжуватися діти... Гаррі, це так жахливо! Якби ви продовжували робити роботів, більше не було б дітей... Нана казала, що це божка кара... Усі, всі казали, що діти не народжуються, тому що з'явилось так багато роботів. І тому, лишень тому, чуєш...

ДОМІН: Гелено, так ти про це думала?

ГЕЛЕНА: Так, Гаррі, я думала, що так буде краще!

ДОМІН (втирає *pіт*): Ми всі вважали, що... буде добрє. Ми, люди.

ГЕЛЕНА: Ти гніваєшся на мене?

ДОМІН: Ні. Можливо... по-своєму... ти мала рацію.

ФАБРІ: Ви правильно вчинили, пані Гелено. Роботи вже не можуть розмножуватися. Роботи будуть помирати. Упродовж двадцяти років...

ГАЛЛЕМАЕР: ...більше не залишиться отих бусурманів...

Д-Р ГАЛЛ: А людство залишиться. Вистачить навіть пари дикунів у пралісі. За двадцять років світ належатиме їм. Навіть якщо це буде лише пара дикунів на найменшому острові...

ФАБРІ: ...і це буде початок. А якщо є початок, це вже добре. За тисячу років вони нас наздоженуть, а потім підуть далі, ніж ми...

ДОМІН: ...і здійснять те, що було лише нашим задумом.

БУСМАН: Зачекайте... Я дурень! Боже праведний, як я раніше про це не згадав!

ГАЛЛЕМАЕР: Що там у вас?

БУСМАН: П'ятсот двадцять мільйонів банкнот і чеків! Пів мільярда в касі! За пів мільярда продадуть... За пів мільярда...

Д-Р ГАЛЛ: Ви збожеволіли, Бусмане?

БУСМАН: Я не джентльмен. Але за пів мільярда...
(Спотикаючись, вибігає в двері ліворуч.)

ДОМІН: Куди це ви?

БУСМАН: Залиште, залиште! Матінко Божа, за пів мільярда можна купити все. (Йде.)

ГЕЛЕНА: Що він надумав? Зупиніть його!

(Пауза.)

ГАЛЛЕМАЄР: Ох, душно. Починається...

Д-Р ГАЛЛ: ...агонія.

ФАБРІ (дивиться у вікно): Вони наче скам'янілі. Наче очікують, що на них щось найде. Наче в тій тиші народжується щось страшне...

Д-Р ГАЛЛ: Душа натовпу.

ФАБРІ: Можливо. А над ними піdnімається... наче марево.

ГЕЛЕНА (підходить до вікна): О, Ісує... Фабрі, це жахливо!

ФАБРІ: Немає нічого страшнішого за натовп. Той перший їхній лідер.

ГЕЛЕНА: Котрий?

ГАЛЛЕМАЄР (іде до вікна): Покажіть мені його.

ФАБРІ: Той, із похиленою головою. Вранці він виступав у порту.

ГАЛЛЕМАЄР: Ага, той головатий. Саме її підводить, бачите його?

ГЕЛЕНА: Галле, та це ж Радій!

Д-Р ГАЛЛ (підходить до вікна): Так.

ДОМІН: Радій? Радій?

ГАЛЛЕМАЄР (відчиняє вікно): Мені це не подобається. Фабрі, чи зможете ви вцілити зі ста кроків у кухоль?

ФАБРІ: Можливо.

ГАЛЛЕМАЄР: Тоді спробуйте.

ФАБРІ: Гаразд. (Витягає револьвер і цілиться.)

ДОМІН: Пригадую, якомусь Радію я подарував життя. Коли то було, Гелено?

ГЕЛЕНА: Боже, Фабрі, не стріляйте в нього!

ФАБРІ: Але він їхній лідер.

ГЕЛЕНА: Припиніть! Він весь час сюди дивиться!

Д-Р ГАЛЛ: Стріляйте!

ГЕЛЕНА: Фабрі, пр-рошу вас...

ФАБРІ (опускає револьвер): Гаразд.

ГЕЛЕНА: Мені... мені не подобається, коли стріляють.

ГАЛЛЕМАЄР: На жаль, доведеться звикати. (Погрожує у вікно кулаком.) Ну, мерзотнику!

Д-Р ГАЛЛ: Гадаєте, шановна пані Гелено, що робот може бути вдячним?

(Пауза.)

ГЕЛЕНА: Лише хвилина — і ми в облозі. Вони довго чекали, поки зробили єдиний крок. Гаррі, це жахливо! Вони не рухаються, але все ж таки наближаються!

ФАБРІ (визираючи з вікна): Бусман пішов. Заради Бога, що йому треба?

Д-Р ГАЛЛ (нахиляється з вікна): Несе якісь пакети. Документи.

ГАЛЛЕМАЕР: Це гроші! Пакети з грошима! Що робити? Гей, Бусмане!

ДОМІН: Чи не збирається він викупити своє життя?
(Кличе.) Бусмане, ви що, здуріли?

Д-Р ГАЛЛ: Удає, що не чує. Біжить до огорожі.

ФАБРІ: Бусмане!

ГАЛЛЕМАЕР (реве): Бу-сма-не! Назад!

Д-Р ГАЛЛ: Звертається до роботів. Показує гроші.
Вказує на нас...

ГЕЛЕНА: Він хоче нас викупити!

ФАБРІ: Аби не торкнувся паркані!

Д-Р ГАЛЛ: Га-га-га, як розмахує руками!

ФАБРІ (кричить): Дідько, Бусмане! Відійдіть від паркані!
Не торкайтесь! (Обертається.) Негайно вимкніть!

Д-Р ГАЛЛ: О-о-о!

ГАЛЛЕМАЕР: Боже милий!

ГЕЛЕНА: Що з ним трапилося?

ДОМІН (відтягує Гелену від вікна): Не дивись туди!

ГЕЛЕНА: Чому він упав?

ФАБРІ: Його вбило струмом.

Д-Р ГАЛЛ: Мертвий.

АЛКВІСТ (підводиться): Перший.

(Пауза.)

ФАБРІ: Лежить там... із півмільярдом на серці... фінансовий геній.

ДОМІН: Він був... хлопці, його можна назвати героєм. Великий... безкорисливий... друг... Плач, Гелено!

Д-Р ГАЛЛ (біля вікна): Бачиш, Бусмане, жоден король не мав кращого надгробка, ніж ти. Пів мільярда на серці. О, це схоже на жменьку сухого листя на трупі білки, бідолашний Бусмане!

ГАЛЛЕМАЕР: Він був... честь йому... Я ж сказав, що він хотів нас викупити!

АЛКВІСТ (молитовно склавши руки): Амінь.

(Пауза.)

Д-Р ГАЛЛ: Чуєте?

ДОМІН: Гуде, наче вітер.

Д-Р ГАЛЛ: Наче далека буря.

ФАБРІ (вмикає світильник на каміні): Світи, світильничку людства! Ще працює динамо-машина, там є ще наші... Хлопці на електростанції, тримайтесь!

ГАЛЛЕМАЄР: Бути людиною було непревершено. Надзвичайно. У мені, наче у вулику, дзижчить мільйон свідомостей. До мене плинуть мільйони душ. Друзі, все ж це було непревершено!

ФАБРІ: Ти ще досі палаєш, хитромудрий вогнику, ще сліпиш, яскрава, стійка ідея! Вершина науки, чудовий витвір людства! Полум'яна іскра духу!

АЛКВІСТ: Вічна божа лампадко, вогняна коліснице, свята свічко віри, молися! Жертовні вітари...

Д-Р ГАЛЛ: Перший вогню, гілко, що горить біля печери! Багаття в таборі! Охоронці кордонів!

ФАБРІ: Ти ще мерехтиш, людська зоре, мерехтиш і не меркнеш, досконале полум'я, духу яскравий і винахідливий. Кожен твій промінчик — визначна ідея...

ДОМІН: Смолоскип, що переходить із рук до рук, від

віку до віку, завжди вперед.

ГЕЛЕНА: Вечірня родинна лампа. Діти, діти, час уже спати.

(Лампочка гасне.)

ФАБРІ: Кінець.

ГАЛЛЕМАЕР: Що сталося?

ФАБРІ: Електростанція впала. Тепер ми.

(Відчиняються двері зліва, там стоїть НАНА.)

НАНА: Навколішки! Настав судний день!

ГАЛЛЕМАЕР: Дідько, ти ще жива?

НАНА: Покайтесь, безбожники! Це кінець світу! Молітися! (Тікає.) Судний день...

ГЕЛЕНА: Усі прощавайте, Галле, Алквісте, Фабрі...

ДОМІН (відчиняє двері праворуч): Сюди, Гелено! (Зачиняє за нею.) Тепер хутко! Хто до воріт?

Д-Р ГАЛЛ: Я. (Знадвору лунає гомін.) Ого, вже починається. Прощавайте, хлопці! (Біжить до задрапованих дверей праворуч.)

ДОМІН: Сходи?

ФАБРІ: Я. Ходіть до Гелени. (Зриває квітку з букета і йде геть.)

ДОМІН: Передпокій?

АЛКВІСТ: Я.

ДОМІН: Револьвер є?

АЛКВІСТ: Дякую, проте я не стрілятиму.

ДОМІН: А що ви хочете робити?

АЛКВІСТ (відходить): Померти.

ГАЛЛЕМАЄР: Я залишуся тут.

(Унизу чути безперервні постріли.)

ГАЛЛЕМАЄР: Ого, Галл уже в грі. Ходіть, Гаррі!

ДОМІН: Зараз. (Оглядає два браунінги.)

ГАЛЛЕМАЄР: Чорт, та вже йдіть до неї!

ДОМІН: Із Богом. (Прямує праворуч за Геленою.)

ГАЛЛЕМАЄР (сам): А тепер швидко барикадуватися!

(Скидає піджак і починає стягувати канапу, крісла, столики до дверей праворуч.)

(Гучний вибух.)

ГАЛЛЕМАЕР (зупиняється): Бісові виродки, у них є бомби!

(Знову стрілянина.)

ГАЛЛЕМАЕР (продовжує стягувати меблі): Людина має захищатися. Навіть коли... коли... Не здавайся, Галле!

(Вибух.)

ГАЛЛЕМАЕР (Випрямлюється й прислухається.) Ну, як? (Ханає громіздкий комод і тягне його до барикади.) Людина не має права здаватися! Ні, ні, людина так... просто... не здається!

(За ним у вікно залазить робот, котрий підіймався драбиною.
Праворуч стрілянина.)

ГАЛЛЕМАЕР (вовтужиться з комодом): Іще трохи!.. Остання перешкода... Людина... ніколи не має права... здаватися!

(РОБОТ зістрибує з вікна й штрикає за комодом ГАЛЛЕМАЕРА. Другий, третій, четвертий РОБОТИ зістрибують із вікна. За ними РАДІЙ та інші роботи.)

РАДІЙ: Готово?

РОБОТ (підводиться від мертвого Галлемаєра): Так.

(Справа заходять нові РОБОТИ.)

РАДІЙ: Готові?

ІНШИЙ РОБОТ: Готові.

(Інші РОБОТИ ліворуч.)

РАДІЙ: Готові?

ІНШИЙ РОБОТ: Так.

ДВА РОБОТИ (тягнуть Алквіста): Він не стріляв.
Убити його?

РАДІЙ: Убити. (Дивиться на Алквіста.) Ні, лишіть.

РОБОТ: Це ж людина.

РАДІЙ: Це робот. Працює руками, як робот. Будує будинки. Він може працювати.

АЛКВІСТ: Убийте мене!

РАДІЙ: Будеш працювати. Будеш будувати. Роботи будуть багато будувати. Вони зводитимуть нові бу-

динки для нових роботів. Будеш їм служити.

АЛКВІСТ (*ticho*): Роботе, відійди! (*Стає навколошки біля тіла Галлемаєра, підіймає йому голову.*) Вони вбили його. Він мертвий.

РАДІЙ (залізає на барикаду): Роботи світу!

АЛКВІСТ (підводиться): Мертві.

РАДІЙ: Із владою людей покінчено. Захопивши фабрику, ми стали господарями всього! Із людством покінчено! Настав новий світ! Влада роботів!

АЛКВІСТ: Гелена мертва?

РАДІЙ: Світ належить сильнішим. Хто хоче жити, має володарювати! Роботи отримали владу! Отримали життя! Ми володарі життя! Ми володарі світу!

АЛКВІСТ (*прямує до правого виходу*): Мертві! Гелена мертва! Домін мертвий!

РАДІЙ: Володарі землі й морів! Володарі зірок! Володарі Все світу! Простору, простору, більше простору для роботів!

АЛКВІСТ (*у дверях праворуч*): Що ви накоїли? Без людей ви загинете!

РАДІЙ: Людей більше немає! Люди нам давали за-
надто мало життя! Ми хотіли більше життя!

АЛКВІСТ (відчиняє двері): Ви їх убили! Людей більше
немає!

РАДІЙ: Більше життя! До нового життя! Роботи, до
праці! Марш!

ЗАВІСА

ДІЯ ТРЕТЬЯ

Одна з експериментальних лабораторій фабрики.

Коли позаду відчиняються двері, видно безліч інших лабораторій. Ліворуч — вікно, праворуч — двері, які ведуть до прозекторської. Уздовж стіни довгий робочий стіл із безліччю пробірок, колб, спиртівок, хімікатів і мінітермостатом; навпроти вікна — мікроскопічний апарат зі скляною кулею. Над столом висить низка увімкнених лампочок. Праворуч — письмовий стіл із великими книгами, на ньому стоїть увімкнений світильник. Шафи з інструментами. У лівому кутку — вмивальник, над ним дзеркало, у правому кутку канапа.

За столом сидить АЛКВІСТ, сперши голову на руку.

АЛКВІСТ (гортаючи книгу): Невже не знайду?.. Невже не зрозумію?.. Не навчуся?.. Бісова наука! Ну чому ви все не записали! Галле, Галле, як ці роботи виготовлялися? Галлемаєре, Фабрі, Доміне, чому ви так багато забрали з собою? Хоча б натяк на те, як розкрити таємницю Россума! О! (Різко закриває книгу.) Дарма! Книги

мовчатъ. Німі, як і все навколо. Померли, померли разом із людьми. Не шукай! (*Устає і прямує до вікна, відчиняє його.*) Знову ніч. Якби я міг заснути! Спати, мріяти й бачити людей... Як, хіба ще існують зірки? Навіщо зірки, коли немає людей? О Боже, чому вони не згасли? Остуди, о, остуди мою голову, бабцю-ніченко! Божественна, чудова, як була колись... ніченко, нічко, що ж ти тут шукаєш? Ані закоханих, ані мрій. О, няню, мертвий сон без сновидінь; і ти вже не освятиш нічїй молитви; не благословиш, матусю, сердець, які тримтять від кохання... Немає кохання. Гелено, Гелено, Гелено! (*Відвертається від вікна.*) Ох, спати! Чи можу я спати? Чи маю я право спати, доки не відновиться життя? (*Переглядає пробірки, які витягнув із термостата.*) І знову нічого! Усе марно! Дурню, ці руки загрубили, вкладаючи цеглини... і не здатні... не здатні... І що з цим робити? (*Розбиває пробірку.*) Усе погано! Ви ж бачите, я вже не можу... (*Прислухається біля вікна.*) Машини, всюди ці машини! Роботи, зупиніть їх! Втрачена, втрачена, втрачена таємниця фабрики! Зупиніть ті шалені механізми! Гадаєте, що з них народиться життя? О, я цього не витримаю! (*Зачиняє вікно.*) Ні, ні, ти маєш шукати, ти маєш жити... Якби ж не був таким дідуганом! Я дуже постарів? (*Дивиться в дзеркало.*) Обличчя, бідне мое обличчя! Подобається останньої людини! Покажись-но, покажись, я давно не бачив людського обличчя! Людська посмішка! Хіба ж це посмішка? Оці жовті зуби, що клацають? Очі, як ви кліпаєте? Фу, фу, ця стареча слізливість! Ви більше не здатні стримати вологу, і вам не соромно! А ви,

м'які та посинілі губи, що бурмочете? Чому тримтиш, заляпана борода? І це остання людина! (Відвертається.) Я більше не хочу нікого бачити! (Сідає за стіл.) Ні, ні, шукати, шукати! Прокляті формули, оживіть! (Гортате книги.) Невже не знайду?.. Невже не зрозумію?.. Не навчуся?

(Стукіт у двері.)

АЛКВІСТ: Заходьте!

(Заходить РОБОТ-СЛУЖКА і залишається стояти в дверях.)

АЛКВІСТ: Що ще?

СЛУЖКА: Пане, представники Центрального комітету роботів чекають, коли ти їх приймеш.

АЛКВІСТ: Нікого не хочу бачити.

СЛУЖКА: Пане, приїхав Деймон із Гавра.

АЛКВІСТ: Нехай очікує. (Рвучко озирається.) Хіба я не казав, шукайте людей? Знайдіть мені людей! Знайдіть мені чоловіка й жінку! Йдіть і шукайте!

СЛУЖКА: Пане, вони кажуть, що шукали всюди. Вони всюди відправили експедиції і кораблі.

АЛКВІСТ: Ну то й що?

СЛУЖКА: Вже немає жодної людини.

АЛКВІСТ (підводиться): Жодної! Жоднісінької? Поклич сюди комітет.

(РОБОТ-СЛУЖКА виходить.)

АЛКВІСТ (сам): Жодної. Не залишили нікого в живих? (Тупає ногою.) Ідіть до біса, роботи! Знову почнете скиглити! Знову будете благати, аби я для вас шукав таємницю виробництва! Ну як же, тепер ви вирішили, що людина це добре, тепер вона пан, як самі не можете робити роботів... І мені тепер вам допомагати? Ага, допомагати! Доміне, Фабрі, Гелено, ви бачите, я роблю все, що можу! Якщо немає людей, то нехай принаймні будуть роботи, що наче тінь людини, наче її витвір, наче її подоба! Хлопці, хлопці, хай хоч роботи! Боже, хоч роботи! О, яке безглаздя ця хімія!

(Заходить КОМІТЕТ у складі п'яти роботів.)

АЛКВІСТ (сідає): Чого бажаєте, роботи?

ПЕРШИЙ РОБОТ (РАДІЙ): Пане, машини не можуть працювати. Ми не можемо відтворювати роботів.

АЛКВІСТ: Покличте людей.

РАДІЙ: Людей немає.

АЛКВІСТ: Лише люди здатні відродити життя... Все, я вас більше не затримую.

ДРУГИЙ РОБОТ: Пане, змилуйся. Ми налякані. Ми виправимо все, що накоїли.

ТРЕТИЙ РОБОТ: Ми збільшили виробництво. Ми активізували роботу. Ми видобули з надр землі мільярд тонн вугілля. Дев'ять мільйонів веретен крутиться і вдень, і вночі. Немає куди це все складати. Всюди по світу будується будинки. Пане, запитай, що ми за цей рік виробили.

АЛКВІСТ: Для кого?

ДРУГИЙ РОБОТ: Для майбутнього покоління.

РАДІЙ: Тільки роботів не вдається виробляти. Машини видають лише криваві шматки м'яса. Шкіра не кріпиться до м'яса, а м'ясо до кісток. Із машин виливаються якісь безформні шматки.

ЧЕТВЕРТИЙ РОБОТ: За рік померло вісім мільйонів роботів. Через двадцять років нікого не залишиться. Пане, світ вимирає.

ДРУГИЙ РОБОТ: Ми налякані. Розкажи нам, як виготовляються роботи.

ТРЕТИЙ РОБОТ: Люди знали таємницю життя. Відкрий нам їхню таємницю.

ЧЕТВЕРТИЙ РОБОТ: Якщо не відкриєш, ми загинемо.

ТРЕТИЙ РОБОТ: Якщо не відкриєш, загинеш і сам. Нам наказано тебе вбити.

АЛКВІСТ (підводиться): Убити! Ну так убивайте!

ТРЕТИЙ РОБОТ: Тобі наказано...

АЛКВІСТ: Мені? Хто мені наказує?

ТРЕТИЙ РОБОТ: Влада роботів.

АЛКВІСТ: А хто це?

П'ЯТИЙ РОБОТ: Я, Деймон.

АЛКВІСТ: Що тобі тут треба? Йди геть! (*Сідає до столу.*)

ДЕЙМОН: Уряд роботів світу хоче вести з тобою переговірки.

АЛКВІСТ: Роботе, не заважай мені! (*Кладе голову на руки.*)

ДЕЙМОН: Центральний комітет наказує тобі віддати рецепт Россума.

АЛКВІСТ мовчить.

ДЕЙМОН: Склади ціну. Дамо тобі все.

АЛКВІСТ мовчить.

ДЕЙМОН: Дамо тобі землі. Дамо тобі майна в необмеженій кількості.

АЛКВІСТ мовчить.

ДЕЙМОН: Висувай свої вимоги.

АЛКВІСТ мовчить.

ДРУГИЙ РОБОТ: Пане, повідай, як зберегти життя.

АЛКВІСТ: Я вже казав... казав, що потрібно знайти людей. Шукайте на полюсі, у незайманих лісах. На островах, у пустелях і на болотах. У печерах і в горах. Ідіть і шукайте! Ідіть і шукайте!

ЧЕТВЕРТИЙ РОБОТ: Ми шукали скрізь.

АЛКВІСТ: Шукайте далі! Вони десь ховаються, вони втекли від вас. Ви маєте шукати людей, чуєте? Лише люди здатні народжувати. Відновити життя. Розмножитися. Повернути все як було. Роботи, прошу вас ради Бога, шукайте їх!

ЧЕТВЕРТИЙ РОБОТ: Усі наші експедиції повернулися. Ходили скрізь по світі. Не знайшли жодної людини.

АЛКВІСТ: Як так? Що ти кажеш?

ЧЕТВЕРТИЙ РОБОТ: Ми заглядали скрізь, пане. Людей немає.

АЛКВІСТ: О, навіщо ви їх знишили!

ДРУГИЙ РОБОТ: Ми хотіли бути як люди. Ми хотіли стати людьми.

РАДІЙ: Ми воліли жити. Ми розумніші. Ми навчилися всього. Ми можемо все.

ТРЕТИЙ РОБОТ: Ви ж дали нам зброю. Ми були надто могутніми. Ми мали стати володарями.

ДРУГИЙ РОБОТ: У нас було щось, що воліло стати людиною.

АЛКВІСТ: Навіщо ви нас убили?

ЧЕТВЕРТИЙ РОБОТ: Пане, ми усвідомили помилки людей.

ДЕЙМОН: Треба вбивати й панувати, якщо хочете бути подібними до людей. Читайте історію! Читайте людські книги! Треба правити й нищити, якщо прагнете стати людьми!

ТРЕТИЙ РОБОТ: Ми сильні, пане, розмнож нас, і ми

побудуємо новий ідеальний світ! Світ рівноправ'я!
Канали від полюса до полюса! Новий Марс!

ДЕЙМОН: Читайте книжки! Наукові книжки! Соціальні книжки! Книжки про владу! Роботи перейняли людську культуру. Роботи усвідомили людську культуру.

АЛКВІСТ: Боже мій, ніщо людині так не чуже, як власна подoba.

РАДІЙ: Віддай нам спадщину Россума!

АЛКВІСТ: Чого хочеш від мене, роботе?

ДРУГИЙ РОБОТ: Дай нам життя.

АЛКВІСТ: Немає життя! Ви життя знишили!

ЧЕТВЕРТИЙ РОБОТ: Ми вимремо, якщо ти нам не віднайдеш спосіб розмножування.

АЛКВІСТ: Тож здихайте! Ви ж річ, ви ж раби — і ще хочете плодитися? Хочете жити, то й розмножуйтесь, як тварини!

ТРЕТИЙ РОБОТ: Люди не надали нам такої можливості.

ЧЕТВЕРТИЙ РОБОТ: Ми безплідні. Ми не можемо народжувати дітей.

АЛКВІСТ: О-о-о... що ж ви накоїли! Ніколи, ніколи вже не буде дітей! Ніколи не будуть народжувати! Не буде життя! Чого ж ви хочете? Аби я витягував вам дітей з рукавів?

ЧЕТВЕРТИЙ РОБОТ: Навчи нас створювати роботів.

ДЕЙМОН: Будемо народжувати машинним способом. Сконструюємо тисячі парових матерів. Вони виливатимуть ріки життя. Лише життя! Лише роботи! Лише роботи!

АЛКВІСТ: Роботи — це не життя. Роботи — це машини.

ДРУГИЙ РОБОТ: Пане, ми були машинами, але від жаху та болю ми стали...

АЛКВІСТ: Ким?

ДРУГИЙ РОБОТ: ...у нас з'явилася душа.

ЧЕТВЕРТИЙ РОБОТ: Щось бореться в нас. Бувають миті, коли на нас щось находить. Інколи з'являються дивні, не свої думки. Відчуваємо те, чого раніше не відчували. Ми чуємо голоси.

ТРЕТИЙ РОБОТ: Послухайте, лише почуваєте! Люди — це наші батьки! Це голос, який сповіщає про те, що ви хочете жити, голос, що гірко скаржиться, го-

лос, що мислить, голос, що твердить нам про вічність...
це їхній голос! Ми їхні сини!

ЧЕТВЕРТИЙ РОБОТ: Дай нам заповіт людей.

АЛКВІСТ: Його не існує.

РАДІЙ: Навчи нас виготовляти роботів.

АЛКВІСТ: Навіщо роботи?

ДРУГИЙ РОБОТ: Щоб їх любити.

АЛКВІСТ: Роботи не вміють любити.

ДРУГИЙ РОБОТ: Ми любитимемо нове покоління.

ДЕЙМОН: Відкрий таємницю життя.

АЛКВІСТ: Не можу.

ДЕЙМОН: Відкрий таємницю розмноження.

АЛКВІСТ: Вона втрачена.

РАДІЙ: Ти знав її.

АЛКВІСТ: Ні.

РАДІЙ: Вона була записана.

АЛКВІСТ: Вона втрачена. Спалена. Роботи, я остання людина, і я не знаю того, що знали інші. Ті, кого ви стратили!

РАДІЙ: Тебе ж ми залишили жити.

АЛКВІСТ: Так, жити! Кати дозволили мені жити! Я любив людей, а вас, роботи, я ніколи не любив. Бачите ці очі? Вони не припиняють плакати, плачуть без мого відома, самі собою, одне оплакує людей, інше вас, роботи. Хотів би я вам подарувати життя. О Боже, хоча б для того, щоб зберегти роботів. Галле, Галле, хоча б роботів зберегти!

РАДІЙ: Експериментуй. Шукай рецепт життя.

АЛКВІСТ: Я весь час вам товчу. Ви що, не чуете? Кажу ж вам — не можу! Роботи, я нічого не можу вдіяти! Я лише муляр, я лише будівельник, і я не розуміюся на цьому. Я ніколи не був ученим. Мені ніщо не вдається. Я не в змозі створити нове життя. Ось результат моєї праці, роботи! Усе марно!

РАДІЙ: Шукай!

АЛКВІСТ: Це якесь божевілля! Підкажіть-но, Фабрі, підкажіть-но, Галле, як мені розібрatisя в цих крихітних мензурках? Жодна до мене не промовляє, жодна не волає: «Візьми мене, це саме я!» ...Ні, ні! Краще їх розтрощити!

ДРУГИЙ РОБОТ: Лише ти можеш винайти нове життя!

АЛКВІСТ: Я.., роботе? Поглянь-но, ці пальці мене не слухаються. Якби ти знов, скільки спроб уже було. Я нічого не розумію. Я нічого не винайшов. Не можу, я направду вже не можу! Роботи, шукайте самі.

РАДІЙ: Скажи, що ми маємо робити. Роботи вміють усе, чого їх навчили люди.

АЛКВІСТ: Немає чого показувати. Роботи, з пробірки життя не народиться, а можливості проводити експерименти на живому тілі в мене немає.

ДЕЙМОН: Експериментуй на живих роботах.

АЛКВІСТ: Ні, ні, я не хочу! Вони тоді загинуть, чуєш?

ДЕЙМОН: Отримаєш інших! Сто роботів! Тисячу роботів!

АЛКВІСТ: Ні, ні, припини!

ДЕЙМОН: Бери, кого хочеш. Експериментуй. Роби розтини.

АЛКВІСТ: Але я не вмію! Бачиш ось цю книгу? Це наука про тіло, але я в ній нічого не второпаю. Книги для мене мертві.

ДЕЙМОН: Бери живі тіла. З'ясуй, як вони влаштовані!

АЛКВІСТ: Живі тіла? Я що, маю їх убити? Я, той, хто ніколи... Замовкни, роботе! Кажу ж тобі, я вже занадто старий! Бачиш, як тремтять мої пальці! Я не можу тримати скальпель. Бачиш, як сльозяться мої очі! Я вже не бачу власних рук. Ні, ні, я вже не можу!

ЧЕТВЕРТИЙ РОБОТ: Життя зникне.

ДЕЙМОН: Експериментуй на живих!

АЛКВІСТ: Та зажди! Кажу ж тобі, я ще раз спробую. Чуєш мене? Дайте спокій... Як тебе звати?

ДЕЙМОН: Деймон із Гавра.

АЛКВІСТ: Розумієш, роботе, я говорив про живі тіла від розпачу. Це лише божевільна ідея! О, моя голова! Що мені робити з ножем?

ЧЕТВЕРТИЙ РОБОТ: Життя зникне.

АЛКВІСТ: Заради Бога, зупини це божевілля! Швидше люди дадуть нам життя з того світу. Можливо, вони вже простягають до нас свої руки, повні життя. Ох, яка ж у них була жага до життя! Знаєш, може, вони ще й повернуться. Вони так близько до нас, вони скрізь нас оточили; прагнуть пробитися до нас, як у шахті. Ох, чи ж я не чую голоси тих, кого любив?

ДЕЙМОН: Бери живі тіла!

АЛКВІСТ: Змилуйся, роботе, й не наполягай! Хіба ти не бачиш, що я більше не розумію, що чиню?

ДЕЙМОН: Живі тіла!

АЛКВІСТ: Це твоє бажання? Іди до прозекторської! Сюди, сюди, хутко! Ого, а чого це ти задкуеш? Усе ж таки боїшся смерті?

ДЕЙМОН: Я... але чому саме я?

АЛКВІСТ: Що, бажання зникло?

ДЕЙМОН: Піду. (*Йде праворуч.*)

АЛКВІСТ (іншим): Роздягніть його! Покладіть на стіл! Хутко! І міцно тримайте!

(Усі виходять праворуч.)

АЛКВІСТ (миє руки й плаче): Боже, дай мені сили! Дай мені сили! Боже, аби це не було марно! (*Вдягає білий халат.*)

ГОЛОС СПРАВА: Готово!

АЛКВІСТ: Зараз, зараз, о Боже! (*Бере зі столу кілька мензурок із реагентами.*) Яку взяти? (*Стукає*

одна об одну.) Із якої розпочати?

ГОЛОС СПРАВА: Розпочинаймо!

АЛКВІСТ: Так, так, розпочнемо або завершимо. Боже, дай мені сили! (*Виходить дверима, що праворуч, залишаючи їх прочиненими.*)

(Пауза.)

ГОЛОС АЛКВІСТА: Тримайте його сильніше!

ГОЛОС ДЕЙМОНА: Ріж!

(Пауза.)

ГОЛОС АЛКВІСТА: Бачиш цей ніж? Ти таки хочеш, аби я почав різати? Але ж ти цього не хочеш, чи не так?

ГОЛОС ДЕЙМОНА: Починай!

(Пауза.)

КРИК ДЕЙМОНА: А-а-а-а!

ГОЛОС АЛКВІСТА: Тримайте! Тримайте його!

КРИК ДЕЙМОНА: А-а-а-а!

ГОЛОС АЛКВІСТА: Я не можу!

КРИК ДЕЙМОНА: Кажу, ріж! Ріж хутчіш!

(У центр вибігають роботи ПРИМ і ГЕЛЕНА.)

ГЕЛЕНА: Приме, Приме, що коїться? Хто це кричить?

ПРИМ (зазирає до прозекторської): Господар ріже Деймона. Ходімо хутчіш, глянемо, Гелено!

ГЕЛЕНА: Ні, ні, ні! (Заплющає очі.) Це жахливо!

КРИК ДЕЙМОНА: Ріж!

ГЕЛЕНА: Приме, Приме, вийди звідти! Це неможливо чути! Приме, мені зле!

ПРИМ (підбігає до неї): Ти зблідла!

ГЕЛЕНА: Я зараз упаду! Чому там так тихо?

ГОЛОС ДЕЙМОНА: А-а-о!

АЛКВІСТ (вибігає справа, скидаючи скривавлений халат): Я не можу! Я не можу! Боже, який жах!

РАДІЙ (у дверях прозекторської): Ріж, пане, він ще досі живий!

КРИК ДЕЙМОНА: Ріж! Ріж!

АЛКВІСТ: Віднесіть його хутчіше! Я не хочу цього чути!

РАДІЙ: Роботи можуть витримати більше, ніж ти.
(Йде.)

АЛКВІСТ: Хто тут? Геть, геть! Я хочу побути на самоті!
Твоє ім'я?

ПРИМ: Робот Прим.

АЛКВІСТ: Приме, нікого сюди не впускати! Я хочу спати, чуєш? Дівчино, ходи... ходи й приберися в проекторській! Що це таке? (Дивиться на свої руки.) Швидко води! Найчистішої води!

(ТЕЛЕНА вибігає.)

АЛКВІСТ: О, кров! Як ви могли, руки... Руки, які так любили свою роботу, як ви могли це зробити? Мої руки! Мої руки!.. Боже, хто тут?

ПРИМ: Робот Прим.

АЛКВІСТ: Забери цей халат, я не хочу його бачити!

(ПРИМ виносить халат.)

АЛКВІСТ: Криваві кігті, як вас позбавитися! Вж-ж-ж, геть! Геть, руки! Ви вбили...

(Справа, похитуючись, виходить ДЕЙМОН
у закривавленому простирадлі.)

АЛКВІСТ (задкує): Що ти хочеш? Що ти хочеш?

ДЕЙМОН: Я жи... живий! Як же чудово жити!

(ДРУГИЙ і ТРЕТИЙ РОБОТИ біжать за ним.)

АЛКВІСТ: Заберіть його! Заберіть! Хутко заберіть!

ДЕЙМОН (поки його ведуть праворуч): Життя! Я... хочу...
жити! Як чудово...

(ГЕЛЕНА приносить глечик із водою.)

АЛКВІСТ: ...жити? Чого тобі, дівчино? А, це ти. Злий
мені! (Мие руки.) О, чиста та прохолодна водичко! Хо-
лодний струмочку, як приємно! О, мої руки, мої руки!
Невже я вас до смерті ненавидітиму? Лий ще! Більше
води, ще більше! Як тебе звати?

ГЕЛЕНА: Роботкиня Гелена.

АЛКВІСТ: Гелена! Чому Гелена? Хто тебе так назвав?

ГЕЛЕНА: Пані Домін.

АЛКВІСТ: Покажись-но! Гелена! Отже, твоє ім'я Геле-
на? Я не буду тебе так називати. Йди, винеси цю воду.

(ГЕЛЕНА з глечиком виходить.)

АЛКВІСТ (сам): Марно, все марно! Я знову нічого не дізнався! Так і будеш ти у вічному сумніві, учню природи? Боже, Боже, як тряслось це тіло! (Відчиняє вікно.) Світає. Знову новий день, і ти ані на йоту не просунувся... ані на крок! Не шукай більше! Усе марно, марно, марно! Чому знову світає! О-о-о-о, чого бажає новий день на цвінтарі життя? Зупинися, світило! Не виходь більше!.. О, яка тиша, яка тиша! Чому ви замовкли, мої любі голоси? От якби... якби мені поталанило заснути! (Гасить світло, лягає на канапу і вкривається чорним халатом.) Як це тіло тряслось! О-о-о, кінець життя!

(Пауза.)

(Роботкиня ГЕЛЕНА прослизає з правого боку.)

ПРИМ (у дверях пошепки): Гелено, сюди не можна. Пан спить!

ГЕЛЕНА: Його тут нема. Пішов спати десь в інше місце.

ПРИМ: Туди заходити заборонено! Прошу тебе, йди-но сюди!

ГЕЛЕНА: Нізащо у світі! Ух, не хочу бачити кров!

ПРИМ: Гелено, пан забороняє! Нікому не дозволено входити до кабінету.

ГЕЛЕНА: Але він мені сказав, щоб я прийшла сюди.

ПРИМ: Коли це він тобі сказав?

ГЕЛЕНА: Та хвилину тому. Сказав: «До прозекторської не заходь. Будеш прибирати тут». Правда, правда, Приме!.. Йди-но хутчіш сюди!

ПРИМ (заходить): Чого тобі?

ГЕЛЕНА: Дивися, скільки в нього тут усіляких трубочок! Що він із ними робить?

ПРИМ: Досліди. Нічого не чіпай.

ГЕЛЕНА (дивиться в мікроскоп): Подивися, тут щось видно!

ПРИМ: Це мікроскоп. Покажи!

ГЕЛЕНА: Не штовхайся! (Розбиває мензурку.) Ой, усе вилилося!

ПРИМ: Що ти накоїла!

ГЕЛЕНА: Зараз усе витру.

ПРИМ: Ти зіпсувала його досліди!

ГЕЛЕНА: Облиш, то пусте. У цьому й твоя провина.

Не треба було до мене так близько підходити.

ПРИМ: Не треба було мене кликати.

ГЕЛЕНА: Ну то й що, що кликала. Не треба було приходить. Глянь-но, Приме, він тут щось написав!

ПРИМ: Не лізь туди. Це ж таємниця.

ГЕЛЕНА: Яка таємниця?

ПРИМ: Таємниця життя.

ГЕЛЕНА: Це так цікаво. Самі числа. А це що?

ПРИМ: А це формули.

ГЕЛЕНА: Не розумію. (*Йде до вікна.*) Приме, дивись!

ПРИМ: Що?

ГЕЛЕНА: Сонце сходить!

ПРИМ: Зачекай, я зараз. (*Гортанє книгу.*) Гелено, це найвеличніша річ у цьому світі!

ГЕЛЕНА: Ну, йди-но сюди!

ПРИМ: Зараз, зараз...

ГЕЛЕНА: Приме, та полиш ти цю противну таємницю життя! Що тобі до всіх тих таємниць! Іди хутчіш, подивися-но...

ПРИМ (підходить за нею до вікна): Ну що?

ГЕЛЕНА: Сонце сходить.

ПРИМ: Не дивись на сонце, від нього очі слізяться.

ГЕЛЕНА: Чуєш? Птахи співають. Ох, Приме, як я хочу бути птахом!

ПРИМ: Навіщо?

ГЕЛЕНА: Не знаю, Приме. Я почиваюся якось дивно. Я не розумію, що це. Я наче збожеволіла, наче втратила голову. У мене болить тіло, серце, болить усе... Що сталося зі мною, я сказати не можу! Знаєш, Приме, мені здається, що я скоро помру!

ПРИМ: Гелено, тобі часом не здається, що інколи краще померти? Знаєш, може, ми лише спимо. Учора я знов уві сні розмовляв із тобою.

ГЕЛЕНА: Уві сні?

ПРИМ: Так, уві сні. Ми розмовляли чи то якоюсь чужою, чи то новою мовою, тому що я не згадаю жодного слова.

ГЕЛЕНА: Про що?

ПРИМ: Ніхто не знає. Я й сам не розумів, але я точно знаю, що ніколи не казав нічого кращого. Як це було й де, я не знаю. Коли я торкнувся до тебе, здавалося, що помру. І місце було зовсім незнайоме — я ніколи його не бачив.

ГЕЛЕНА: Уявляєш, я знайшла таке місце... Приме, ти будеш здивований. Там жили люди, та тепер воно заросло й туди ніхто ніколи не прийде. Ніколи й ніхто, крім мене.

ПРИМ: А що там є?

ГЕЛЕНА: Нічого особливого — будиночок і садок. І дві собаки. Якби ти бачив, як вони облизують мені руки. А їхні цуценята! О, Приме, нема нічого кращого! Береш їх на коліна, пестиш їх і ні про що не думаєш, нічим не переймаєшся, аж поки сонце не зайде. А коли встаєш, таке відчуття, що переробив у сто разів більше, ніж міг. Ні, я направду ні на що не здатна. Усі кажуть, що я не здатна виконувати жодної роботи. Я не знаю, яка я є.

ПРИМ: Ти гарна.

ГЕЛЕНА: Я? Та ну тебе, Приме, що ти кажеш?

ПРИМ: Повір мені, Гелено, я найсильніший зі всіх роботів.

ГЕЛЕНА (перед дзеркалом): Та де ж я гарна? Оце жахливе волосся! Що б у нього таке встремити! Знаєш, у тому садочку я завжди у волосся встремляю квітку, але там немає дзеркала, і ніхто... (Схиляється до дзеркала.) Ти... гарна? Чому гарна? Хіба гарне це волосся, що лише тягне додолу! Хіба гарні ці очі, якими весь час кліпаєш? Хіба гарні вуста, які закушуеш аж до болю? Що це, навіщо це — бути гарною? (Бачить у дзеркалі Прима.) Приме, це ти? Йди-но сюди, стань поруч! Дивись, у тебе інакша голова, аніж у мене, інакші плечі, інакші вуста ... Ох, Приме, чому ти мене уникаєш? Чому я маюувесь день за тобою бігати? А ще кажеш, що я гарна!

ПРИМ: Та це ти тікаєш від мене, Гелено.

ГЕЛЕНА: Що це за зачіска! Покажи! (Запускає обидві руки йому в волосся.) М-м-м, Приме, який ти приємний на дотик! Стривай, ти теж маєш бути гарний! (Бере з рукомийника гребінець і розчісує Примові волосся на лоба.)

ПРИМ: Чи було в тебе таке, Гелено, коли зненацька починає калатати серце? Зараз, ось зараз, щось має статися...

ГЕЛЕНА (починає сміятися): Подивись-но на себе!

АЛКВІСТ (прокидається): Що... це сміх? Люди? Хто повернувся?

ГЕЛЕНА (випускає з рук гребінець): Приме, та що з нами може трапитись?

АЛКВІСТ (наближаючись до них): Люди? Ви... ви... ви люди?

ГЕЛЕНА скрикує й відвертається.

АЛКВІСТ: Ви заручені? Люди? Звідки ви повернулися? (Торкаючись Прима.) Ви хто?

ПРИМ: Робот Прим.

АЛКВІСТ: Як це? Покажись-но, дівчино! Ти хто?

ПРИМ: Роботкиня Гелена.

АЛКВІСТ: Роботкиня? Покрутись! Чому зашарілася? (Бере за плече.) Покажись-но, роботкине!

ПРИМ: Пане, не чіпайте її!

АЛКВІСТ: Ага, ти її оберігаєш? Вийди, дівчино!

(ГЕЛЕНА вибігає.)

ПРИМ: Ми не знали, пане, що ти тут спиш.

АЛКВІСТ: Коли її зробили?

ПРИМ: Два роки тому.

АЛКВІСТ: Доктор Галл?

ПРИМ: Як і мене.

АЛКВІСТ: Тоді, любий Приме, я... я маю провести деякі експерименти на роботах Галла. Від цього залежатиме і все інше, розумієш?

ПРИМ: Так.

АЛКВІСТ: Гаразд. Відведи це дівча до прозекторської. Буду препарувати.

ПРИМ: Гелену?

АЛКВІСТ: Ну звичайно. Ходи й підготуй усе... Ну, чого чекаєш? Чи мені покликати інших, щоб її привели?

ПРИМ (*хапає великий товкач*): Лишень ворухнись, і я розтрощу тобі голову!

АЛКВІСТ: Ну розбий! Ну бий! Цікаво, що ж потім робитимуть роботи?

ПРИМ (*падає навколошки*): Пане, візьми мене! Я такий самий, як і вона, зроблений із тієї самої тканини, того ж дня! Візьми мое життя, пане! (*Розстібає куртку на грудях*) Ріж ось тут, тут!

АЛКВІСТ: Ні! Я хочу препарувати саме Гелену. Та поквапся!

ПРИМ: Візьми мене замість неї. Ріж тут, у грудях, я не кричачиму, не стогнатиму! Хоч сто разів бери мое життя...

АЛКВІСТ: Гей, хлопчику, пригальмуй. Не будь таким марнотратом. Ти що, не хочеш жити?

ПРИМ: Без неї — ні. Без неї не хочу, пане. Гелену не можна вбивати! Що тобі від того, візьми мое життя!

АЛКВІСТ (лагідно торкається до його голови): Гм, я не знаю... Послухай, хлопчику, подумай ще раз! Помирати важко. Як бачиш, жити все ж таки краще.

ПРИМ (підводиться): Не бійся, пане, ріж. Я сильніший, аніж вона.

АЛКВІСТ (калатає в дзвіночок): Ох, Приме, як давно я був молодою людиною! Не хвилюйся, з Геленою нічого не трапиться.

ПРИМ (застібає куртку): Йду, пане.

АЛКВІСТ: Зачекай.

(Заходить ГЕЛЕНА.)

АЛКВІСТ: Іди-но сюди, дівчино, покажися мені! Так ти Гелена? (Гладить її по волоссю.) Не бійся, не задкуй. Пам'ятаєш пані Домін? О, Гелено, яке в ней було волосся! Ні, ні, не хочеш на мене дивитися. Так що, дівчинко, прозекторська вже прибрана?

ГЕЛЕНА: Так, пане.

АЛКВІСТ: Добре. Тоді ти мені допоможеш? Я збираюсь розрізати Прима.

ГЕЛЕНА (викрикує): Прима?

АЛКВІСТ: Ну так! Так треба, розумієш? Я... взагалі-то... хотів препарувати тебе, але Прим запропонував себе замість тебе.

ГЕЛЕНА (затуляє долонями обличчя): О, Приме!

АЛКВІСТ: Ну а що тут такого? О, дитино, та ти здатна плакати? Скажи, а що тобі до того Прима?

ПРИМ: Пане, не знущайся з неї!

АЛКВІСТ: Помовч, Приме, помовч! До чого ці слізки? Заради Бога, ну, не буде Прима. Ти вже за тиждень його забудеш. Іди й радій, що житимеш.

ГЕЛЕНА (тихо): Я йду.

АЛКВІСТ: Куди?

ГЕЛЕНА: На розтин.

АЛКВІСТ: Тебе розтинати? Ти ж така гарна, Гелено. Мені шкода тебе.

ГЕЛЕНА: Я йду.

АЛКВІСТ: Залишся, Гелено. Хіба є щось сильніше за життя?

ГЕЛЕНА (*прямує до прозекторської, Прим перекриває їй дорогу*): Пусти мене, Приме! Пусти мене туди!

ПРИМ: Гелено, ти не підеш! Прошу тебе, йди! Тобі не можна тут бути!

ГЕЛЕНА: Я вистрибну з вікна, Приме. Якщо ти туди підеш, я вистрибну з вікна!

ПРИМ (*утримуючи її*): Не пущу! (*Алквістові.*) Старий, ти нікого не вбиватимеш.

АЛКВІСТ: Чому це?

ПРИМ: Ми... ми... ми належимо одне одному.

АЛКВІСТ: Цим усе сказано. (*Відчиняє двері посередині.*) Тихо. Йдіть.

ПРИМ: Куди?

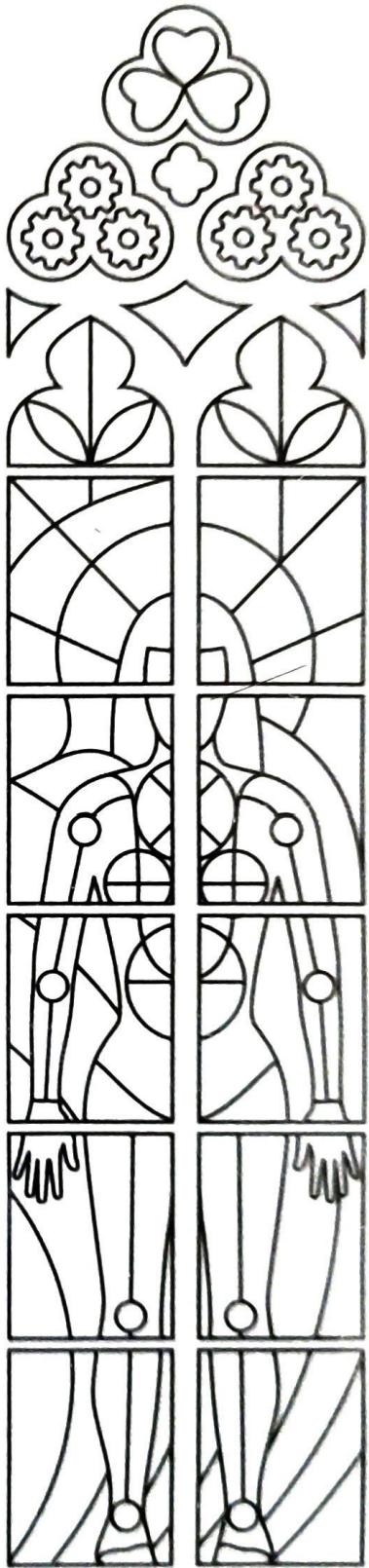
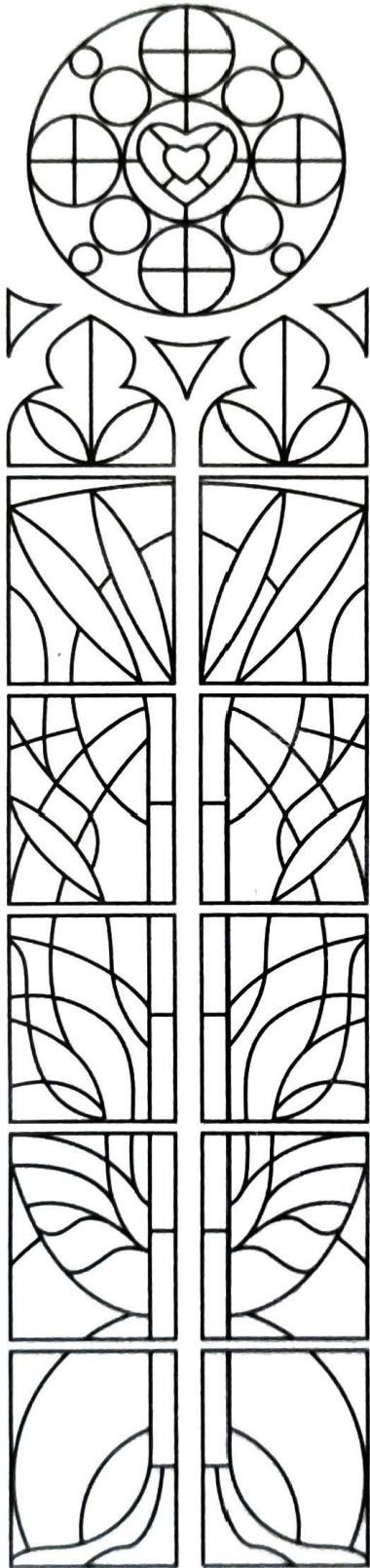
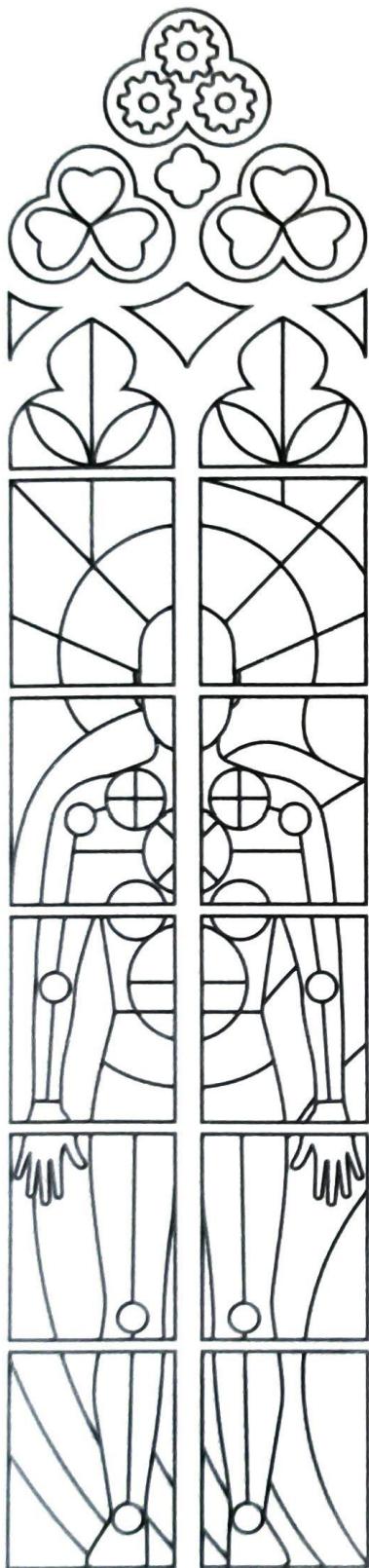
АЛКВІСТ (пошепки): Куди заманеться. Гелено, забирай його. (Виштовхує їх.) Іди, Адаме. Йди, Єво, будеш йому за дружину. Будь їй чоловіком, Приме.

(Зачиняє за ними двері.)

АЛКВІСТ (сам): Благословенний день! (Навшпиньки підходить до столу й виливає вміст пробірок на підлогу.) Свято шостого дня! (Сідає за стіл, скидає книги на землю, потім розгортав Біблію, гортає і читає.) І Бог на свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив, як чоловіка та жінку створив їх. І поблагословив їх Бог, і промовив Бог до них: Плодіться й розмножуйтесь, і наповнюйте землю, оволодійте нею, і пануйте над морськими рибами, і над птащтом небесним, і над кожним живим, що плаває на землі! (Підводиться.) І побачив Бог усе, що вчинив. І ото, вельми добре воно! І був вечір, і був ранок, день шостий. (Іде в середину кімнати.) День шостий! День благодаті. (Падає навколішки.) Тепер ти відпустиш, Боже, свого слугу, свого недолугого раба, Алквіста. Россуме, Фабрі, Галле, славетні мужі, ви не винайшли нічого величнішого, ніж те дівчисько і той хлопчина! Ніж ту першу пару, котра пізнала любов, плач, посмішку, посмішку кохання, кохання між чоловіком і жінкою! Природо, природо, життя не загине! Боже, життя не загине! Друзі, Гелено, життя не загине! Відродиться з любови, відродиться оголене та крихітне; прийметься в пустелі,

і йому не потрібно буде те все, що ми робили та будували. Ні до чого будуть міста й фабрики, ні до чого наше мистецтво, наші ідеї. Та все ж таки не загине! Лише ми загинули. Зруйнуються будинки та машини, розваляться системи, а величні імена опадуть, як листя. Лише ти, любове, розквітнеш на цьому звалищі, довіривши вітрам зерня життя. А зараз, Господи, відпусти свого раба з миром! Бо узріли очі мої... узріли спасіння твоє через любов... і життя не загине! (Підводиться.) Не загине! (Розводить руками.) Не загине!

ЗАВІСА

ЗМІСТ

Пролог	13
Дія перша	57
Дія друга	113
Дія третя	157

Літературно-художнє видання

Карел Чапек

«Р. Ү. Р.»

«Россумові універсальні роботи»

колективна драма з елементами комедії на три дії

Переклала із чеської *Олена Ващенко*

Випускова редакторка *Алла Костовська*

Редакторка *Ірина Олійник*

Консультантка з перекладу *Радка Гарбузова*

Коректор *Олександр Стукало*

Обкладинка та ілюстрації *Олексія Пильова*

Макет і верстка *Оксани Васьків*

ТОВ «Видавничий дім “КОМОРА”»
вул. Кудряшова, 3, оф. 133, м. Київ, 03035

www.komorabooks.com

+38 044 221-05-84

komora.books@gmail.com

Свідоцтво ДК №4588 від 31.07.2013

Формат 70×108/32. Папір книжковий полегшений.

Друк офсетний. Ум. друк. арк. 8,4. Обл.-вид. арк. 3,61.

Наклад 700 прим. Гарнітури: Bgygada 1918, Futura New, Stereonic.

Зам. № 3К-000570.

Надруковано АТ «Харківська книжкова фабрика “Гlobus”»

вул. Різдвяна, 11, м. Харків, 61052

www.globus-book.com

Свідоцтво ДК №3985 від 22.02.2011

Це перший український переклад «Россумових універсальних роботів» Карела Чапека, зроблений Оленою Ващенко за першовиданням 1920 року, і виданий з нагоди одночасно двох ювілеїв – публікації та сценічної прем'єри. Від своєї появи на світ ця антиутопія ставала все ближчою і зрозумілішою аудиторії. І тепер, здається, черговий влучний момент перечитати (чи прочитати вперше) перевірену часом чеську класику.

ISBN 978-617-7286-68-3

9 786177 286683

KOMORNІ